

A VILÁGHÁBORÚ VÉGCÉLJA

ANGLIA KIVÁLÁSA EURÓPÁBÓL

IRTA

RÉVAI MÓR

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1915

Ára 2 korona

A VILÁGHÁBORÚ VÉGCÉLJA

A VILÁGHÁBORÚ VÉGCÉLJA

ANGLIA KIVÁLÁSA EURÓPÁBÓL

IRTA

RÉVAI MÓR

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1915

I.

A HÁBORÚ OKOZÓJA: ANGLIA

Bevezetés.

A világháború kitörése óta óriási irodalom keletkezett, mely a háború okait teszi vizsgálódás tárgyává. A megjelent művek túlnyomó része a háború kitörésének közvetlen okaival foglalkozik és kutatja a kérdések kérdését, azt, hogy melyik államot, melyik államférfiút terheli a felelősség az emberiség eme legnagyobb csapásáért.

A különböző fehér, kék, sárga, zöld, vörös és egyéb színű könyvek és az ezek nyomán keletkezett művek a háború kitöréseért való felelősséget természetesen az ellenfélre óhajtják hárítani. Ennek a kérdésnek eldöntése a jövő történetíróira vár. De ezek sem fognak végleges egyértelmű ítéletet hozhatni, ha birtokában lesznek is már azoknak a ma még rejtett okmányoknak, amelyek ennek a kérdésnek teljes megvilágítására szükségesek.

A háború által felvetett nagy, világdöntő kérdéseknek, a jövő feladatainak, a jövő alakulásoknak szempontjából azonban nem is az a fontos, hogy melyik államnak melyik diplomatája tudta a felmerült konfliktusban a dolgokat ügyesen akként csoportosítani és pillanatnyi szándékait akként elrejtetni, hogy az ódiumot a másikra hárítsa át, nem az a fontos, hogy ki okozta a háború *kitörését*, hanem az, hogy egyáltalában mely események és körülmények tették lehetővé vagy kényszerítővé ezt a szörnyűséges világháborút? *milyen politika és kinek a politikája volt az, amely ezt a világfelfordulást előidézte?*

Ez az a nagy kérdés, amellyel tisztába kell jönnünk. Világosan kell látnunk a nagy konfliktus indító okait, hogy tudhassuk, mi legyen a béke legfőbb tartalma. Minthogy kétségtelen, hogy magát a háborút az a politika okozta, amelyet az európai népek az utolsó évtizedekben folytattak, magától értetődik, hogy ennek a politikának összes tényezőit, a felszínen levő és a mélyebben fekvő rúgóit, világos tényeit és titkolt szándékait kell kutainunk és felderítenünk, hogy a háború eredendő okai világosan álljanak előttünk. Ezeknek az eredendő okoknak helyes felismerése útján meg tudjuk majd állapítani az egyes nemzeteket terhelő felelősség mértékét és súlyát, meg fogjuk látni, minő következtetések vonhatók le a megkötendő béke alkalmából az egyes nemzetekre nézve, de főként meg fogjuk állapíthatni azokat az utakat és módokat, amelyek a *legeslegfőbb célt szolgálják*, azt a célt, amely felől véleménykülönbség még a harcban álló ellenfelek között sem képzelhető, *azt a legfőbb emberiségi célt, hogy ily iszonyatos világháború ismétlődése a jövőben teljesen lehetetlenné váljon.*

* * *

Felette fontos, hogy a háború eredendő okainak helyes felismerése tekintetében közöttünk és német szövetségeseink között kontroverz felfogás ne legyen, mert csak így lesz módunkban a végcélok tekintetében teljesen egyező felfogásra jutni.

A német nép bámulatos intuitív erővel egy csapásra felismerte, *hogy a háború legfőbb és elsőrendű okozója Anglia.* Felismerte ezt dacára annak, hogy neki Franciaország az ősi ellensége és dacára annak, hogy Oroszország volt az, amely orvul megtámadta őt is, minket is.

Nálunk a háború kitörését követő első időben Oroszországot tartották a háború okozójának, ami természetes is, mert hiszen Oroszország volt az, amely minket megtámadott és amelynek hódító szándékot lehetett tulajdonítani. Nálunk jóformán senkisésem gondolhatott Angliára, mint bűnszerzőre, mert hiszen mi közvetlenül sohasem voltunk konfliktusban

Angliával és oly elképzelhetetlennek látszott, hogy Anglia összes hagyományai félretételével Oroszország és Szerbia mellett beavatkozzék ebbe a háborúba, hogy sokan még akkor sem vélték Angliában a háború okozóját, mikor erre nézve a németek már hiteles bizonyítékokat tettek közzé. Azokat az éles hangokat, melyek Németországban az angolokkal szemben keltek, sokan hajlandók voltak e két egyfajú nép testvérharcának tulajdonítani.

Bár később nálunk is változás állott be e tekintetben, az a kiváló magyar államférfiú, aki az irodalomban legbehatóbban foglalkozott a háború okainak vizsgálatával, e kérdésről irt tanulmányában a maga részéről mégis Oroszországot okolja a háborúért.

Gróf Andrássy Gyula «Kinek bűne a háború» című jeles tanulmányában minden lehető indokot felhoz Anglia védelmére és eljárásának magyarázatára, mert nem tudja beleélni magát abba a rettentő gondolatba, hogy a világtörténet eme legnagyobb katasztrófájának a civilizáció élén álló nemzet az okozója. A tudós szerző sokkal idealisztikusabb felfogással honorálja az angol nemzet vezéreit, mint aminőre ezek rászolgáltak, sokkal magasabb piedesztálra állítja az angol nemzetet, mint aminőre ezt maga ennek a nemzetnek a története helyezi. Midőn egyfelől elismeri, hogy az angol vezető politikusok hibái sodorták bele az angolokat ebbe a háborúba, másfelől semmiképen nem tud megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy valósággal Anglia az, amely jóformán az összes nemzeteket belesodorta a kölcsönös marcangolásba.

Andrássy állásfoglalásán szinte nem is lehet csodálkozni. Ő ép úgy, mint úgyszólván minden újabbkori magyar államférfiú, angol parlamenti tradíciókon nevelkedett. Az angol parlamentárizmus tisztelete, az önérzetes büszkeség azon, hogy a magyar képviseleti rendszer körülbelül egyidős az angol parlamentáris alkotmánnyal, hogy annak szelleme sok tekintetben hasonlít emehhez, a lelkekben élő hála azért, hogy válságos időkben az angol nemzet rokonszempattal kísérte a magyar szabadságtörekvéseket és elismeréssel tüntette ki szabadságharcunk vezéreit: Anglia iránt

meleg rokonszenvet váltott ki nálunk. Hozzájárult ehhez az angol irodalom kultusza, különösen az az intenzív Shakespeare-kultusz, melyhez fogható talán csak a németeknél van, hozzájárult az elfinomodott kultúra természetszerű vonzóereje és az a szuggesztív erő, amelyet az angol prestige különösen az oly nemzetre gyakorol, amely helyzeténél és másnemű elhivatottságánál fogva csak mint csendes szemlélő figyelheti a világóriás szárnyalását.

A társadalmi érintkezés kapcsán keletkezett csendes meghódolás az angol úri szokások előtt, az angol élet szépségeinek bámulata és egyes jelszavaknak, mint aminő pl. a «fair play», túlon túl való értékelése, még fokozták azt a megbecsülést, amelyet a különben is felsőbbrendű kultúra természetesen inspirál.

Mindezek a szempontok érthetővé teszik, hogy nobilisán és humánusan gondolkodó, nagyműveltségű emberek alig tudják elhinni, hogy az emberiség legnagyobb katasztrófáját az a nemzet idézhette elő, amely az élet értékének, az élet szépségének kultuszában a legelső helyen áll.

De bármily fájdalmas is, le kell ráznunk azokat az illúziókat, amelyeket Angliával szemben tápláltunk, mert ha nem ismerjük fel az angol nemzet által vezetett politikában a háború eredendő okait, sohasem juthatunk el annak felismerésére, hogy mire kell törekednünk e politika folytatásának lehetetlenné tétele céljából.

Akik Angliát a felelősség súlya alól mentesíteni akarják, mint gróf Andrásy is, azok egész helyesen abból indulnak ki, hogy hiszen az angol világbirodalomnak semminemű haszna nem származhatott a kontinentális hatalmak összecsapásából, mert hiszen Anglia hatalma és területi nagysága elérte a legszélső fokot és hódító szándékok neki már nem tulajdoníthatók. Már pedig azt mindnyájan elismerik, hogy Anglia csakis reális okokból bocsátkozik háborúba, ideális célokért sohasem küzdött.

Ezzel a felfogással szemben be akarjuk igazolni azt, hogy Angliának a maga nagy gazdasági érdekeinek megvédése, politikai végcéljainak megvalósítása és hatalmi pozíciójának

fenntartása érdekében szüksége volt erre a háborúra, hogy ezt a háborút éveken át tartó gondos munkával készítette elő és hogy ezzel csak évszázados nemzeti hagyományai szellemében járt el.

Ez a háború Angliára nézve oly magától értetődő dolog, az angol világfelfogás szögéből nézve oly természetes és önként érthető, mint amilyen képtelennek, amilyen rettenetesnek, amilyen kultúraellenesnek és minden emberi érzéssel, minden emberi hivatással, minden nemzet feladatával homlok-egyenest ellenkezőnek valljuk mi.

Anglia nagysága.

Az angol birodalom a legnagyobb mindazok között az államok között, amelyekről a világtörténet egyáltalában megemlékezik. Háromszor akkora mint Európa, a föld felületének egyötöd részét foglalja el, az emberiség egynegyed részén uralkodik. Nyelvterülete a ma lakható földnek háromnegyed részére terjed. Ezelőtt 300 évvel Bacon nem akarta műveit angol nyelven megírni, mert attól félt, hogy ezen a kevésbé ismert nyelven nem fognak kellően elterjedni. Ma 125 millió ember anyanyelvének vallja, 550 millió ember hivatalos nyelvének kénytelen tekinteni az angol nyelvet. Anglia az összes világtengereken uralkodik, az egész világ kereskedelmét kezében tartja tengeri hatalma és az összes tengeri átjárók birtoka révén. Európa egész gyarmatárú-szükségletének tömege Anglia közvetítésével jut el a kontinens országába és ezúton Anglia mérhetetlen gazdagságának egyik főforrása az európai kontinens. Anglia szinte monopolizálja a világforgalom összes eszközeit és a természet legértékesebb kincseinek kizsákmányolása folytán szinte egyedül álló monopóliumot biztosított magának.

Anglia mint a világ leggazdagabb kereskedője, egyszerűs mind a világ bankárja lett és az európai kontinensen nemcsak a legnagyobb vevőkört biztosította magának, hanem egyúttal adósává tette Európa országait finánciális téren is.

Saját országának gazdagsága, kimeríthetetlen vas- és kőszénbányái, a gőzerő felhasználásának szerencsés körülményei, nagybecsű technikai találmányok olyan szerencsés helyzetbe juttatták, hogy nem kellett beérnie a kereskedő szere-

pével, hanem mint ipari termelő, a kereskedelmi haszonnal egyesíthette a gyáros hasznát is.

Hozzájárul Anglia e szerencsés helyzetéhez egészen kiváltságos földrajzi fekvése. *Inzularitásnak* nevezi az angol mindazoknak a körülményeknek az összességét, amelyekből saját országának kiváltságos helyzete kialakul. Körülvéve a tengertől, meg van óva ellenséges támadásoktól és meg van védve háború esetén ellenséges betörések ellen. Amire a kontinentális hatalmak erejük legjavát kénytelenek fordítani, a határvédelem feladata, Angliát nem terheli. Az ezzel járó óriási erőmegtakarítás más produktív célok javára szolgál.

Anglia abban az általa eléggé meg nem becsült, összehasonlíthatatlanul szerencsés helyzetben van, hogy nem volt kénytelen, s ma sem kénytelen állandó hadsereget fenntartani és a termeléstől állandóan milliónyi legjava erőit elvonni.

Az angol állam létének, fejlődésének, nagyságának alapja az angol inzularitás. A tenger által védve és megtámadhatatlannak tartva magát, kiterjeszthette csápjait hódító célzattal az egész világra; így vált a tengerek urává és Európán kívül szinte az egész világ értékes részének tulajdonosává. Így keletkezett az a felfogása az angol nemzetnek, hogy hivatott és képes is az egész világ felett uralkodni; így keletkezett az a kielégíthetetlen hatalomszomja, amely a mostani világháborúban a világ legnagyobb átkának bizonyult.

* * *

Ha már most egy birodalom oly hatalmas, oly gazdag, oly teljes biztonságban élő, hogy népessége minden ambícióját, minden vágyát, minden igényét kielégítheti: joggal kérdezhetjük, mi oka lehet arra, hogy rá nézve nyilvánvalóan kockázatos háborús vállalkozásba bocsátkozzék?

Anglia a maga nagyságában hordja végzetét. Önfenntartási ösztöne készteti arra, hogy ugyanazokkal az eszközökkel, amelyeknek nagyságát köszönheti, törekedjék azt meg is tartani és megóvni minden külső nyomással szemben. Ugynevezett offenzív defenzívára kénytelen berendezkedni, hogy

kereskedelmi és ipari fölényét, tengeri forgalmi monopoliumát fenntartsa, hogy ez úton az összes világrészeken szétszórt országait összetarthassa, hogy hatalmát nemcsak belső centrifugális tényezőkkel, de külső versenytársakkal szemben is megóvjá, hogy más ambíciózus és élni vágyó nemzetekre nézve lehetetlenné tegye, hogy az ő egyes birtokrészei közé beékelődve, ezeknek az anyaországgal való kohézióját meglazítsák. Még ha nem tételezzük is fel, hogy továbbterjeszkedési vágyai volnának, a meglevőnek fenntartása mintegy az elé a kényszer elé állítja, hogy másokat a terjeszkedésben megakadályozzon, különösen azokat, akik rá nézve akár koloniális birtokszerzés, akár kereskedelmi verseny és ipari hegemonia terén veszélyessé válhatnak.

Az angol birodalom az állami és világgazdasági nagyság oly magas fokára jutott fel, hogy immár félelem gyötri, hogy ha nagyságának bármelyik pontján kikezdik, nyomban megindul a dekadencia processzusa. Csak így magyarázható meg, hogy ma, midőn már alig van hódítható terület a világon, a leghangosabban hangzik a *«Greater Britain»* jelszava. Csak így magyarázható meg Anglia féltékenysége oly állammal szemben, amely a maga jogos érdekeinek megvédése végett tengeri hatalmát szaporítja. Mert az ugynevezett *«naval supremacy»*, a tengeri felsőbbtség az angol politika kategórikus imperativusa, az a pont, amelyről angol emberrel vitatkozni nem lehet, amelynél rá nézve megszűnik a józan belátás, az igazságosság, a méltányosság.

Anglia, mint ebben a háborúban látjuk, kockára teszi magát Angliát, hogy fenntarthassa tengeri fölényét. Mihelyt erről van szó, Anglia nem törődik azzal, hogy más nemzetek is vannak és hogy azok is élni akarnak; hogy más népek is meg akarják szerezni mindennapi kenyerüket; hogy más nemzetnek és országnak is megvannak maga iránt a vitális kötelességei.

Az angol nemzetnek valósággal vérébe ment át az a tudat, hogy a tengeri hegemonia Isten és a világ előtt őt és egyesegyedül csakis őt illeti meg; hogy birodalma megszűnik, ha ez a hegemonia kiesik a kezéből és ha ennek segítségé-

vel nem gyakorolhatja többé azt a tengeri zsarnokságot, amely hovatovább türhetetlenné vált. Az angol ember politikai felfogásában Anglia a tengeri fölényével áll, vagy bukik.

Ez a felfogás nem csupán a jelenkori új imperialisztikus Anglia felfogása, *ez a felfogás évszázadok óta uralkodik az elméken* és ennek köszönheti Anglia világuralmi nagyságát.

Ennek a felfogásnak szolgálatában vívta évszázadok óta Anglia minden háborúját és vívta ama politikai rendszer szerint, amelyet a ma dúló világháborúban is érvényesít, és ugyanazokkal az eszközökkel, amelyekkel a mai küzdelmet előkészítette és intézi.

Anglia csak hű maradt saját történelmi hagyományaihoz és azokhoz a módszerekhez, amelyekkel saját nagyságát és gazdagságát eddig is szolgálta, amidőn az európai államokat politikai sakkhúzásokkal belevitte azokba a konfliktusokba, amelyeknek múlhatatlanul erre a világháborúra kellett vezetniök.

Ha az emberiséget mozgató események szüntelen forrágtagában egyáltalában szó lehet konzervatív felfogásokról, akkor Angliának az a politikája, amely a mostani világháborúra vitt, valóban a legkonzervatívabb politika eredője. Nem a most élő angol államférfiak hibái juttatták magát Angliát is a mai válságos helyzetbe, hanem igenis Angliának azok a történelmi hagyományai, amelyeket vezető államférfiai háromszáz év óta szüntelenül érvényre juttatnak.

* * *

Ha abból a felfogásból indulunk ki, hogy minden birtoknak, legyen az földbirtok vagy pénzérték, az az alapvető tulajdonsága van, hogy saját fenntartását, saját gyarapodását, kiépítését, kifejlesztését követeli meg; ha abból a meggyőződésből indulunk ki, hogy a világ leghatalmasabb, legnagyobb és leggazdagabb államának célja a háborúban nyilván nem lehetett más, mint saját hatalmának, gazdagságának és nagyságának fenntartása: akkor azt kell vizsgálnunk, vajjon ezt a gazdagságot, hatalmat és nagyságot veszélyeztette-e valaki;

ha igen: ki veszélyeztette, és vajjon a hagyományos háborús út volt-e az egyedül célravezető út érdekeinek megóvására és nem lehetett volna-e a megváltozott politikai, gazdasági és kulturális viszonyok közt esetleg más úton is elérni a meglévő értékek biztosítását.

Az alábbiakban tehát vizsgálat tárgyává óhajtjuk tenni azokat a tényezőket, amelyek Angliára nézve mértékadók lehettek abban az irányban, hogy a mai világháborút velők felidézze.

A háború ürügyei.

Anglia a maga részéről három okot hoz fel, amelyekkel igazolni akarja a háborúba való beavatkozását. Mind a három ok teljesen rávall arra a képmutató rendszerre, amellyel Anglia külpolitikáját oly sikeresen szokta érvényre juttatni. Annál sikeresebben, mert csodálatos módon a népek sohasem tanulnak a multból és mindig újra meg újra ugyanazoknak a befolyásoknak és szuggesztióknak, ugyanazoknak a képzeteknek és rögeszméknek esnek áldozatul.

Anglia háromszáz év óta mindig ugyanazokkal a jel-szavakkal indul háborúba; a kis népek szabadságáról, a jog és igazság védelméről, az emberi kultúra megvédéséről hirdet hangzatos szölamokat, amidőn a nemzeteket egymás ellen uszítja; háromszáz év óta teljesen azonos eszközökkel téveszti meg a benne hívő vagy tőle függő nemzeteket és újra meg újra akadnak nagy és hatalmas nemzetek, amelyek igazán naiv módon lépve mennek az angol kétszínűségnek.

A jelen háború indító okául Anglia a maga részéről három okot sorol fel, ú. m. a *belga állam semlegességének megsértését, a kis nemzetek szabadságának megvédését és a német militarizmus elleni küzdelem szükségességét.*

Valóban feleslegesnek látszik e helyütt a *megsértett belga semlegességgel* foglalkozni. Anglia abban a sajtóhadjáratban, melyet különösen a semleges államokban Németország ellen indított, erre hivatkozott, mint legerősebb argumentumra és ezzel vélt legjobban hangulatot kelteni hatalmas ellenfelével szemben. Mihamar beigazolódott azonban a

brüsszeli okmányok közzététele útján, hogy a belga semlegességet nem Németország sértette meg, hanem Anglia, mikor évekkel előbb teljesen részletezett katonai konvencióra lépett a maga és Franciaország nevében Belgiummal, amely konvenció célja az volt, hogy Németországot Belgiumon keresztül és belga segítséggel támadják meg. De beigazolást nyert a közzétett okmányok alapján az is, hogy midőn Németország még a legutolsó pillanatban is Anglia semlegességi nyilatkozatáért felajánlotta cserében Angliának Belgium semlegességének tiszteletben tartását, erre vonatkozólag tagadó választ kapott. Az okmányok közzététele óta angol miniszter nem is hivatkozik többé a belga semlegességre.

A hamis ürügyek másodika a *kis nemzetek szabadsága és az emberi jogok védelme*. Ez az ürügy is Anglia régi fegyvertárából való. Anglia sokszor ragadott fegyvert ezzel a jelszóval, s az eredmény mindig az volt, hogy a kis nemzeteket akként «szabadította fel», hogy ő maga hódította meg őket. A kis nemzetek felszabadításának ürügye alatt indult — hogy csak az utolsó évtizedekről szóljunk — Anglia Egyiptomba, ez alatt az ürügy alatt indult Dél-Afrikába a búrok ellen és e nemes jelszó alatt hódította meg Egyiptomot és Dél-Afrikát. És amidőn fennen hangoztatja a háború indokai között ezt a legfőbb erkölcsi indokot, ugyanakkor polgárháborúba dönti Portugáliát, az ellenőrzés ürügye alatt tönkreteszi a szomszédos északi államok, Svéd- és Norvégország, Dánia és Hollandia kereskedelmét, elkobozza a semleges államok postáját és illuzóriussá teszi a háborúban nem érdekelt semleges népek szabadságát a tengeren. Ezzel a jelszóval védi meg Görögországot és Bulgáriát akképen, hogy mindkét országot jóformán teljesen blokálna. E mellett a jelszó mellett a terrorizmus minden eszközével, flottájának félelmetes erejével, pénzpiacának megfojtó eszközeivel kényszeríti a kis államokat semlegességük feladására és Anglia politikájának támogatására. Joggal kérdezi az «Avanti» című olasz szocialista ujság Angliától, hogy midőn a kis nemzetek és az elnyomott népek jelszavát harsogtatja, megtette-e a kellő intézkedéseket az ir nemzet felszabadítására?

Az angol politika rendszeréhez hozzátartozik, hogy nemcsak a külföldi népek szemében megóvándó prestige kedvéért kell hangzatos jelszavakat beledobni a köztudatba, hanem a politikailag nem érett alsóbbrendű angol nép tapsainak megszerzése végett is erkölcsi okokra kell hivatkozni. Ezért készítették oxfordi tanárokkal egy nyilatkozatot, amely hivatva volt az angol nemzet küzdelmét világszerte a jog és igazság küzdelmeként tüntetni fel, ez azonban nem akadályozta meg a független munkáspártot, hogy közzétett manifestumában egyszerű és világos szavakkal ki ne jelentse: «Anglia nem az elnyomott nemzetekért vonult hadba, sem Belgium semlegességeért.»

Aki az angol történetet ismeri, sohasem állíthatja, hogy Anglia csak valaha is a jogért vagy a szabadságért fogott volna fegyvert.

Anglia sikereinek kulcsa az a reális és politikailag helyes felfogás, hogy a nemzetek egymás közti viszonya nem szabályozható azok szerint a szabályok szerint, amelyek magánemberekre esetleg mértékadók. Érzelmi momentumok nem lehetnek döntők a nemzetek nagy válságaiban és Anglia nincs hivatva más nemzetek szabadságáért, más nemzetek jogaiért tulajdon fiai vérért ontani. Ezt nem is teszi, sohasem is tette; de felháborító az Anglia határain túl élő emberiségre, hogy el akarja hitetni, mintha tényleg ily ideális törekvések vezérelnék és megszégyenítő az a szomorú valóság, hogy ezeket az állításokat nemcsak egyes ábrándozók hitték el, hanem sokszor egész nemzetek estek áldozatul ennek a tipikus angol «bluff»-nek.

A harmadik ürügye Angliának a *német militarizmus elleni küzdelem*. Ezzel a hangzatos jelszóval vélte Anglia nemcsak a saját nemzetét, hanem a vele szövetséges államok népeit is feltüzelni a háború mellett. Bizonyos, hogy ezt sem szánták másnak az államférfiak, mint csillogó, kapós jelszónak, amely mögé elrejthetik valódi indokaikat. De itt meglepetés érte az angol államférfiakat. Az üres frázisnak szánt jelszó keserű valóra vált: Anglia ma tényleg a német militarizmus ellen kénytelen küzdeni, az ellen a milita-

rizmus ellen, amely a német győzelmek kivívója és amely sokkal erősebbnek bizonyult, mint ahogy ők gondolták. Ez ellen küzd ma Anglia és annyira küzd ellene, hogy hovatovább kénytelen lesz magáévá tenni az egész német militarizmust szőröstül-bőröstül.

Tanulmányunk egy későbbi fejezetében óhajtunk ennek a militarizmusnak a lényegével foglalkozni. E ponton csak azt véljük megállapítandónak, hogy a német győzelmek egyik legnagyobbika az, hogy Anglia kénytelen belátni és beismerni azt, hogy az általa kipellengérezett militarizmus a maga erkölcsi és pszichológiai erőivel ennek a háborúnak a legfontosabb tényezője, amelyet bármily úton, bármily áldozatok árán, egész multja feláldozásával, összes hagyományainak félretételével igyekszik magáévá tenni, mert további létét, imperiuma fennmaradását ettől a neveltségessé tett, kicsúfolt, gyűlöletes militarizmustól várja.

A háború igazi okai.

De ha ma tényleg a német militarizmus ellen folytatja is nagy és ezúttal őszinte küzdelmét Anglia, még sem ez birta rá Németország megtámadására, hanem az, aminek oltalmára a német militarizmus hivatva van.

Három tényező az, amely Anglia emésztő féltékenységét keltette fel: *a német gyarmatpolitika, a német tengeri hatalom, a német kereskedelem és ipar fejlődése.*

Anglia minden időközön át anyagi érdekeit tette első helyre; bármi volt is a közvetetlen indok, vagy ürügy, kizárólag ezek védelmében indított támadó háborút és azzal a célzattal, hogy versenytársait a maga területéről elkergesse vagy egyáltalán megsemmisítse.

Németország bámulatatos fejlődése az utolsó 44 esztendő alatt alkalmas volt arra, hogy Anglia féltékenységét és gyűlöletét felébressze. Kereskedelmileg Angliának hatalmas versenytársa lett, iparilag majdnem túlszárnyalta, fejlődő flottája pedig mindegyre erősebb gyanakvást keltett Anglia szemében.

Bár az angol kiviteli kereskedelem is tüneményes módon fejlődött ebben a korszakban, — Anglia nem birta elviselni, hogy a német kivitel még nagyobb mértékben gyarapodott és ebben Anglia fenyegetve látta kereskedelmi uralmát.

A német kereskedelem fiatalabb, elevenebb, mozgékonyabb lévén, oly területekre vitte a német ipar termékeit, amelyeket az angol ipar eddig biztos piacainak tartott. Az angol kereskedő kevésbé szorgalmas, kevésbé aktív, mint a német, hagyományainál fogva konzervatívabb, nehézkesebb, tartózkodóbb. Az angol kereskedő hosszú ideig mono-

polizálta a külkereskedelmet és hozzászólt ahhoz, hogy a vevő keresse fel őt. A német kereskedő maga kereste fel a vevőt és törekedett új cikkeit a vevőnek tetsző formák közt elhelyezni. Az angol parvenünek nézte a német konkurenst és nem akart alkalmazkodni a kereskedelmi forgalom modernebb eszközeihez.

A német kereskedő simulékonysága, alkalmazkodó képessége, idegen népek szükségleteinek helyes felismerése, sokoldalú nyelvtudása, utazókészsége s az utazással járó kellemetlenségeknek elviselésében való szívóssága, az a pontosság, amellyel a legkisebb megbízást is teljesíteni törekedett, — mindezek a konzervatív angol előtt ismeretlen tulajdonságok alkalmassá teszik arra, hogy az angolt minden téren túlszárnyalja.

Az angol saját ízlését akarja a külföldre rátukmálni, csak oly árucikkeket ajánl, amelyek az angol élet szokásainak felelnek meg, a külföld igényével, ízlésével nem törődik, az eladási feltételeket is ráparancsolja a vevőre a maga kénye-kedve szerint, holott a német mindenképen vevője kedvében óhajt járni és őt magának mindenkorra biztosítani iparkodik. Így lassanként sok helyen fölénybe jutott a német kereskedő az angollal szemben.

Az angol és német külkereskedelem közötti viszonyt dr. Stresemann Gusztáv által közölt néhány adattal akarjuk megvilágítani.

1887-ben az angol kivitel 50%-kal volt nagyobb, mint a német. 4533 millió márka 2937 millió márkával szemben. 1912-ben a különbözet leszállott 10%-ra. 9943 millió márka angol kivitel 8956 millió márka német kivittel szemben. Magában az 1901—11. évkörben a német kivitel 93·2%-kal emelkedett, míg az angol csak 62·3%-kal. Az egész világ kereskedelmét számításba véve, 1887 óta az angol részesedés a világkereskedelemben 113%-kal, az Északamerikai Egyesült-Államoké 173%-kal s a Német birodalomé 225%-kal emelkedett.

A helyzet ma az, hogy Anglia még mindig 24·2 milliárd márkával vesz részt a világkereskedelmi forgalomban. Őt követi második helyen Németország 22·5 milliárd márkával.

harmadik helyen az Északamerikai Egyesült-Államok 17·9 milliárd márkával, negyedik helyen áll Franciaország 12·46 milliárd márkával. — Ha 1887-tel szemben 1912-ig, 25 év alatt ily lendületet vett a német külkereskedelem, nem csodálkozhatunk Angliának abbeli félelmén, hogy rövid időn belül bekövetkezhetik az az állapot, hogy a világkereskedelem élén nem ő, hanem Németország fog állani.

* * *

Hasonló helyzet állott elő Angliára nézve az általa gyakorolt *ipari hegemonia* tekintetében.

Míg 1870-ben Anglia a föld egyetlen nagy iparos országa volt, addig ma az iparilag fejlett versenytársak egész falanxával áll szemben, melyek egyik legjelentékenyebbike éppen Németország. Az öntudatos, nagyszabású közgazdasági politika és a német nép rendkívüli tulajdonságai lehetővé tették az ipar nagyarányú fejlődését rövid néhány év alatt, még pedig akként, hogy a folyton fejlődő ipar mellett a mezőgazdaságot is intenzív módon fejlesztették, ez által majdnem lehetővé téve a birodalom gazdasági önállóságát. A Bismarck-féle szerencsés vámpolitikát kiegészítette az 1881-ben megindult szociális törvényhozás, amely elősegítette azt, hogy az egész lakosság anyagi jóléte a legtágabb körben fokozatosan gyarapodjék. Így meg lévén teremtve az ipari munkának minden kedvező előfeltétele, az a fejlődésnek oly fokára jutott, hogy a régi angol iparral szemben a legerősebb versenyt fejtette ki.

Anglia — monopolisztikus helyzete tudatában — nemcsak a kereskedelemben, de az ipar terén még inkább ragaszkodott a meggyökeresedett, régi szokásokhoz. Hiszen emlékezetes, hogy az egész ipari termelést átalakító gépüzem Amerikából jövő újításával szemben az angol munkások minő ellentállást fejtettek ki a hetvenes és nyolcvanas években. Ezzel szemben a németek szervezőképességében és munkabeosztásában megvoltak a garanciák arra, hogy iparukat az új kor szellemében fogják berendezni. Az angolnak nem volt meg a kellő

képessége ahhoz, hogy az új gyártási módszerekhez alkalmazkodjék; a német nagyszerűen értett hozzá, hogy tudományos buvárlatainak eredményét belevigye a gyakorlati technikába. A tudomány, a technika és a kereskedői képességek céltudatos és szerencsés egyesülése, különösen az elektrotechnika és kémia terén a német ipart soha nem sejtett nagyszabású eredményekhez juttatta. Míg a gőzgép idejében Anglia állt a nagyipar élén, addig ma, az elektromos technika korában, Németország és részben Amerika haladnak elül az elektromos ipar terén.

A német birodalom megalapítása óta a kőszén-termelése hétszeresre gyarapodott. A nyers vas és vasérc-termelése 1885-től 1912-ig 384·5%-kal emelkedett, míg Angliában ugyanezen idő alatt az emelkedés csak 28·5%. 1913-ban Németország nyersvas termelése 19,309,172 tonnát, Angliáé pedig 10,646,838 tonnát tett ki. Még nagyobb a különbség az acéltermelésben. A német elektrotechnikai ipar összes termelése háromszor akkora, mint az angolé. A kémiai iparban kétségbevonhatatlan Németország abszolút fölénye. A Perkins, hírneves angol vegyész által feltalált anilinfesték ipari feldolgozását Németországban végzik, mert csak a német technika tudományos segédeszközeivel sikerült ezt az anyagot a festékipar részére olyképen előállítani, hogy ma az egész világ textilipara, az angolt is beleértve, ennek az angol találmánynak német gyártmányára van ráutalva. És ha az angolok találták is fel a kevésbbé értékes vasércek defoszforálásának módját, csak a német technika tudta az angol találmányt akként hasznosítani, hogy ma a német acéltermelés és kereskedelem az angolt tetemesen túlszárnyalja. Mindezekből kiviláglik az, hogy míg a német szorgalommal, tudással és értelemmel törekszik iparilag új fogyasztó területet szerezni magának, addig az angol visszamaradottságában elveszti ezeket a piacokat.

Az angol gazdasági politikusok már régebben felismerték e bajokat. Ennek a felismerésnek az eredménye volt az 1887-ben életkezezt törvény, amellyel a német ipari termékeket származási helyüknek megjelölésével «*Made in Germany*» jelzővel kellett ellátni. Ez a jelző megbélyegzésnek volt szánva, de

éppen ellenkező eredményre vezetett. Az angol azt akarta vele jelezni, hogy a német ipari termék olcsó, de rossz. A német ipar pedig bebizonyította, hogy a «Made in Germany» jelzésű áru jó és olcsó, úgy hogy később ez a jelző a jobb kvalitásnak megtisztelő kifejezésévé vált.

Egy amerikai ujság nagy igazságot mondott, midőn a háborúról azt írta: «This war was not made in Germany; but «Made in Germany» is the cause of it.» Ez a háború nem készült Németországban, de «Németországban készült» az oka ennek a háborúnak.

A «Made in Germany» volt az első rés, melyet Anglia a szabad kereskedelem elvén ütött. Azonban más eszközökkel is törekedett a német ipar beözönlését meggátolni; nevezetesen oly szabadalmi törvények megalkotásával, amelyek szerint a szabadalom voltaképp csak akkor részesül angol védelemben, ha az illető árút Angliában állítják elő. A német ipar ellen irányuló ez intézkedés alig vezetett célra, legfeljebb annyiban, hogy német gyárosok német tőkével fiókgyárakat létesítettek egyes cikkek előállítására Angliában. Vámkedvezményekkel, hajózási szubvenciókkal és egyéb eszközökkel a prohibitív politikának törekedett Anglia a német ipart a maga területéről leszorítani, de annak valóságos értékbeli fölényével szemben mindez nem használt. Ahelyett, hogy a némettől tanulni, annak rendszerét elsajátítani törekednék, hatalmi úton és egy világháború felidézése árán törekszik elvesztett pozícióját visszaszerezni.

* * *

Ezekhez a surlódási felületekhez, a kereskedelmi és ipari versenyhez hozzájárult a német tengeri hatalom fokozatos fejlődése. Erre a fejlesztésre Németország egyenesen rá volt utalva, fejlődő ipara, kereskedelme és gyarmatai érdekében. Tengerentúli kereskedelmet megfelelő kereskedelmi tengerészeti és megvédésére képes haditengerészet nélkül folytatni nem lehet. Már pedig iparának és kereskedelmének fejlesztéséről önrendelkezéssel bíró állam még akkor sem mond-

hat le, ha ezzel esetleg más állam érdekeibe ütközik. Az angol ember Angliának korlátlan tengeri uralmát oly jognak tekinti, amely őt Isten kegyelméből illeti meg. A kontinentális ember alig tudja felfogni, hogy mint fészkelhette be magát az angol ember agyába a tengeri imperializmusnak az a felfogása, amely Angliában uralkodik, az a felfogás, amely az angoltól akarja függővé tenni, hogy melyik államnak mennyi hajót szabad járatni és minden államtól megköveteli, hogy tengeri haderejét jóformán Anglia ellenőrzése alá helyezze. Angol ember az angol világuralom elleni merényletnek tekinti, ha bármelyik kontinentális nagy birodalom meg nem hajlik kényre-kegyre az angol tengeri tirannizmus előtt.

A kontinens hatalmai bizonyos tekintetben mind deferáltak annak a különös helyzetnek, amelyben Anglia mint szigetország áll. Deferáltak annyival is inkább, minthogy Anglia tengerészete nemcsak az imperium szétszórt részeinek összetartására volt szükséges, hanem arra is, hogy mindennapi kenyerét biztosítsa az angol anyaországnak, amely az önálló mezőgazdasági termelésről jóformán lemondott.

Ebben a tekintetben a legmesszebb ment Németország, midőn a *«Two power standard»*, a «két-hatalmi mérték» alapján tárgyalt Angliával, ezzel is jelezni akarván, hogy Németországnak flottája kiépítésével nincs semminemű ellenséges szándéka, hogy az tisztán a növekedő német tengerentúli kereskedelem védelmére szolgál, tisztán defenzív célzattal épül, semmi más tengeri hegemoniát megbontani nem akar, sem pedig német tengeri hegemoniára nem törekszik, — de mindezek a biztosítások meddők voltak azzal a csökönő hittel szemben, hogy Angliát a gondviselés ruházta fel a tengerek uralmával.

Angliának ez a hite tette lehetetlenné a megállapodást a *«Two power standard»* alapján, mert már ezt sem tartotta elegendő biztosítéknak a fejlődő német flottával szemben. Biztosítéknak csak saját tengeri hatalmának fejlesztését, nagyobbítását tartotta, hogy így ne csak lépést tartson a versenytársakkal, de azokat mihamarabb teljesen túlszárnyalja. Míg azonban a flottának még fokozottabb szaporítá-

sával járó terheket már-már hajlandó volt magára venni, olyan akadályra bukkant, amelyet nem bírt leküzdeni.

Eduard Meyer, a berlini egyetem tanára, Angliáról szóló művében igen érdekesen fejtegeti, hogy Anglia nem tudta a folyton szaporodó flotta részére a szükséges legénységet előteremteni. Ugyanaz a maradi és önző szellem, amely az angolnak kereskedelmi és ipari hátramaradottságát okozta, itt is érvényesült. A kényelmes és nagyigényű angol nem igen vállalkozott erre a nehéz és fáradságos hivatásra. A kereskedelmi tengerészetnél az angol tengerészek száma évről-évre fogyott és a nagy emberszükségletet külföldiekkel fedezték, részben norvégekkel, részben németekkel. A hajótulajdonosok és kapitányok jobban is szerették a külföldieket, mert ezek fegyelmezettebbek, szorgalmasabbak és emellett még olcsóbbak is voltak. De már a haditengerészetet nem igen merték az angolok tömegesebben külföldiekkel benépesíteni és aggódva gondoltak arra az időre, amidőn kénytelenek lesznek a flottaszaporításról lemondani.

Az a hit, hogy az abszolút tengeri hatalom birtoklása a legfontosabb létkérdés Angliára nézve: ez teszi Angliát a világ-béke állandó és legnagyobb ellenségévé. Visszavonást és egyenetlenséget visz a világ nemzetei közé, a gyenge nemzeteket hatalma alá kényszeríti és megfélemlíti azokat, akiknek okuk van félni tengeri hatalmától. Angliának ebben a hitében testesül meg a tenger egyeduralmának eszméje, amely gondolat ellen a világ békéjének és a többi nemzetek jogosult fejlődésének érdekében minden önjogú nemzetnek tiltakoznia kell.

E tengeri zsarnokság érdekében idézte fel Anglia a mostani világháborút, de a világháború egyszersmind tiltakozás Angliának e világtengeri zsarnoksága ellen.

Németország helyzete.

Németországnak van az újkori országalakulatok között a legszaporább népessége. Évi szaporodása 14·5%, tehát mintegy 900.000 fő egy esztendőben. Anglia szaporodása csak 8·7%. Németországnak 1871-ben 42 millió lakosa volt, ma lakosságának száma 66 millió. Sokkal indokoltabb tehát, mint bármely más nemzetnél, hogy ez állandóan szaporodó lakosság megélhetésének megfelelő eszközeiről gondoskodják.

Két mód kínálkozik arra, hogy egy állandóan gyarapodó népességet fenntarthassunk. Vagy az, hogy gyarmatokról gondoskodunk, vagy az, hogy fokozzuk az ipari vagy gazdasági tevékenységet, a megélhetés lehetőségeit s kiviteli útján gondoskodunk a fokozott termelés értékesítéséről.

Németország mindkét út igénybevételére rá volt utalva, hogy népességének kivándorlását lehetőleg megakassza. Fontosabbnak és célravezetőbbnek tartotta a második utat és nagyobb súlyt helyezett az ipari és kereskedelmi érvényesülésre a világpiacon. Ennek első feltétele azonban a nyílt ajtó, amely lehetővé teszi a kivitelt a nagy tengerentúli kereskedelmi területekre. Minél inkább elzárja Anglia védekező rendszabályokkal ezt a nyílt ajtót a saját gyarmatain, annál inkább rá volt utalva Németország, hogy gyarmatokat szerezzen a maga részére. Ámde Németország későn jött a világra ahhoz, hogy a világ felosztásában részt vegyen. Midőn a német birodalom jelenlegi alakjában a világpolitika tényezője lett, már fel volt osztva az ismert világ legnagyobb része és azt, ami akkor még szabad terület volt, Németország a

béke érdekében Angliának és Franciaországnak engedte át. Az a többihez arányítva igazán csekély koloniális birtok, amelyet Németország békés úton, jórészt nemzetközi szerződések, bérleti megállapodások és csere útján szerzett, az afrikai és ázsiai gyarmatoknak valóban legkevésbé értékes, legnehezebben kezelhető és használható része.

Gyarmatainak megszerzésében Németország igazán nagyon szerény volt. Jóformán csak támasztópontokat keresett az óceán némely helyén, hogy jobban megvédhesse a nyílt ajtóra való igényeit. De Angliának ez is sok volt. Anglia nem tűrhette azt, hogy Németország is a gyarmatbirodalmak sorába tartozzék, mert abban a hitben volt, hogy flottáját egyenesen meglevő és megszerzendő gyarmatai érdekében növeli, holott Németország tényleg bizonyosságot tett róla hosszú időn keresztül, hogy bárminő becses kolónia megszerzése nem éri meg neki egy háború kockázatát.

Mindazt, amit Németország a gyarmatosítás terén tett, nemcsak szerényen, hanem szinte bátoratlanul és habozva cselekedte, nehogy idegen érdekeket sértsen. A német gyarmatbirodalom nem adhatott okot Angliának féltékenységre még akkor sem, amikor az angol imperializmus megvalósítandó programmul tűzte ki Cecil Rhodes nagyszabású tervét: azt a tervet, mely Fokvárost Kairóval akarta összekötni. E terv megvalósítása útjában csak Német-Keletafrika állott. Ennek a tervnek békés úton való keresztülvitelét valószínűleg nem gátolta volna meg Németország, ha Anglia ez iránt lépéseket tesz és megfelelő módon kárpótolja. De Anglia ezt nem tette, mert itt sem akarta Németországot egyenrangú félnek elismerni.

A 30 millió km² koloniális birtok felett rendelkező nagy angol birodalom rosszindulattal és irigységgel nézte, ha Németország csak egy szerény szénállomást vagy flottabázist akart is valahol szerezni és a közvéleményt oly veszedelmesen felkorbácsolta, hogy minden ilyen szerény fellépésből a világháború réme ütközött ki. Németország sehol sem állt útjában Anglia terjeszkedésének, nyugodtan vette a Greater Britain jelszavát és semmi mást nem akart, mint a maga szerény „helyét a napon» (Platz an der Sonne.)

Minden államnak és nemzetnek megvan az a természetes kötelessége, hogy a maga állami és nemzeti érdekeit a legcélravezetőbb eszközökkel megvédje. Anglia részéről is természetes, hogy a kereskedelem és ipar terén magát senki által sehonnan kiszorítani nem engedi, hogy világtörténelmi küzdelmei által szerzett előnyeiről le nem mond.

De vajjon célravezető-e az az eszköz, amely a gazdasági versenyt kiméletlenül hatalmi eszközökkel akarja megszüntetni, ahelyett, hogy azt a maga természetes útján, a munka, a technikai készség, az életrevalóság, a tudomány, a kutatás, a szorgalom, a hozzáértés és mindama tényezők révén juttatná dűlőre, amelyek sehol sem érvényesülnek annyira, mint éppen a gazdasági versenyben.

És másfelől lehetett-e Németországnak, a legnagyobb békeszeretet és a legnagyobb áldozatok mellett is, Anglia féltékenységének okait megszüntetni? Lehet-e Németországnak, vagy bármely más államnak lemondani kereskedelméről, iparának, haditengerészetének, területi nagyobbodásának fejlesztéséről, lehet-e lemondani azokról a kötelességekről, amelyek az államra a népesedés nagyarányu szaporodásával hárulnak?

Lehet-e a világszabadság eszméjét összeegyeztetni azzal az egyeduralmi gondolattal, amelyet Anglia képvisel? Nem a világ szolgátságát jelentené-e az angol imperiumnak továbbfejlesztése és tengeri hatalmának kizárólagossága? Nem szenvednének-e ily zsarnokság alatt az összes kontinentális államok és nemzetek politikailag, ethikailag és gazdaságilag? Lehet-e másnak, mint önhittségében mértéket tartani nem tudó államnak azzal a hittel kecsegtetnie magát, hogy Németország le fog mondani nagyhatalmi igényeiről?

A nagyhatalmiságra való vágy, terjeszkedésre és erősödéssre való akarat minden erős és nagy államnak már a strukturájában benne lévő tulajdonsága. Amely állam lemond természetes fejlődésének eszközeiről, forgalmának fejlesztéséről, nemzetközi gazdasági helyzetének minél intenzívebb kiaknázásáról, az csendes elpusztulásra ítéli önmagát. Különösen áll ez olyan államról, melynek kultúrája ugyanolyan magaslaton áll, mint hatalma.

Minél nagyobb a kultúrája, annál nagyobb, annál bensőbb és parancsolóbb az a kötelessége, hogy ezt a kultúrát saját nemzete és az emberiség javára megóvja és megvédje.

Ha Németország lemondana világpolitikai érvényesüléséről, azzal egyszersmind kontinentális politikájának súlyát is elvesztené és megszerzett nagyhatalmi állását veszélyeztetné.

Tévedés volna azt hinni, hogy ily lemondással Németország a békét szolgálná; ellenkezőleg, irigyeit és rosszakaróit felbátorítaná, hogy ma még legitimnek tartott területén is megtámadják.

Sem Németország, sem más állam nem tűrheti a mostani világháború tapasztalatai után az angol imperium további terjeszkedését és az angol politikának azt az irányát, hogy az összes nemzeteket a maga javára aknázza ki. Németország nem tűrheti, hogy Anglia minden tervét keresztülhúzza, minden ponton gáncsot vessen neki, politikájának és diplomáciájának nem mindenkor fair eszközeivel mindenütt hátraszorítani igyekezzék, — Németország nem viselheti ezt el s minden erejével szembe kell szállania Angliának megsemmisítő törekvéseivel.

Anglia céljai és rendszere.

Azt, hogy Angliának ilyen szándékai vannak, még maguk az angolok sem tagadják.

Az angol imperializmus feladatát annak legkiválóbb képviselője, *Earl of Rosebery* már 1893-ban azzal jelölte meg, hogy «Angliának nemcsak azt kell szemügyre vennie, hogy ezidőszert mire van szüksége, hanem azt is, hogy mire lesz szüksége a jövőben. A mi örökségünk és felelősségünk az, hogy a világ, amennyiben kialakulását intézhetjük, angolszászokkal legyen benépesítve. Bűn volna, ha e felelősség alól ki akarnánk vonni magunkat.»

De még ennél is világosabban jelölte meg Anglia céljait és az angol felfogást az a nagy feltűnést keltett cikk, melyet 1897-ben *Alfred Mond* a *Saturday Review*-ban tett közzé s amely egész cinikusan ezt mondja: «*Ha Németország holnap meg volna semmisítve, nem volna a világon angol, aki holnapután annyival gazdagabb nem lenne. A népek évekig küzdöttek egy városért, egy örökösödési jogért; nem kellene nekünk 250 millió font évi kereskedelmi forgalomért háborút viselnünk?*»

Ez a felfogás töltötte meg Angliát azzal a szellemmel, amely a mai világháborút felidézte.

* * *

Kétséget sem szenved, hogy Anglia féltékenysége vitte bele Európát ebbe a népek csatájába.

E felismerésnél majdnem fontosabb megismerkedni azokkal a módokkal és eszközökkel, amelyek az angol politikában érvényesültek és amelyekkel Angliának sikerült még oly nagy nemzeteket is, mint amilyen az orosz és a francia, a maga céljainak megnyerni. Fontos ránk nézve ennek a rendszernek a megismerése, mert ehhez kell irányítanunk azután azt az eljárásunkat, amely a jövőre nézve lehetetlenné tegye ennek a politikának a megismétlését.

Nem lehet arra az álláspontra helyezkedni, hogy a háború szerencsés bevégeztével Németország és Ausztria-Magyarország megfenyítették ellenségeiket és oly leckét adtak nekik, hogy elmegy majd a kedvük attól, hogy újra ránk támadjanak.

A világtörténet bizonyága annak, hogy a népek sohasem tanulnak. Anglia szövetségesei nem léptek volna vele szövetségre, ha szem előtt tartják azokat a tapasztalatokat, amelyeket elődeik ötven és száz évvel ezelőtt az angol szövetséggel tettek.

Az apák ostobasága nem válik hasznára a gyermekeknek, minden generáció ismétli a multak hibáit és elköveti a maga ostobaságait.

Nem lehet abban bízni, hogy az angol prestige a háború által oly csorbát szenved, hogy többé nem lesz veszedelmes ellenfél, mert a világ feledékeny és Anglia egy-két évtized múlva hagyományos eszközeivel a prestige ugyanoly fokát szerezheti meg, mely újra félelmetes ellenféllé teheti.

Európa békéje csak oly eszközökkel biztosítható, amelyek egyszersmindenkorra lehetetlenné teszik Angliának hagyományos politikája folytatását.

Mielőtt ez eszközök vizsgálatára áttérnénk, visszapillantást kell vetnünk Anglia politikájára, kutatnunk kell annak eszközeit és módszerét, hogy felismerhessük aztán a teendők legfontosabbikát.

* * *

Anglia története bizonyága annak, hogy ez az ország újabbkori fejlődésének kezdete óta *sohasem tett mást, mint amit most tesz* és hogy az angol politikánál konzervatívabb

valami el sem képzelhető. Ha tehát felismerjük, hogy Anglia miként járt el a múltban, egyszersmind megtudjuk abból azt is, hogy mik voltak a szándékai, reményei a mostani háború utánra.

Az angol politikai rendszernek alapvonása, hogy *mindenkor más nemzetek által vívatta meg a saját háborúit*. Ő maga finanszírozta a háborúkat, de sohasem szánta arra népének legbecsesebb kincsét, fiainak véréit. Amennyiben maga is résztvett a háborúkban, azt is pénzen vásárolt katonasággal tette; ő maga páholyból nézte, miként ölik egymást más népfajok az ő nagyobb dicsőségéért és gazdagságáért.

Ép úgy, ahogy most Oroszországot, Franciaországot és Belgiumot becsalogatta a maga politikai hálójába, ép úgy járt el a múltban velük és más nemzetekkel is, akik ép oly kevésbé jutottak annak tudatára, hogy Anglia kihasználja őket, mint amilyen kevésbé vették észre azt Anglia mostani szövetségesei.

Anglia mindig a maga létének kockázata nélkül ment bele a háborúba; ugyanezt teszi most is, mint ahogy egy szellemes író már a háború elején mondotta: «Anglia küzdeni fog — az utolsó oroszig és az utolsó franciáig.»

Miként most Németországot, mint a kontinensnek ezidőszereint leghatalmasabb államát, azért támadja meg, mert erős versenytársat lát benne, ép úgy megtámadta az elmúlt századokban az összes tengeri hatalommal bíró népeket. Megsemmisítette mindazoknak a nemzeteknek flottáit, amelyekhez hozzá tudott férkőzni és megakadályozta a legyőzött nemzeteket új flották építésében.

Anglia megsemmisítette a XVI. században II. Fülöp armadáját, Hollandia flottáját, megsemmisítette a napoleoni háborúkban a francia flottát, később a spanyol, a nápolyi, a dán flottát. Ezekben a háborúkban megsemmisített minden kikötőt és minden eszközt és telepet, mely újabb flotta építésére alkalmas lehetett volna. Ugyanazzal a féltékenységgel, mellyel most Németország ellen viseltetik, viseltetett a spanyol, hollandiai, francia világhatalom ellen, s ezeket a napoleoni háborúk alatt legértékesebb gyarmataiktól fosztotta meg. Amikor Európát akarta megvédeni Franciaországgal szemben, ép úgy járt

el, mint ma, midőn ugyancsak Európát akarja megvédeni Németországgal szemben.

Anglia mindig a leghatalmasabb államot támadja meg úgyesen szőtt koalíciók által, s mindig megkaparintja a maga részét és hasznát. A napoleoni háborúk alatt is a többiek verekedtek s ezalatt ő megsemmisítette az ellenséges tengeri hatalmakat és megszerezte a küzdő nemzetek gyarmatait.

Most is teljességgel ugyanaz a célja. Akkor is a kontinens gyengébb államaival szövetkezett, hogy megtámadja a leg-erősebbet, most is ugyanazt teszi. Mint akkor, most is rábirta szövetségeseit arra, hogy minden erejük megfeszítésével induljanak neki a háborúnak, míg ő maga mindössze 160,000 emberből álló hadsereggel szándékozott a kontinens háborújában részt venni. Mint akkor, most is úgy intézte a dolgokat, hogy míg a küzdő ellenfelek a szárazföldön egymással harcban állnak, addig ő a tengeren teljesen szabadon garázdálkodhassék és magához rántsza az egész kereskedelmet és elfoglalja az elfoglalható gyarmatokat. Mint azokban a háborúkban, most is arra számít, hogy akár győznek, akár buknak szövetségesei, akár sikerül az ellenfélt leteríteni, akár nem — ő a maga diplomáciai játékait tovább üzheti és a maga részére mindenesetre hasznot biztosíthat. Ha másképp nem, akkor azzal, hogy meggyengítette ellenfeleit is, szövetségeseit is és hosszú időre megszabadult mindnyájuk versenytől.

A múlt századokban Anglia ugyanazt az entente-politikát csinálta, amelyet most csinál. Ez az entente-politika akkor is nagy európai háborúra vezetett, mint ahogy most is világháborút idézett fel és akkor is a legjobb konjunkturákat teremtetten meg Anglia részére, ahogy Anglia ezt a mostani háborútól is remélte.

És amint a múltban — *re bene gesta* — a háború befejezése és a saját hasznának biztosítása után cserbenhagyta szövetségeseit, úgy a hagyományokhoz híven, bizonyára most is cserben fogja hagyni őket.

* * *

A különbség a múlt és a jelen között Angliára nézve csak az, hogy Németország nagyszerű hadi felkészültsége, amellyel 44 éven át megóvta Európa békéjét, sokkal nehezebbé tette Anglia hagyományos politikájának gyakorlati érvényesítését.

De Anglia diplomáciája ezen a nehézségen is győzedelmeskedett. A cél ugyanaz volt, a rendszer is a régi, az eszközök is a gyakorlatilag bevált régi eszközök, csak tovább tartott, hosszabb, alaposabb előkészítésre volt szükség, míg Anglia elérte célját: a világdöntő világháborút.

Anglia szövetségesei. — A bekerítés.

Nagyszabású tervét Anglia *Oroszország* megszerzésével kezdte. Az orosz imperializmusnak magától értetődő célja volt az, ami minden nagy birodalomnak természetes célja, hogy minél több helyen kijusson a szabad tengerre. Az orosz történet jóformán nem más, mint ezeknek a tenger felé való törekvéseknek a sorozata. Az Atlanti oceánra, az Indiai oceánra, a Csendes oceánra és a Földközi-tengerre törekedett Oroszország kijutni. Ezek az imperialisztikus törekvések mindenkor ellentétbe hozták Angliával és Anglia úgy Ázsiában, mint Európában mindent elkövetett Oroszország ambícióival szemben.

Viszont Németország mindig a legjobb viszonyban, sokszor szövetségben volt Oroszországgal, követvén ezzel Nagy Frigyes tanácsát, aki meghagyta írásaiban, hogy Oroszországot jobb barátul birni, mint ellenségül. Ezt vallotta Bismarck is, aki Oroszországgal még kölcsönös védelmi szerződésre is lépett. Oroszországnak semminemű érdeke nem parancsolta, hogy Németországgal szemben ellenséges álláspontra helyezkedjék, mert hiszen nagy terjeszkedési tendenciája dacára Németországtól területet elhódítani nem akarhatott.

Oroszországnak az ázsiai tengerek felé való kijutását Anglia a legkülönbözőbb eszközökkel akadályozta meg. A Földközi-tengerre való kijutása végett vívta meg Oroszország 1855-ben a krímai háborút és 1877-ben a Törökország elleni háborút.

Mindezekben a háborúkban Anglia Oroszország ellenségeinek táborában volt. Midőn azonban Németországgal

szemben felébredt az angol féltékenység és Anglia elhatározta, hogy hagyományos politikai eszközeivel Németországot igyekszik letörni, elsősorban Oroszországot, mint a legnagyobb kontinentális katonai hatalmat kellett céljai részére megnyernie.

Mindenekelőtt gondoskodni kellett arról, hogy Anglia Oroszországgal ne legyen ellentétben.

Eleddig Oroszország volt Angliának voltaképeni nagy ellensége, mert hiszen Ázsiában mindenütt az orosz imperia-lizmus kapzsi étvágyával találkozott.

Még nem régen a Mandzsuriában, Közép-Azsiában és Perzsiában keletkezett ellentétek miatt német segítséget szeretett volna az angol igénybe venni, ezt azonban Németország, tekintettel Oroszországgal fennálló barátságára, megtagadta.

Abban a pillanatban, amint Anglia politikájának gerincévé tette, hogy Németország hatalmát megtöri, minden további skrupulus nélkül teljesen megfordította álláspontját és arra törekedett, hogy az eddigi ellenfelet az addigi barát ellen nyerve meg.

Ezt akként gondolta elérhetőnek, ha Oroszországot eltereli ázsiai érdekeltségétől, ahol minduntalan az ő érdekszférájába ütközött és rábirja arra, hogy régi, már-már elejtett kelet-európai programját vegye elő.

E célból mindenekelőtt 1902-ben Japánországgal kötött szövetséget, amelyben Japánt biztosította afelől, hogy nem fogja megtámadni, ha valamely más hatalommal háborúba elegyedik. Japánország így fedezvén magát az egyik ázsiai nagyhatalommal szemben, megindította Oroszország elleni hadjáratát, amelyben Oroszországot sikerült annyira legyőznie, hogy hosszú időre Japán is, de Anglia is megszabadult Ázsiában Oroszország versenytől.

Oroszországot Japán által való leveretése éretté tette az angol célok számára.

Oroszország évtizedek óta abban a fikcióban él, hogy neki örökösödési joga van a bizánci császári trónra. Ezt a fikciót, mint vallási eszményt táplálja az orosz nép lelkében a vakbuzgó orthodox hit és táplálja annak a felismerése, hogy

gazdasági szempontból is igen nagy jelentőségű lenne a nagy orosz gabonakivitelre nézve a fekete tenger kijárójának a megnyerése. Anglia, mely mindaddig megakadályozta Oroszországot e célja elérésében, most már, hogy a maga céljai részére megnyerhesse, teljes ellentétben eddigi álláspontjával, odaigérté Konstantinápolyt, a Boszporust, a Dardanellákat Oroszországnak, hogy megkaphassa szövetségstársul. De odaigérté neki ezenfelül a balkáni érdekszférát, odaigérté az Osztrák-Magyar Monarchia bizonyos területeit és Európának e részéből mindazt, amire földrajzi helyzeténél fogva ő nem reflektálhatott.

Anglia, mint mindig, igen jól járt evvel az orosz entente-al, mely 1907-ben vált teljes valósággá, mert hiszen úgy Indiában, mint Perzsiában az összes orosz aspirációk ad acta tétettek. Ellenben Oroszország, mely kelet-európai aspirációi megvalósítása érdekében 1912-ben létrehozta a balkáni szövetséget, félreismerheteilenül Törökország és Ausztria-Magyarország elleni irányzattal, az ennek következtében keletkezett két balkáni háborúban céljához nem jutott közelebb.

A balkáni háborúk és azoknak összes következményei tehát közvetve Oroszország útján az angol politika eredményei. Oroszország jól tudta, hogy beavatkozása a Balkán-félsziget ügyeibe multhatatlanul az Osztrák-Magyar Monarchiával fogja konfliktusba keverni és jól tudta, hogy ebben a konfliktusban Németország a monarchia mellett lesz. Erre számított Anglia, midőn Oroszországot megnyerte annak a politikának és annak a háborúnak, melynek célja volt Berlinen, Bécsen és Budapesten át Konstantinápolyba jutni.

Midőn Anglia Oroszország kelet-európai ambícióját annyira felfokozta, aminő messzire még a moszkovita nagyra-vágyás sem gondolt soha, midőn neki az egész szláv világ felett való uralmat és a Földközi-tenger kulcsát odaigérté, nem volt nehéz a jó viszonyt megbolygatni, amely Németország és Oroszország között mindaddig fennállott és nem volt nehéz az orosz államférfiakban oly reményeket kelteni, amelyek azokat a Németország elleni küzdelemben tényleg Anglia akarat-nélküli eszközeivé tették.

* * *

Mikor már az ősi ellenséget, Oroszországot sikerült tervei részére megnyernie, mennyivel kecsesgétőbbnek látszott e cél elérése *Franciaországnál*, melyet az elszász-lotharingiai probléma kész szövetségesévé tett annak, aki Németországgal szembefordult.

A revanche-eszme, amely a harmadik köztársaság megalkakulása óta a francia politikának tengelye volt, már-már elhalványulóban volt a kilencvenes évek elején, annál is inkább, mert Franciaországnak Olaszországgal Tunisz miatt, Angliával Egyiptom miatt nagy ellentétei támadtak.

Franciaországban nagy volt a méltó felháborodás amiatt, hogy a francia nemzetnek oly világtörténelmi jelentőségű nagy műve, aminő a *Szuezi-csatorna*, angol kézre jutott. Fokozta ezt az az eljárás, amelyet Anglia a fasodai eset alkalmával Franciaországgal szemben tanusított. A francia nemzetet ért megaláztatás után a francia köztársaság az elé a választás elé volt állítva, hogy vagy Elszászt, vagy Egyiptomot tűzi ki politikájának sarkpontjává; vagy Németországgal szövetkezik, Elszász végleges feladása útján, vagy Angliával, Egyiptomról való végleges lemondása mellett.

Az angol diplomáciának sikerült Franciaországot az utóbbi elhatározásra bírnia. Franciaország lemondott arról a követeléséről, hogy Anglia ürítse ki Egyiptomot, Anglia pedig ennek ellenében beleegyezett abba, hogy Marokkó Franciaország protektorátusa alá kerüljön. Ezzel létrejött a nagy ellenségek között az *«entente cordiale»*.

* *
* *

Hogy Anglia megszerezze magának a francia szimpátiákat és leszerelje azt a nagy gyűlöletet, amely a francia népben az angollal szemben, különösen ez időben, a legteljesebben érvényesült, egész rendszeres agitációt fejtett ki a sajtóban és az irodalomban, valamint mindennemű gazdasági intézményben és kongresszuson, hogy újból felélessze a már-már elalvóban lévő németgyűlöletet és újból előtérbe állítsa a *revanche-eszmét*. Ennek a szolgálatába állott a francia kormány is, amidőn ez

időtájt az iskolában, a parlamentben és a közélet minden terén az antagonizmust a németek ellen szinte képtelen mértékben fokozta.

Bármilyen véleményen legyen is valaki arról, hogy Németország az 1871-iki háború után Elzász-Lotharingiát bekebelezte, az az egy bizonyos, hogy az akkori bekebelezés nem idézte volna fel a mostani háborút Németország és Franciaország között, ha Anglia és a szolgálatában álló Oroszország a már-már elaludt revanche-eszmét mesterségesen fel nem elevenítették volna, mert az annexió után következő hosszú esztendőkön keresztül Németország a maga részéről mindent elkövetett, hogy Franciaországgal ezt a sérelmet ellelje.

Bismarck és utána az ő követői egészen öntudatosan bátorították Franciaországot az expanzív gyarmati politikára, ki akarván ezzel elégíteni a franciák gloire-szomját és bőséges kompenzációt akarván juttatni Franciaországnak az elvesztett vármegyékért.

Jules Ferry, a francia gyarmatpolitika egyik legkiválóbb képviselője, Franciaország egykori miniszterelnöke maga is készségesen elismerte, hogy Németország loyálisának köszönheti Franciaország, hogy «se Tonkingban, se Kinában, se Formózában, se Madagaszkárban, sem katonai intézkedéseinket nem zavarta, sem terveinket nem keresztezte, sem tevékenységünket nem zavarta senki sem. Ez a tiszta igazság, valamint ép oly igaz, hogy koloniális politikánk folytatásának két esztendején át sokkal kevesebb gondunk volt európai helyzetünk biztosítása miatt, mint bármikor».

Franciaországnak apadó népessége mellett nem is volt szüksége arra, hogy nagy gyarmati birodalmat szerezzen, Németország azonban a francia imperializmust szívesen támogatta, hogy így mindenkorra eltüntesse mindazt, ami a két szomszédos állam viszonyára hátrányos lehet.

Németország nyugodtan nézte és szívesen látta, hogy Franciaország ebben az időben megszerezte Tonkingot, Annamot, Sziám egy részét, Madagaszkárt, Tahitit, Tuniszt, a Kongo-birodalmat, a Niger-vidéket, a Szaharát és Dahomeyt.

De Anglia, melynek egyébként nem lehetett érdeke, hogy Franciaország nagy koloniális birodalom legyen, annak fejében, hogy a maga részéről is tűrte Franciaország nagyszabású terjeszkedését, megkövetelte tőle a Németország ellen való állásfoglalást.

Anglia így azt a szövetséget, amely Oroszország és Franciaország között eredetileg ellene, mint defenzív szövetség jött létre, most már a saját belépésével Németország ellen való offenzív szövetséggé alakította át.

És Franciaország az ősi ellenség, Anglia felől biztonságban érezvén magát, teljes odaadással éleszthette azt az offenzív szellemet, amely Németországgal szemben eltöltötte, amely egy időre eltűnt ugyan, de amelyet Anglia új életre keltett.

Németország minden barátsága, minden jóindulata, a német császárnak a franciákkal szemben tanúsított minden előzékenysége sem volt képes a béke művét szolgálni, amikor Anglia a háborút akarta és ezért Franciaország iránt érzett régi gyűlöletéről is lemondott, hogy *együttessen támadhassa meg az új és erősebb ellenfélt.*

* * *

Anglia ellensúlyozó politikáját mindig akként intézte, hogy mindig az legyen az erősebb fél, akihez ő akart csatlakozni, s ezért volt érdeke *Olaszországot* is megnyerni céljai részére.

Olaszország 1915 májusig a hármasszövetség tagja volt, mégis sejthető volt már régebben és megállapítható most végérvényesen, hogy Anglia tervezgetéseiben egészen biztosan számíthatott *Olaszországra* s azt is azok közé az államok közé sorozhatta, amelyekkel Németországot és Ausztria-Magyarországot be akarta keríteni.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy miért állott *Olaszország* az akkori kettős szövetséghez harmadiknak. Ismeretes az a mély ellenszenv, jóformán gyűlölet, amely az olasz népet Ausztriával szemben eltöltötte. Elmúlt idők keserű emlékei újból és újból felelevenedtek és az olasz nemzetnek szinte

legelőkelőbb szellemi vezérei ezeknek az érzelmeknek az ébrentartásán munkálkodtak. Ha már most Olaszország oly szövetségbe lépett be társul, amelynek egyik tagja az Osztrák-Magyar Monarchia osztrák állama, nyilván politikai kényszer hatása alatt cselekedett és tisztában kellett lennie avval, hogy fel kell hagynia a gyűlölködésnek azzal a politikájával, amely az olasz társadalmat Ausztriával, «az ősi ellenséggel» szemben minden rétegében, mindenkor eltöltötte.

És valóban politikai kényszer volt az, amely Olaszország elhatározására nézve döntő volt. Olaszország imperiumának a földközi-tengeri program volt tartalma és veleje s ehhez képest a vele szemben fekvő Tuniszra vetette először sóvárgó szemét. És amidőn 1881-ben Franciaország Tuniszt, «mint Algéria természetes tartozékát» elhódította, ez Olaszországra nemcsak a legfőbb nemzeti aspirációk megsemmisítését, de egyszersmind nagy veszélyt is jelentett, mert hiszen a francia szomszéd ezzel a lépéssel Olaszországgal szemben jelentős sztratégiai helyzetet teremtett magának.

Olaszországra nézve tehát előállott az a kényszerhelyzet, hogy csatlakoznia kellett ahhoz a hatalomhoz vagy hatalomcsoporthoz, amelyben úgy defenzív, mint aggresszív céljaira támaszt talál. Ez a hatalomcsoport az akkori Németországból és Ausztria-Magyarországból álló, az európai béke fenntartása érdekében megalkotott, tisztán defenzív jellegű kettős szövetség volt. Midőn Olaszország ehhez harmadikul csatlakozott, természetesen fel kellett adnia Ausztriával szemben irredenta-programját és midőn földközi-tengeri aspirációit egyelőre a viszonyok kényszere alatt fel kellett függesztenie, kolónia-szerzéssel óhajtotta nagyhatalmiságát érvényesíteni és nyugtalan népe vérét nemzeti aspirációkkal kielégíteni.

Alig van példa rá a történelemben, hogy valamely szövetségbe való tartozás egy országra nézve akkora haszonnal, akkora eredménnyel járt volna, mint aminő Olaszországnak jutott a hármasszövetség keretén belül. Ennek a szövetségnek köszönhette Olaszország, hogy teljesen új gazdasági alapokra helyezkedhetett és különösen északi részében valóban elismerésre méltó ipari fejlődésre tehetett szert. Olaszország

csak a szövetségbe való belépése óta fejlődött közgazdasági téren oly mértékben, mint soha azelőtt. E fejlődést csak a Németországgal és Ausztria-Magyarországgal fennállott kereskedelmi viszonyok tették lehetővé.

E szövetségi szerződés oltalma alatt teljes biztonságban érezvén magát, megkezdte koloniális programja keresztülvitelét, megszerezte a Vörös-tenger melletti Erythreát és megindította vállalatát Abesszinia ellen. Erre a szövetségre számított, midőn most már vissza akart térni földközi-tengeri programja megvalósításához, hogy a Földközi-tenger még egyetlen meg nem hódított országát, Tripoliszt magáévá tegye.

Olaszország közben természetesen kereste a barátságos kapcsolatot Franciaországgal is, nehogy ez szándékának útjába álljon; és midőn a marokkói konfliktus 1906-ban az algeciras konferenciára vezetett, már ott Olaszország szövetségeseivel: Németországgal és Ausztria-Magyarországgal szemben Franciaország oldalán érvényesítette szavát s több mint két-színű állást foglalt el.

Anglia és Franciaország ugyanis már előzőleg megnyerték Olaszországot azzal, hogy *Tripoliszra* nézve szabad kezet ígértek neki.

Ez volt az a bizonyos *extratour*, amelyet a német birodalom kancellárja, Bülow herceg, Olaszország iránti jóindulattól mentetgetni próbált, mint Olaszország helyzetéből magyarázható lépést, de amelyről ma már teljes bizonyossággal megállapítható, hogy Olaszország politikájának a hármas-szövetségtől való teljes elhajlását vezette be.

Olaszország a legelső alkalmat: Törökország belső zavarait használta fel arra, hogy a legteljesebb béke közepette rátámadjon Törökországra akkor, mikor ennek Tripoliszban alig volt katonasága, s ebben a hódításban szövetségestársai nem akadályozták meg, dacára annak, hogy már akkor sejteni lehetett, hogy Olaszország ez erőszakos lépése, valamint beavatkozása az albán zavarok elintézésébe súlyos konfliktus magvát rejtí magában.

Anglia azonban nemcsak azzal a jóindulattal nyerte meg magának Olaszországot, amellyel előmozdította tripoliszi fog-

lalását, de értett ahhoz is, hogy fegyvertárának egy másik eszközével, a terrorizmussal is állandóan sakokban tartsa.

Anglia mindig a hosszú és nyílt partok rémének képében tudta feltüntetni magát. Félelmetes flottáját szinte csak azért látszott kikötőiben tartani, hogy alkalmas pillanatban dreadnoughtjaival és superdreadnoughtjaival rácsapjon arra az országra, amely szerencsés annyiban, hogy hosszú tengerpartja és számtalan kikötője van, de viszont szerencsétlen abban a tekintetben, hogy tengerpartja kevésbé védhető s töméntelen megtámadható pontja van. Ezzel magyarázható, hogy Olaszország, a hármasszövetség tagja, mindenkor Angliát támogatta minden diplomáciai ténykedésben, így újabban is a londoni konferencián, amiért viszont Anglia Olaszország albániai törekvéseit részesítette támogatásában.

Olaszország valósággal félt Angliától, s bár a Közép-hatalmak Olaszország minden törekvését a loyaltáson is túlmenő mértékben előmozdították, ezt a félelmet eltüntetni nem tudták, mert a Földközi-tengeren nem ők, hanem Anglia volt a döntő tényező.

Méltán felmerül az a kérdés, hogy ha Olaszország újabb időben egyfelől Anglia támogatásától imperiális politikája érvényesítésére többet remélt, mint szövetségestársaitól, ha továbbá Angliának tengeri hatalmától annyira féltette partjait, miért újította meg újabban is a hármasszövetségi szerződést, amidőn az európai konstellációkból látnia kellett, hogy a konfliktusok az entente és a hármasszövetség között alig lesznek kikerülhetők és midőn a maga részére a megváltozott viszonyok között az ententehez való csatlakozást előnyösebbnek kellett tartania. *Miért nem lépett ki a hármasszövetségből* ahelyett, hogy azt újra megújította, amikor arra a meggyőződésre kellett jutnia, hogy neki ott többé helye nincs és hogy az európai béke ügyét is jobban szolgálja nyílt kilépésével, mint formális bennmaradásával.

Nyilván Anglia kezét kell ebben is látnunk. *Anglia*, mely egyes diplomáciája útján teljesen kezében tartotta az olasz államférfiakat, *előnyösebbnek tartotta, ha Olaszország továbbra is látszólag a hármasszövetség tagja marad*, hogy ezáltal

Németország és Ausztria-Magyarország a maguk ereje tekintetében csatlósásban ringassák magukat és hogy Anglia a hármasszövetségnek minden szándékáról, minden intézkedéséről Olaszország útján rendszeresen értesülhessen.

De nyilván Olaszországnak is ez lehetett a szándéka és nézete, mert hiszen *Barzilai* miniszter nevezetes nápolyi beszédében kijelentette, hogy *Olaszország a hármasszövetséget 30 éven át csak azért tartotta fenn, hogy ez alatt az idő alatt az Ausztria-Magyarország elleni háborúra felkészülhessen és a háborút a kedvező pillanatig halogathassa.*

Ahol egy nemzet reprezentatív férfia, annyira reprezentatív, hogy a nagy háborús válság alatt egy nem létező tárca miniszterévé kellett kinevezni a közvélemény megnyugtató végett, ahol egy ily férfiú, aki különben a modern Olaszország egyik szellemi vezére, ily nyilatkozatot tehet, ily bizonyítványt állíthat ki nemzetéről, ott ethikai megbotránkozásnak nem lehet helye.

Hosszabban kell Olaszország dolgával foglalkoznunk, mert hiszen különösen minket magyarokat döbbsentett meg leginkább az a cinikus eljárás, amelyet Olaszország tanusított s a melyet *a világtörténelem legnagyobb hitványságának* jelentett ki az arra illetékes közvélemény.

Nálunk nagy olasz szimpátiák voltak. Történelmünkől érthető okokból mi is más érzelmekkel voltunk eltelve az olaszok iránt és ők is velünk szemben, mint aminők őket az osztrákokkal szemben eltöltötték.

Mi azt a rokonszenvet, amely a magyarok és olaszok között egymás irányában fennállott, a szövetség legnagyobb erősségének tartottuk. Azt hittük, hogy ez a kölcsönös rokonérzés paralizálni fogja az osztrákokkal szemben táplált ellenszenvet és azt gondolhattuk, hogy még az időközönként felmerült irredentisztikus érzelmek mellett is a magyarokra való tekintet, a visszaemlékezés arra az önzetlenségre, amellyel a magyarok az olasz függetlenség kivívásában segédkeztek, meg fogja óvni a hármasszövetséget legalább attól, hogy Olaszország azt oly hihetetlen módon elárulja.

Megnyugtatásunkra és meglegedésünkre szolgálhat, hogy sem a mi államférfiaiink, sem a német politika vezérei nem tápláltak illuziókat Olaszország szövetségi hűsége tekintetében. Maga *Bismarck*, aki a szövetséget első ízben megkötötte, úgy nyilatkozott róla, hogy neki elég, ha egy olasz káplár meg egy dobos az olasz zászlóval Nyugat azaz Franciaország, nem pedig Kelet azaz Ausztria-Magyarország ellen fordul. *Bülow herceg* a német politikáról közvetlen a háború előtt közzétett nagybecsű tanulmányában szintén csak abban látja az Olaszországgal való szövetség erejét, ha Franciaországgal és Oroszországgal való háború esetén az Osztrák-Magyar Monarchia fel lenne mentve attól, hogy Olaszország felé is védenie kelljen határait, ellenben Franciaország kénytelen lenne Olaszország felé határa védelméről gondoskodni. *Bülow herceg* sem számított Olaszország aktív részvételére, de a szövetségi hűségnek arra a minimumára mégis számíthatni vélt, hogy legalább egyik oldal felé biztonságban érezhessük magunkat.

Leghelyesebben értelmezték az olaszországi helyzetet a hármasszövetségben az Osztrák-Magyar Monarchia kormányai és legfőbb katonai intézői, akik a Monarchiának Olaszország felé néző határait szinte megvívhatatlan és áthághatatlan határerődítésekkel építették ki.

Tévednek azok, akik abban a hitben vannak, hogy Olaszország csak 1915 május elején szánta el magát arra, hogy szövetségeseit hátba támadja. Olaszország már a háború legelején megszegte szövetségi szerződését, midőn Franciaországgal szemben oly kijelentéseket tett, amelyek Franciaországnak lehetővé tették, hogy összes csapatait elvonhassa az olasz határról, míg ellenben Ausztria-Magyarország arra kényszerült, hogy Olaszország határán, az Alpokban nagy hadsereget tartson fenn. Lehetséges, hogy a háború kitörésekor Olaszországot attól, hogy azonnal beleavatkozzék Franciaország oldalán a háborúba, a német hadseregnek a belgákon és franciákon villámgyorsan kivívott nagy győzelmei tartották vissza, de egészen nyilvánvaló, hogy főként az a körülmény késleltette Olaszország álarcának levetését, hogy közben a fegyverkezésre és mozgósításra megfelelő hosszú időt nyerjen.

Olaszország még ezekben a válságos napokban is, midőn kétszínűségéhez már semmi kétség sem fért, sokkal nagyobb barátságot, figyelmet és elnézést tapasztalt a Középhatalmak részéről, mint aminő indokolt lehetett volna. Eltekintve a Monarchiának attól a készségétől, amellyel az olasz kormány a felkorbácsolt népszenvedéllyel szemben való helyzetét értékes koncessziókkal akarta megkönnyíteni, maga az a jóindulatú fáradozás, mellyel Bülow herceg Olaszországot a végső Curtius-ugrás előtt vissza akarta tartani attól, hogy beleugorjon a rá nézve végzetes örvénybe, — maga ez a jóindulat visszatartotta és talán vissza is tartotta volna az eltévelyedett országot attól a minősíthetetlen tettől, amellyel örök szégyent borított magára, ha Anglia mindent el nem követ, hogy Olaszországot a maga akarata alá hajtsa. Hiszen a hadi helyzet a döntés pillanatában olyan volt, hogy igazán csak teljesen vakon rohanhatott vesztébe az az ország, amely szövetségeseinek döntő győzelmű előnyomulása idején mondja fel a velük fennálló szerződést és a levertt ellenfélhez csatlakozik. Ez nemcsak a világtörténet legnagyobb hitványsága volt a szövetségi hűség szempontjából, hanem az olasz nép szempontjából *a világtörténet legnagyobb ostobasága is.*

Majd csak a háború befejezése után fogja Olaszország felállíthatni a mérlegét annak, hogy mit érhetett volna el, ha híven kitart, akár csak mint semleges fél, szövetségesei mellett és mit veszített hűtlen eljárásával — és akkor fogja látni, milyen végzetes szerencsétlenség az, amelybe bele hagyta dönteni magát az önző Angliától.

C'était plus qu'un crime, c'était une bêtise!

* * *

Most már csak egy olyan állam volt hátra, amely a Középállamok egyikének határszomszédja volt. A kicsiny, de helyzeténél fogva fontos *Belgium*. Az a Belgium, amelyet mai alakulatában, létezése első pillanatától, 1831-től kezdve örök időkre semleges országnak nyilvánítottak a nagyhatalmak a londoni kongresszuson, éppen Anglia indítványa folytán. Az a

Belgium, melyet a nemzetközi jog tiszteletben tartása mellett Angliának teljesen ki kellett volna hagynia a játékból. De Anglia sohasem törődött a nemzetközi joggal, amikor saját érdekeiről volt szó.

Belgium kellő kikészítésénél Anglia a régi rendszeréhez folyamodott. Először megfenyíteni és félelmetes hatalmát megmutatni, azután terrorisztikus erejének kényszerével kezessé tenni és mindazt elfogadtatni vele, ami Anglia érdekében van.

Emlékezetes az a nagy európai hajsza, amelyet Anglia Belgium ellen rendezett azon a címen, hogy a belga Kongo-állam tisztviselői embertelenül bánnak a bennszülöttekkel. Ily hajszára Angliának időnként különben is szüksége volt, hogy a művelt világ figyelmét elterelje attól az embertelen rabszolga-gazdálkodástól, amelyet a maga gyarmatain folytatott és azoktól a hihetetlen atrocitásoktól, amelyeket angol tisztviselők embertelen kegyetlenséggel a különböző fajtájú és színű népekkel szemben követtek el. Mindenki emlékszik az áradatára azoknak a röpiratoknak, sajtóközleményeknek, amelyek a kolonizáció terén jóformán még járatlan belga tisztviselők ellen a legképtelenebb panaszokat hangoztatták. Ezzel a hajszával kényszerítette Anglia Belgiumot arra, hogy a Kongo-állam az angol kereskedelem javára a korlátlan kereskedelmi szabadságot léptesse életbe és elérte azt, hogy a megfélemlített Belgium kezes eszköze lett Anglia terveinek.

Már az algecirasi konferencia idején megindította Anglia a tárgyalásokat Belgiummal ama kooperáció tárgyában, amely a marokkói ügyből netalán keletkező háborús bonyodalom esetén Franciaország és Anglia céljait lett volna hivatva előmozdítani.

Bizonyára nem szorul bővebb magyarázatra, hogy Belgium semlegességét már abban a pillanatban feladta, amidőn ezekben a teljesen titkos tárgyalásokban egyáltalában részt vett. Ezeknek a konferenciáknak eredménye volt aztán az, hogy az európai nagyhatalmak által garantált *semleges Belgium* várait: Lüttichet, Namurt és Antwerpent angol és francia segítséggel hatalmasan megerősítette.

A balkáni bonyodalmak idején, midőn újlag fölmerült a közeli háború lehetősége, a *semleges Belgium* parlamentje

az általános védkötelezettséget szavazta meg 15 havi szolgálati idővel. Ugyanakkor angol és francia katonatisztek járták be az országot és disponáltak a várakban a legkülönbözőbb irányban. A belga kormány az angol hadsereg vezérkarának a Belgium katonai topografiájához szükséges titkos anyagot is rendelkezésére bocsátotta és az angol kormány saját vezérkara által ezt az anyagot egy nagy négykötetes műben fel is dolgoztatta és ezt a művet bizalmasan eljuttatta az angol katonatisztekhez. Az úgynevezett belgiumi okmányok, amelyeket a német külügyminisztérium 1915 nyarán a Nord-deutsche Allgemeine Zeitungban közzétett, teljesen hiteles bizonyítékokat szolgáltatnak mindezekről a dolgokról. Hiszen facsimilében közli a német külügyi kormány félhivatalos lapja azt a nyomtatvány-formulárét is, amelyet előre kinyomattak az angol vezérkarok által eszközözendő katonai rekvizíciók részére.

A belga levéltárakban talált ezek a titkos okmányok, valamint Belgium külföldi követeinek felette érdekes jelentései kétségbevonhatatlanná teszik azt, *hogy Belgium évekkel a világháború kitörése előtt elvesztette semlegességét*, arról Anglia és Franciaország javára lemondott, és hogy Németország akkor, amikor Belgiumba bevonult, *már nem egy semleges állam területére tartotta bevonulását*.

Hogy Bethmann-Hollweg birodalmi kancellár abban a beszédében, melyben ezt a bevonulást a kényszerűséggel magyarázni törekedett, nem tett említést a semlegességnek erről az önkéntes megszűnéséről, amelyről nyilván még a kézzelfogható és le nem tagadható okmányok birtokbavétele előtt tudomása volt, azzal magyarázható, hogy akkor még Anglia nem üzent meg a háborút Németországnak és féltő volt, hogy e hadüzenet feltétlenül bekövetkezik, ha Anglia eljárása Belgiummal szemben azokban a lázteljes napokban az egész világ előtt pellengérre állíttatik. A német kancellár nem akarhatta Anglia belgiumi perfídiájának leleplezésével elszakítani az egyetlen szalmaszálát, amely talán még visszatarthatta Angliát a végzetes beavatkozástól.

Miután Anglia így az összes közvetlenül érdekelt államokat, Oroszországot, Franciaországot, Olaszországot, Belgiumot a maga céljai részére megnyerte, még két államcsoport volt, amellyel leendő világháború esetére számolnia kellett. Az egyik a Balkán-államok, a másik az északi államok.

A *Balkán-államok* megnyerését részben Oroszországra bízta, ámbár maga is hathatósan segédkezett abban az irányban, hogy ezeket az önállóságukat visszanyert országokat részben Törökország, részben az Osztrák-Magyar Monarchia ellen feltűzelje.

A közelmúltban és a közelünkben játszódtak le azok az események, amelyek a Monarchiát állandóan nyugtalanították és amelyeket e tanulmány keretén belül bővebben ismertetni nem szükséges. Hiszen senki sem lehet kétségben afelől, hogy mindazok a zavarok, amelyek a Monarchiát szinte állandó katonai készenlétre készítették, csak egy nagyhatalom támogatása mellett keletkezhettek.

Senkisémm gondolhatja, hogy a fejletlen, anyagi eszközökben szűkölködő *Szerbia* megengedte volna magának azt a prepotens hangot, amelyet — a Monarchia türelmével visszaélve — éveken át használt, ha nem tudja maga mögött a hatalmas pártfogót.

Senkisémm hiheti, hogy az ambiciózus *Románia* ily pártfogó nélkül közvetlen szomszédjával szemben oly igényeket mert volna politikájának tengelyévé tenni, amelyek teljesedése különösen Magyarország pusztulásával járhat.

Senkisémm lehet oly naiv, hogy elhiggye, miként azok az állítólagos zavargások Macedóniában, azok a szüntelen állítólagos örmény atrocitások, azok a megfejthetetlen albán lázadások mind maguktól keletkeztek, anélkül, hogy a muszka rubel és az angol shilling kezére ne járt volna a mindenkori és gyakori lázadások vezéreinek.

Az orosz cár *személyes* közbenjárásával jött létre 1912-ben a balkáni egyezmény Görögország, Bulgária, Szerbia és Montenegro között, amely egyezmény hivatva volt a törökök európai uralmának végét vetni akként, hogy csak az Oroszország részére fenntartandó Konstantinápoly és a Dardanellák maradjanak ideiglenesen a törökök kezében. A zsákmány nagyobb része

Bulgáriának jutott volna, míg Szerbiának kisebb résszel kellett beérnie, és neki is, meg Montenegrónak is *magyar és osztrák területek kilátásba helyezésével kellett megelégednie.*

Hogy a terv nem sikerült teljesen a tervezők szándéka szerint, hogy Románia is beavatkozott, hogy Görögország magát igen nagy mértékben kielégítette, hogy Szerbia és Bulgária között a régi ellentétek feléledtek és Macedóniáért a régi versengés kitört, hogy a második balkáni háborút is meg kellett vívni, nem volt ugyan Anglia és Oroszország eredeti szándéka, de nem változtat azon, hogy Oroszország és Anglia a hadakozó feleket a maguk politikai céljai részére megnyerték és azoknak jogos kilátásuk volt arra, hogy a végleges rendezésnél (mert hiszen a bukaresti béke annak tekinthető nem volt), Ausztria-Magyarország és Törökország rovására mindnyájan teljes kielégítést fognak kapni. Csak *Bulgáriát* nem volt képes az entente a maga érdekkörében megtartani, egyrészt, mert a Bulgáriát ért sérelem helyrehozhatatlannak látszott, másrészt, mert Oroszország a függetlenségre törekvő országot el akarta ejteni, meg akarta büntetni. Az a nagy nemzeti felbuzdulás, mely a bolgár népet eltöltötte, s mely az orosz pánszlávizmussal szembeállította a bolgár nacionalizmust, mentette meg Bulgáriát attól, hogy az entente-hoz csatlakozzék és így saját nemzeti létének alapjáról lemondjon.

De ha Bulgária, amely különben is nem közvetetlen szomszédja az Osztrák-Magyar Monarchiának, a viszonyok különös alakulása folytán az entente-től el is terelődött és kedvező körülmények esetén inkább a Középhatalmakhoz volt számítható, Anglia mégis elérte, hogy a Monarchia déli határait is bekerítette és hogy a világháború kitörésekor nemcsak Szerbia felé kellett hadakoznunk, de Romániával szemben is meg kellett a határokat raknunk tetemes katonai készenléttel, míg Görögország semlegességét az entente a maga javára gyümölcösöztette, Angliának azzal a hagyományos intimidáló rendszerével, amelyet flottája útján a hosszú és védetlen partokkal bíró országokkal szemben mindenha gyakorolt.

Anglia alapos munkát akart végezni és így nem hagyhatta figyelmen kívül az északi államokat sem. Hollandiát állandóan azzal a rémképpel ijesztgette, hogy Németország háború esetén rövid úton be fogja kebelezni, mert kikötőire szüksége van.

Dániában felelevenítette a schleswig-holsteini konfliktus emlékeit és régi sebek felszaggatásával törekedett a hangulatot Németország és Ausztria ellen elmérgesíteni. Csak Svéd- és Norvégországgal voltak nehézségek, mert ezeket az utóbbi esztendőkből nagy tekintélyű kiváló férfiak, mint Sven Hedin, Kjellén, Liljedahl, Molin és Björn Björnson óva figyelmeztették az ú. n. orosz veszedelemre, Oroszországnak arra a tendenciájára, hogy a tenger felé szabad utat akarván magának biztosítani, úgy Norvég-, mint Svédország függetlenségére nagy csapást készül mérni.

* * *

Anglia nem volna az a művész, aminőnek a diplomáciában bizonyult, ha munkáját ezzel befejezettnek látta volna.

A vállalkozás, melybe belefogott, oly óriási méretű, a kockázatok annyira megnövekedtek idővel, hogy szükségesnek látta a művészi épület pilléreit még jobban megtámogatni.

Anglia nem érte be azzal, hogy majdnem egész Európát egy szövetségbe egyesítette Németország ellen és ellenünk, neki a megtámadandó országokon belül is kellettek szövetségesek, hírhordók, kémek, agent provocateurök, lázítók, rendbontók, akik, mint a szű a fát, mennél jobban dekomponálják azokat az országokat, amelyekre halálos csapást szándékozott mérni.

Ma még nincs itt az ideje annak, hogy felderíttessék teljes valóságában az az aknamunka, amelyet Oroszország útján lengyelek, rutének, tótok, csehek, szerbek, bosnyákok bujtogatása terén művelt. Hiszen csak vissza kell emlékezni a máramarosi perre, Bobrinski gróf orthodox térítési munkájára (!), a debreceni bombamerényletre, a szemérmetlen délszláv, illetőleg nagyszerb agitációkra, a Narodna Obrana utóbb felderített üzelmeire.

De Anglia nem bízott eléggé az orosz munka alaposságában, ő maga is közvetetlenül gyorsítani, mélyíteni akarta ezt az aknamunkát. Ahol Oroszország célt nem ért, mert bizalmatlanok voltak vele szemben, oda a maga agitátorait küldte el Anglia. Minket is megtisztelt *Scotus Viator* (Seaton Watson) urral, akinek feladata volt a hűséges tót népet Magyarország ellen fellázítani. Izgatásai révén Anglia bizton vélt számíthatni háború esetére a Monarchia szláv ezredeinek elpártolására.

Mindezeknek az agitacionális munkálatoknak irányítására és szervezésére Londonban megalakult az a bizonyos «Balkán-bizottság», melynek valódi céljait csak a háború derítette fel.

Anglia most is be akarta igazolni Napoleon mondásának örök igazságát: «Nem lesz béke a világon mindaddig, amíg az angoloknak pénzük lesz a nemzetek korrumpálására.» *

* *
* *

Sokan azt vélték, hogy a bekerítésnek eszméje is, keresztülvitele is VII. Edward király érdeme és hogy őt személyes motivumok vezérelték ebben. Akik ezt állítják, teljesen félre ismerik az angol nemzet politikájának történetét és hagyományait.

VII. Edward csak keresztülvitte azt, amit a mindig ugyanazon a csapáson haladó angol politika a megváltozott európai gazdasági, közlekedési és politikai viszonyok között megkövetelt attól, aki előtt az angol nemzet változatlan, mindig azonos politikai eszméjének keresztülvitele lebegett. Hogy VII. Edward király a maga korában a legalkalmasabb egyéniség volt arra, hogy a bekerítés eszméjét keresztülvigye és saját nemzeténél népszerűsítse, az önként következik e fejedelem egyéniségéből.

Egyéni tulajdonságai csak megkönnyítették a fejedelemnek missziója teljesítését, de ez a misszió nem eredeti és

* Il n'y aura pas de paix dans le monde aussi longtemps, que les Anglais auront l'argent pour corrompre les nations.

önálló eszme, hanem csak ismétlése volt annak, amit Anglia már a mult századokban viselt háborúk előkészítésénél következeten keresztül vitt, csak hogy ma az eszközök némi módosításával, a feladat nagyságához mérten nagyobb stílusban kellett operálni.

Nem helyes azt a hitet kelteni az emberiségben, hogy egyes emberek, legyenek bárminő magas állásuak, oly döntő tényezők lehetnek a népek sorsának alakulásában. Ha ez a hit meggyökeresednék az elmékben, akkor könnyen megnyugodnék az emberiség abban, hogy hiszen a maihoz hasonló világháború el lesz kerülhető a jövőben, ha nem lesznek VII. Edwardok, akik esetleg náluknál nagyobb tehetségű unokaöccsükre féltékenyek. Nagy baj volna ez, mert megtévesztené az emberiséget azon irányelvek tekintetében, amelyeket az ilyen politikai konfliktusoknak a jövőben való elkerülése végett követni kell.

Az európai egyensúly.

Mikor az angol diplomáciának ez a mesterműve elkészült és a kontinens államainak nagyobb része a középhatalmak elleni szövetségben egyesült és másik részének semlegessége biztosítva volt, Anglia nyugodtan bevárhatta a kellő pillanatot, amikor kitörésre kerülhet a dolog. Ezt az időt is jól használta fel Anglia.

Németországgal szemben még mindig barátnak mutatkozott, fogadta a német császár barátságos látogatását, sőt látszatra tárgyalt is Németország és Anglia békés megegyezésének feltételeiről. Hogy csak látszatra és nem komoly eredmény céljából, azt igazolják az újabban közzétett okmányok és nyilatkozatok, mint amilyen az angol külügyminiszter ez irányú nyilatkozata. De igazolja Lord Haldane-nak, az akkori angol hadügyminiszternek az a sajátyszerű kijelentése is, hogy igaz ugyan, hogy ő 1912-ben Berlinben tárgyalt a Németországgal való egyezségről, de voltaképen nem ezért ment Németországba, hanem azért, hogy a német hadsereg viszonyaival megismerkedjék.

Ez alatt az idő alatt az angol publikumot gondosan előkészítették a bekövetkezendő nagy eseményekre. Új jelszót dobtak ki a közvéleménybe: a *«német veszély»* jelszavát. Számtalan cikkben és röpiratban, sőt regényekben és rémdrámákban is a publikum elé tárták a bekövetkező német *invázió*nak a rémségeit. A kormánnyal összeköttetésben álló sajtó, első sorban a *«Daily Mail»* és a *«Times»* a legfantasztikusabb meséket tálalták fel az angol közönségnek arról, hogy minő veszély fenyegeti Angliát Németország részéről. Kifejtették,

hogy Németország csak azért szaporítja hadseregét és hadihajóit, hogy megtámadhassa Angliát. Amidőn Németország a Zeppelineket kezdte építtetni, az ezek útján Angliát fenyegető kiszámíthatatlan veszélyeket a legfantasztikusabb módon színezték ki. Mindenképen fokozták az ellenséges érzést a németek ellen s az így keletkezett hangulatot arra használták fel, hogy a kötelező katonai szolgálat eszméjét propagálják.

Minthogy a kötelező katonai szolgálat teljesen ellenkezik minden angol hagyománnyal és ellenkezik azzal a felfogással, amelyet az angol az állam feladatáról alkotott magának, ellenkezik az individuális szabadság gondolatával és ellenkezik az angol gazdasági érdekekkel: a kérdést akként tálták az angol nemzet elé, hogy «vagy behozzuk a mindenkire egyformán kötelező katonai szolgálati kényszert, vagy pedig szövetségeseinkkel egyetemben meg kell támadnunk Németországot, még mielőtt ez elkészülne arra, hogy minket megtámadjon». Így történt azután, hogy a Németország elleni háború Angliában igazán népszerű volt, mert az egész társadalom úgy érezte, hogy nagy tehertől és rettenetes feszültség nyomása alól szabadul fel.

* *

Mint az eddigiekből láttuk, Anglia teljesen előkészítette a talajt a nagy konflagráció részére, melytől politikájának érvényesülését várta.

Most még csak azt a formulát akarjuk vizsgálat tárgyává tenni, amellyel Anglia rendszerét megvalósítja, hogy eljussunk azután a végső következtetésekhez. *Ez a formula az európai egyensúly.* Ennek a formulának az erők helyes egyensúlyozása lehetett a célja a múltban, de ez ma már nem lehetséges.

Anglia ezt a formulát mindig arra használta fel, hogy a maga erejét növelje. Amíg kizárólag európai államokról volt szó, addig még lehetett oly hatalmi kombinációkat képzelni, amelyek tényleg bizonyos egyensúlyban tartják az egyes államokat, de mihelyt az újabb kor gyarmatbirodalmainak

érdekei belekapcsolódtak, azóta európai egyensúlyról többé szó nem lehet, azóta ez a jelszó elvesztette minden létogosultságát.

Anglia még most is ennek a jelszónak varázsával él, mert neki az európai egyensúly problémája mindig csak hasznos szolgálatokat tett.

Angliában az európai egyensúlyt oly eszköznek tartották, amely hivatva van az angol tengeri egyeduralmat fenntartani. Anglia szemében az európai egyensúly azt jelentette, hogy az európai államok ez egyensúly érdekében egymással folytonosan háboruskodjanak, mialatt Anglia teljesen szabadon gazdálkodhatik a tengereken és a kolóniákon.

Anglia a kontinenst mindig egy külön világnak tartotta, amelyen ő kívül és fölül áll. A kontinentális államok közül egyiknek sem szabad túlsúlyra vergődnie, nehogy Angliára nézve veszélyessé váljék. Anglia helyesen támaszkodott mindenkor a kontinentális hatalmak versengésére és mindenkor módjában volt ebbe a versengésbe az európai egyensúly nevében és érdekében beleavatkozni. *Évszázados politikájának az volt az alapelve, hogy a mindenkori legerősebb kontinentális hatalmat a többiek segítségével leverje.* Ezt az alapelvet az európai egyensúly érdekében gyakorolta, úgy, hogy létrehozta a neki megfelelő szövetségeket. Az európai egyensúly eszméje volt a multban mindig oka annak, hogy a háborúk minduntalan megismétlődtek, mert Angliának érdekében volt az európai háborúk közepette, mialatt ő szigetországában teljes biztonságban élt, a maga kereskedelmi és tengeri érdekeit előbbre vinni és a tülekedő nemzetek versengéséből menél nagyobb hasznot húzni. *Mennél szegényebbek lettek a harcoló európai nemzetek, annál gazdagabb lett Anglia.*

Hogy Anglia az európai egyensúly jelszavát mindig csak a maga túlsúlyának biztosítására használta fel, annak eleven bizonyossága a mostani világháború is. Az európai egyensúly nevében hozta létre Anglia a hármasszövetség ellen az entente hatalmainak csoportosulását is és ekkor erősebbnek érezvén magát, az egyensúlyt fel akarta billenteni és a maga hegemóniáját újolag biztosítani.

Az európai egyensúly gondolata egyébként is pusztán fikció, amidőn az állami szövetségek kiterjesztésének lehetősége fennáll. Hiszen lehetett szó egyensúlyról, mikor a hármasszövetséggel Francia- és Oroszország szövetsége állott szemben. De nem lehet szó egyensúlyról, mikor a francia-orosz szövetséghez csatlakozik Anglia, Belgium, Japán és egy vagy több balkáni állam. Ha a politikai egyensúly elméletét nem is lehet akként magyarázni, hogy matematikailag egyenlő erők álljanak szemközt egymással, mégis, ha a katonai erőkön kívül bármilyen hatalmi tényezőket veszünk is számba, lehetetlen egyensúlyról beszélni ott, hol 7—800 millió lakost számláló országok szövetsége áll szemben 120—150 millió lakost számláló országok szövetségével.

A világháború végre-valahára megásta a sírját ennek a hazug jelszónak. És végét fogja vetni annak az állapotnak, hogy Anglia e jelszó alatt mintegy dróton rángassa az európai államokat saját tetszése szerint, amint az ő érdekei parancsolják; végét fogja vetni az angol politikai intriga rendszerének és valóra fogja váltani azt, a mit a német birodalmi kancellár, Bethmann-Hollweg egy beszédében előre jelzett: «Az angol balance of power-politikának meg kell szűnnie, mert amint Bernard Shaw, az angol költő a minap helyesen mondotta: ez a háborúk költőkemencéje».

Az angolok üzleti háborúja.

Azzal szemben, hogy az államok egyik csoportozata az angolokat okolja a világháborúért, ők azzal argumentálnak, hogy hiszen a legbiztosabb jele annak, hogy ők nem akarták a háborút, az, hogy nem készültek rá. Ha akarták volna a háborút, fel is készültek volna rá. Hogy nem készültek, mutatja az, hogy se katonájuk, se municiójuk nem volt és hogy csak most kell municióról gondoskodniok.

Ez egészen angol okoskodás. Hát hogyan készült volna Anglia a háborúra? Hiszen tizenkét év óta egyebet sem tett, mint hogy diplomáciailag előkészítette a nagy szövetséget, a beke-rítést. De természetesen magát a fegyveres elintézését nem akarta ő maga foganatosítani. Az nem felelt volna meg az ő tradícióinak. Mire való a francia, a muszka, az olasz, a szerb? Minket rábízott a muszka szövetségesére, a németeket rábízta a franciára és a muszkára, ő csak őrt állott a parton és vigyázott arra, hogy az ellenség az ő határaihoz ne jusson közel.

Ezt a háborút is úgy akarta vinni, mint minden eddigi háborúját, társai verekedjenek, ő ezalatt üzleteket csinál és gazdagszik. És erre a háborúra alaposan el is készült.

Robert Seeley, elismert történetírója Angliának, az angol expanzióról szóló nevezetes munkájában azt írja, hogy *«Anglia részére minden háború ipar, a gazdagodás egy lehető módja, a legvirágzóbb üzlet, a legjövődelműzőbb pénzelhelyezés.»*

Seeley egész helyesen állapítja meg, hogy Anglia minden háborúja csak Anglia gazdagodásáért folyt, ezt a háborút is így akarta vinni. És a háborúnak a maga részéről való ilyen

vitelére oly alaposan elkészült, amennyire csak lehet. Anglia igenis organizálta a maga háborúját.

Organizálta iparát és kereskedelmét s minden intézkedést megtett arra nézve, hogy az angol ipar fokozott tevékenységet fejtsen ki, az angol kereskedelem nagyobb arányokban folytassa üzemét. Arra számított, hogy a német kivitel elől el fogja zárni a világot, és azt az egész szükségletet, amelyet eddig a német kereskedelem közvetített, ő fogja fedezni. Ha ő municiót gyártott volna a maga vagy társai részére, akkor az evvel elfoglalt ipari telepek nem lettek volna képesek egyéb, elárúsításra szánt cikket gyártani. És Angliának nem lett volna haszna abból, hogy ő a német kereskedelmet valahonnan kiszorítja.

Most még természetesen nem állanak rendelkezésünkre adatok, de valószínű, hogy az angol ipar forgalma a háború kezdete óta erősen fellendült. Bizonyos az, hogy igen határozatos intézkedések történtek fellendítésére. A napilapokban és a szaksajtóban állandó rovatok nyíltak meg, amelyekben egyrészt az iparosokat figyelmeztették azokra az eszközökre, amelyek alkalmasak a német ipari termékek kiszorítására, a német piacok meghódítására, másrészt a közönséget állandóan és behatóan arra tanították, hogy a német ipar termékeitől tartózkodják. Egyfelől közzétették azokat az adatokat, amelyekhez az úgynevezett regiszterek konfiskálása útján jutottak és amelyekben az Angliában teleppel bíró vállalatoknak vevőköre és azok szükséglete fel volt jegyezve, másfelől a közönséget is megfenyegették, hogy névszerint fogják az embereket hazafiatlanságukért az ujságokban pellengérré állítani, ha nem szünnék meg német ipari termékeket vásárolni.

Az *Evening News* című napilap igen érdekes cikksorozatot tett közzé, napról-napra konkrét adatokat sorolván fel a német ipar helyzetéről Angliában és szakszerű utasításokat csatolt hozzá, hogy miként lehet egyik vagy másik szakmát teljesen kisajátítani, miként lehet betölteni azt az űrt, mely most a világkereskedelemben Németország kiszorítása folytán keletkezett, miként kell Anglia termelőképességét fokozni

és a németiség visszatérését az elhódított piacokra a háború utánra és egyszersmindenkorra lehetetlenné tenni.

Ezekben a cikkekben a német kereskedelem megsemmisítését erkölcsi kötelességnek deklarálták, amelyhez minden angol embernek hozzá kell járulnia és egész nyíltan tűzik ki a célt: «Ezt a háborút a műhelyekben, a gyárakban, a kis boltokban kell megvívni — kegyetlenül és szívósan — tartson bármeddig.» Ezekben a cikkekben azt írták, hogy ha egy angol ember olyan karácsonyi képeslevelezőlapot vásárol, amelyet Németországban állítottak elő, ezzel nagy hazafiatlanságot követ el, mert azon a pénzen, amit az angol azzal a nemes szándékkal ad ki, hogy jóbarátjának a kereszténység nagy békeünnepén üdvözlétet küldjön, azon a pénzen a német ágyúkat állít elő, amelyekkel a kegyes szándékú angolnak testvérét vagy fiát fogja legyilkolni.

Hogy Anglia milyen öntudatosan tekinti ezt a háborúját is üzleti háborúnak — igazolja a Times-nak a háború folyamán, 1914 december 11-én kelt cikke, melyben a szerző a következő eredményre jut:

«Az angol iparos szempontjából minél tovább tart a háború, annál jobb az iparosok részére. Mi érezzük ugyan most a sok bajt, de azután évekig élvezni fogjuk a hasznát. A brit kolóniákban minden német cég, amely a brit ipari és kereskedelmi élet rovására boldogult, meg fog semmistülni. Hogyha nagyobb katonai erőnk volna arra, hogy a harcmezőre dobjuk és Németországot már a startnál leigázzuk — akkor az eredmény nem volna olyan messzire kiható.»

Anglia ebben a háborúban nem a háború természet-szerű eszközeivel akart ellenfelén győzelmet aratni, hanem akként, hogy tönkreteszi őt gazdasági téren és a német gazdagságnak forrásait magának szerzi meg.

És *Kitchener* az angol felfogás szempontjából egészen helyesen beszélt, amikor azt mondotta a háború kezdetekor, hogy ez a háború 20 évig fog tartani. Mert ha az angol kombináció sikerül, tényleg ez lett volna Anglia érdeke. Mert 20 év alatt nemcsak a német és az osztrák és magyar ipart és kereskedelmet szoríthatja ki a világpiacon, de ez alatt

az idő alatt tönkremehet Franciaországnak és a többi szövetségeseinek, esetleg még a semleges országoknak ipara és kereskedelme is, így megszabadulhat minden versenytől és 20 év alatt megvalósulhat Alfred Mond kívánsága és nem is kétszerte, de esetleg tízszerre gazdagabb lehet minden egyes angol ember.

Sidney Withman, aki az *Evening News* cikkeit összegyűjtve külön kötetben adta ki,* e kötet előszavában azt írja, hogy az angoloknak meg kell ragadniok azt a kedvező alkalmat, amely a jelenlegi európai háború folytán részükre kinálkozik, és most, midőn a német kereskedelem a birodalmi határokon túl megsemmisítve a földön fetreng, az angoloknak az érett gyümölcsöt, amely az ölükbe hull, meg kell ragadniok és szorosan megmarkolniok, mert *ez a népek háborújának legelső eredménye.*

Withman hazafias keresztes hadjáratnak nevezi azt az utat, amelyre a brit kereskedelem fejlesztése érdekében lépett az angol nemzet és azt állítja, hogy ez az út feltétlenül győzelemre fog vezetni.

Növelte ennek a győzelemnek reményét az is, hogy Anglia biztosan számított szövetségeseinek katonai sikereire, különösen arra, hogy a francia seregnek sikerülni fog a rajnai tartományokba benyomulni.

A legelőkelőbb angol folyóiratok, így többek között az *Engineer*, ennek a betörésnek főcéljául egész brutális és cinikus módon azt tűzték ki, hogy Németországnak jóformán ott összpontosított óriási ipari gócpontjait, összes gyárait, gyárvárosait, bányáit, szóval egész iparát teljesen és véglegesen semmisítsék meg, hogy azok újra felépítésére gondolni se lehessen többé.

Ha Anglia ezen a ponton csalódott, a másik ponton sem kisebb a csalódása. Ott is elszámította magát. Angliában is beállott bizonyos nyersanyagoknak a hiánya, minek következtében bizonyos fontos nagyiparok alig képesek a legkorlá-

* «The war on german trade. Hints for a Plan of campaign.» A német kereskedelem elleni háború. Javaslatok annak leküzdésére.

tozottabb szükségletet is kielégíteni. Ezenfelül a háború világszerte tetemesen megcsökkentette a vásárlási képességet, amihez nagyban hozzájárult a nagy drágaság. Eltekintve attól, hogy a háború folytán Anglia teljesen elvesztette Németországnak, legnagyobb kliensének fogyasztó piacát, ami két milliárdot jelent, elvesztette még a háború eredményei folytán Belgium, Észak-Franciaország, Oroszország egy nagy részének piacait is és bizonyos, hogy szövetségeseinek egyéb területei sem igen lukratív piacok ezidőszert.

Anglia tehát számításai ellenére sem vehette hasznát, vagy legalább nem túlságos nagy mértékben, ideiglenes tengeri kiviteli monopóliumának, és ma már bizonyára maga sem óhajtja a háborúnak 20 évre való elnyújtását.

Nem óhajtja, annál kevésbbé, mert Angliára nézve valóban nagy baj és minden számítását halomra dönti, hogy most gyárai egy részében — a legújabb jelentés szerint 1346 telepen — kénytelen municiót gyártani, minthogy végre is eredeti szándéka ellenére kénytelen volt maga is nagyobb mértékben beleavatkozni a háborúba és mert társait is el kell látnia a háborúhoz szükséges eszközökkel; elég baj az neki, hogy iparosainak igen nagy tömegét kénytelen más iparoktól elvonni és municiógyártásra felhasználni, munkásainak jórészt pedig kénytelen a gyümölcsöző munkától egyáltalában elvonni és a lövészárkokba beállítani.

Anglia nagy reményeket fűzött azokhoz a gazdasági eredményekhez, amelyeknek minél nagyobb és minél hosszabb háború révén kizárólag ő fogja a gyümölcsseit élvezni. *Hogy ezen a ponton megcsalódott, az Angliának legnagyobb katasztrófája.*

Anglia azt remélte, hogy egészen meg fogja semmisíteni ellenségeinek világkereskedelmét és bizonyos fokig még a szövetségeseit is; ennek a reménynek végét fogja vetni — a világháború, mostan és minden időkre.

Az angol néplélek.

De egyébnek is végét fogja vetni a világháború. Annak a felfogásnak, amely magáról az angol népről mindeddig a kontinens nemzeteinél uralkodott. Az emberiség feledékeny. Új események és új eszmeáramlatok befolyása alatt könnyen elfelejti a multnak tanulságait és könnyen megbocsát.

Az angol nemzet imperialisztikus törekvései megvalósítása során és azokban a konfliktusokban, amelyekbe az európai nemzetekkel keveredett, sokszor kimutatta azokat az önző, kiméletlen, haszonleső jellemvonásait, amelyek gyűlöletet kelthetnek ellene. Meg is gyűlölték az angolt szerte a világon mindenütt, meggyűlölték különösen mostani szövetségesei, de idők multával a világ újra napirendre tért az elmúlt dolgok felett és a művésziesen felépített angol prestige varázsa alatt az újabb generációk nem vettek tudomást az elmúlt dolgokról.

Nekünk magyaroknak közvetetlen konfliktusaink az angolokkal sohasem voltak s mi hajlandók voltunk abból a rosszból, amit róluk hallottunk, sokat az elfogultság rovására írni.

Mi jóformán megszerettük az angolt, mert Shakespeare-t, Dickenst, Thackeray-t adta a világnak és nem vettük észre, hogy ezek az írók maguk is mennyire ostorozták az angol nemzet jellemző tulajdonságait, hibáit és bűneit.

Mi igazán elmondhatjuk, hogy nem gyűlöltük az angolt, mert hiszen az angol kultúrának sok kincsét számítjuk saját műveltségünk legbecsesebb javai közé. Mi inkább az angol

javára vagyunk elfogultak, a kisebb nemzeteknek azzal a fé-lénk tisztelet tudásával, amellyel a nagy eredményeket meg-becsülik.

Gróf Széchenyi István első angolországi utazásának impressziójaként írta meg azt, hogy ha nem Magyarországon született volna s szabadon választhatta volna meg, hogy hol akar a világra jönni, úgy Angliában szeretett volna meg-születni.

Ma pedig háborúban állunk azzal a nemzettel, amely minket, akik neki sohasem vétettünk, fel akart áldozni saját önző céljainak.

Ily körülmények között rendkívül fontos ránk nézve, *hogy revideáljuk az angolokról való ismereteinket*, hogy vizsgálódás tárgyává tegyük nemcsak az angol államnak, mint imperiumnak politikáját, de magát a nemzetet is, a népet, amelynek nevében és amelynek eszközeivel ez a poli-tika megvalósul, hogy megtudjuk, kivel van dolgunk és iga-zaink kivívása után miként kell a jövőben hozzá való visz-o-nyainkat szabályoznunk.

Csak az angol nép természetének, lelkének helyes meg-világítása magyarázza meg az angol világbirodalom kelet-kezésének és fennmaradásának lényegét. Maga ez a néplélek ebben legalább is oly fontos tényező, mint a földrajzi és történelmi viszonylatok, amint másfelől maga ez a nép-lélek is elsősorban ezeknek a földrajzi és történelmi kon-junkturáknak eredménye.

Az angol nemzet szigetországában, a tenger által min-denfelől védve, szomszédok nélküli teljes elzárkozottságában a biztonság oly érzésébe nevelkedett bele, amely önmagában is fölényt biztosított neki. Mások ott a felfogások az állam-ról és a polgári kötelességről az állammal szemben. Nem hiába nélkülözte Anglia az általános védkötelezettséget. Ez a körülmény és az, hogy háborúit mindig felbérelt és megfize-tett zsoldosokkal viselte, még csak fokozta az individualiz-musnak és függetlenségnek azt az érzését, amelyet angol szabadságnak szoktunk nevezni. Ebben az érzésben valóban «uralomra temett népnek» (Herren-Volk) érzi magát az angol.

A kontinentális népekétől teljesen eltérő viszonyok közt teljesen más tulajdonságok fejlődtek ki az angol népben, mint aminők a mieink.

A németekkel való eredetbeli rokonsága dacára, az inzularitás oly népfajt fejlesztett az angol népből, amelyben ma már a német nép tulajdonságaival közös vonás alig van. Az inzularitás folytán teljesen meg volt kímélve azoktól a háborús viharoktól, amelyek a kontinens országaiban századokon keresztül dúltak és amidőn éppen inzularitásának teljes védelme alatt hódító hadjáratokat folytatott, ezek benne kárt nem tehettek. Nem is csodálható, hogy azok a tulajdonságok fejlődtek ki benne, amelyek ma az angol népet jellemzik és hogy közte és a kontinens népei között sokkal nagyobb űr tátong, mint a kontinens egyes népei között.

Az élet minden megnyilvánulásában, a munkában, időrendi beosztásban, öltözködésben, étkezésben, a társadalmi érintkezés formáiban a kontinensétől teljesen ellenkező szokások fejlődtek ki Angliában és az angol ember önérzete és fölényének tudata megköveteli minden idegentől, aki angol területre lép, hogy ezeket a szokásokat tegye magáévá, de magától értetődőnek tartja azt is, hogy ha ő látogatja meg a kontinenst, ott mindenki alkalmazkodjék az ő szokásaihoz. Az angol ember más nemzetek szokásait nemcsak nem respektálja, de azokat *inferioris kultúra* jelenségeinek tartja.

Az angol embernek a saját nemzete rendeltetéséről való hite még sokkalta fenhéjazóbb, mint valamikor a római népnek saját hivatásáról való felfogása volt. *O az Isten kiválasztott népének tartja magát, amely jogosítva van minden hatalmat magához ragadni és semmiféle korlátot, mely őt ebben megakadályozza, el nem ismer.* Az angol nép azt tartja, hogy ő van hivatva a világon uralkodni és hogy az Uristen voltakép azért teremtette a világot, hogy azon kifejlődjék az angol világbirodalom. Az angol meg van győződve arról, hogy Anglia maga a civilizáció, maga a műveltség, maga a legfőbb emberi ideál megvalósulása és az angolnak ez a felfogása teljesen őszinte, *valamint őszinte az a meggyőződése*

is, hogy Anglia kiválasztott népének kiváltságos joga az, hogy a többi országok és népek kiaknázásából meggazdagodjék.

Ha sok hipokrizis van is az angol jellemben, ez az egy meggyőződése teljesen őszinte és ő meg van győződve arról, hogy az emberiség ellensége az, aki az angolnak isteni előjogait megbántani merészezi. Amikor ily szándékot lát, valóságos hisztériába esik az egész angol nemzet. *Anglia uralma és az emberiség legfőbb érdeke az ő szemében teljesen azonos fogalmak.* És ő nem érti meg azt, hogy lehetnek népek, amelyek -nem óhajtanak angol uralom alá jutni, amelyek nem akarják igénybe venni az angol világuralom áldásait.

Csak ily nemzeti elvakultság és önhittség magyarázhatja meg az angol népnek pregnáns tulajdonságait, a szabadságról való sajátos fogalmait, az igazságról való nézeteit és azt a lelki dispoziációt, amelyet jóformán nem is tudunk találó szóval kifejezni, de amely szerint a maga ténykedéseit rendesen erkölcsi okokból eredőknek akarja feltüntetni, holott az angol ember életében *csak a cél, a gyakorlati cél fontos* és egész gondolatvilága kizárólag pénzkérésre, vagyonszerzésre van irányítva.

De amilyen kíméletlen ennek a célnak megvalósítására fordított eszközök megválasztásában, ép annyira fel van háborodva azok ellen a versenytársak ellen, akik munkáját megnehezítik.

Az angol haragszik a német versenytársra, aki fürgébb, szorgalmasabb és ügyesebb és aki lehetetlenné teszi neki, hogy a megszokott kényelemben intézhesse ügyeit. Már a kereskedelmi és ipari versenyről szóló megjegyzéseink kapcsán kimutattuk, hogy a munka terén mennyire felette áll a mai német a mai angolnak.

Ezt a fölényt talán nem is volt túlságosan nehéz megszerezni, tekintettel az angol természethől kifejlődött tulajdonságokra. A mai angol a már meggazdagodott, járadékából élő, kényelemszerető ember indulatával viseltetik a feltörekvő fiatal versenytárssal szemben, akinek fellépése folytán nagyobb erőfeszítést kellene kifejtenie, hogy pozícióját fenntarthassa.

Már pedig éppen ezt nem akarja az angol. Az *angol nem akar dolgozni, hanem másokat akar maga helyett dolgoztatni*. Az angol nem akar fáradozni, hanem azt akarja, hogy az érett gyümölcs az ölébe hulljon.

Az angol végül tunya, még nyelvet sem akar megtanulni mást, mint a saját nyelvét; a saját nyelvén is lusta beszélni, s mindent elhagy, ami nem feltétlenül szükséges a mondanivaló megértéséhez. Az angol egyáltalában rest gondolkodni, de különösen nem tartja érdemesnek rá nézve idegen emberek dolgaival foglalkozni, mert őt a maga dolgán kívül abszolúte semmi sem érdekli. Ugyanebből az okból hiányzik az átlagos angol emberben a művelődésre való ösztön is és különösen más nemzetek dolgaira vonatkozólag bámulatos tudatlanság jeleivel találkozunk nála.

Nagy tudatlanságánál fogva vak hittől bízják bizonyos tekintélyekben és például az angol lapok a legnagyobb képtelenségeket tudják az angol közönséggel elhitetni.

A *korlátlan szerzési vágy*, önhittséggel párosulva, oly lelki sívárságot fejlesztett ki az angol emberben, amely sohasem volt válogató az eszközökben. Az angol emberben oly lelki brutalitás fejlődött ki, amely nem tartózkodik semmitől, ha azzal célját szolgálja, a maga javáért holttetemen gázol keresztül és semmitől sem riad vissza, ami útjában áll.

Az angol ember lelkivilágának legpregnansabb tulajdonsága a *hipokrizis, a képmutatás, a kétszínűség*. Ez az a tulajdonság, amely Erzsébet királynő kora óta láthatólag végigvonul az egész angol történelmen és amely az angol köz- és magánéletben ma is megnyilvánul.

Vannak, akik az angol népnek ezt a nemzeti tulajdonságát az *angol puritánizmusból* akarják levezetni. Azt mondják, hogy a puritánizmus volt az, amely híveire az askéta életmódot rákényszerítette és több lemondást követelt tőlük, mint amennyi természetüknek megfelelt; így azután a puritánok a kívül viselt álarc alatt egészen más belső természetet rejtettek és saját maguk előtt is valótlan színben tűnhettek fel, mert cselekvésüknek valódi okait önmaguknak sem vallották be, hanem el akarták hitetni önmagukkal és másokkal, hogy őket jobb, nemesebb indokok vezérlik.

Az angol a maga *korlátlan egoizmusát* farizeus módon mindig el tudja rejteni valamely jól kieszelt hipokrita frázis mögé. Az emberek felületességére vall, hogy ezt a minden angol cselekedetben megnyilvánuló hipokrizist a gentlemanlike fellépés mögött csak ritkán vették észre, holott azok, akik mélyebben behatoltak az angol néplélek kutatásába, az angolnak ezt a legfőbb tulajdonságát sohasem rejtegették. Hiszen maga *Shakespeare* nem egy olyan alakot mutatott be, amely mintaképe a kétszínűségnek. *Dickens*-nek hány olyan alakja van, amely visszatükrözi az álszentekedő farizeusnak az angol nemzeti karakterben gyökerező lényét, akinek ajkairól keneteljes szavak áradata ömlik és aljas önzését az erényesség látszatával igyekszik takargatni. (Pecksniff, Urias Heep). Köztudomású, hogy *Lord Byron* minő keserűséggel nyilatkozott az angol hipokrizisről.

Carlyle egyik művében következőkép jellemzi népét: «Attól tartok, hogy sajnos, teljes bizonyossággal meg lehet állapítani, hogy Angliában úgy a nyilvános, mint a családi élet, az állam, a vallás és minden, amit teszünk és amiről beszélünk (sőt nagyrészt az is, amire gondolunk), féligazságoknak és egész hazugságoknak, kétszínűségeknek, üres formáknak, elrongyolódott, elavult, pókhálóvékonyságú hagyományoknak szövevénye. A hazugságok finom mérge át meg áthatja az egész angol társadalmat. *Az egész nép át meg át van hatva a velőkig a benne levő hipokrizistól.*»

Bernard Shaw a mostani háborúról szóló fejtegetéseiben írja a következőket: «Jól tudjuk, hogy még oly körökben is, amelyek barátságos érzülettel viseltetnek az angol nép iránt, az a vélemény uralkodik, hogy a mi kitűnő tulajdonságainkat javíthatatlan képmutatásunk megfertőzteti» és beismeri, hogy az angol népnek ez a híre nem indokolatlan.

De a nagy külföldi írók is felismerték az angol karakternek ezt a fő-jellemvonását, amikor az angolokkal érintkezésbe jutottak. *Goethe* szerint: «Sehol sincs annyi álszent és képmutató, mint Angliában.»

Heine pedig mintha csak a mostani világháborúról szólna, mikor ezeket írja:

«Mióta teljesen meg tudom érteni, hogy milyen galád önzés uralkodik politikájukban, azóta határtalan, borzasztó félelemmel töltenek el engem ezek az angolok. A legnagyobb respektust érzem anyagi fölényükkel szemben; sok van bennük abból a brutális energiából, amivel a rómaiak a világot elnyomták, de a római farkasétvággal még Karthágó kigyó-szerű fortélyosságát is egyesítik. Az első ellen vannak jó és kipróbált fegyvereink, de az Északi-tenger e púnjainak orvcselszövésével szemben védtelenek vagyunk. S Anglia most veszedelmesebb, mint valaha, most, amidőn üzleti érdekei szenvednek vereséget. *Az egész mindenségben nincs keményebb szívű teremtés, mint a kalmár, akinek üzlete rosszul kezd menni, akitől vevői elpártolnak s akinek árúi már nem kelen-dők . . .* Anglia olyan kereskedő, aki a csőd szélén áll s kétségbeesésében tékozló lesz, vagyis jobban mondva semmi pénzáldozattól sem riad vissza, hogy pillanatnyilag a felszínen tartsa magát. S pénzzel az ember sok mindent elérhet ezen a világon, kiváltképen mióta mindenki ideleln keresi üdvösségét. Fogalma nincs az embernek róla, hogy Anglia évenként milyen töméntelen pénzt ad ki tisztán külföldi ügynökeinek pénzelésére, akiknek utasításai mind egy európai háború esetére szólnak, s arról sem, hogy ezek az angol ügynökök a külföldön mint tudják a legkülönfélébb tehetségeket, erényeket és bűnöket céljaik számára megnyerni.»

Bismarck szerint: «Az angol politika legszembeötlőbb tulajdonsága a képmutatás.»

Ha a legkiválóbb szellemek ilyennek ismerték fel az angol nép jellemét, valóban csodálatraméltó, hogy az emberi-séget ily hosszú ideig tévedésben tudták tartani maguk felől.

* * *

Angliában van a legtöbb híve annak a felfogásnak, *hogy az egyéni és az állami morál nem fedezi egymást.*

Eltekintve attól, hogy Angliában a politikai tények és állami cselekedetek fegyvertárában is a hipokrizis a legfőbb fegyver, a felelősségnek ezt az elhárítását az ő részükről azért

sem fogadhatjuk el, mert hiszen a nép mindenkor magára vette a kellő formák között a felelősséget kormánya cselekedeteiért. Igen ritkán találni nyomára annak, hogy egyáltalán valaki a hivatalos képmutatással szemben nemesebb indulatokra is hivatkozik.

Ez történt, midőn Indiának Warren Hastings által végrehajtott gyarmatosítása alkalmából *Burke*, Angliának ez az előkelő államférfia a következőket mondotta a parlamentben: «Lord Uraim! Ha önök ezek előtt a gyalázatosságok előtt szemet húnynak, akkor mi, angolok, orgazdák nemzete, képmutatók nemzete, hamisjátékosok nemzete leszünk.» És íme, a lord urak szemet húnytak és engedték, hogy *Burke* jóslata megvalósuljon.

Az egész angol nemzet felelőssé tehető az 1841-iki ópiumháborúért, amikor az angol fegyveres erővel kényszerítette a kínai birodalmat arra, hogy a kínai népre hihetetlenül káros ópium bevitelét engedje meg, nehogy az indiai ópiumtermelésből eredő bevételek csökkenjenek.

Az egész angol nemzet felelőssé tehető a krími háborúért, amelynek igazságtalanságáról sok angol ember is meg volt győződve.

Az egész nemzet felelőssé tehető azért, hogy *Lincolnnal* szemben a rabszolgatartók oldalán harcolt és nem kisebbíti az egész nemzet felelősségét, ha nagyritkán egyes kivételes szellemek halkán szót emeltek azok ellen az embertelenségek és igazságtalanságok ellen, amiket az angol kormányok tisztán hatalmi és üzleti célokból elkövettek.

Ily ritka eset történt, amidőn *Herbert Spencer* 1903-ban, röviddel halála előtt a következőket írja: «Hazám iránti szeretetemet nem növeli az, ha emlékezetembe idézem a következő tény: a mi miniszterelnökünk kijelentette, hogy becsületbeli kötelességünk a Szudánt a khedive részére visszahódítani. A visszahódítás után rögtön a királynő és a khedive nevében kezdtük a Szudánt kormányozni, azaz *annektáltuk azt.*» Ugyane cikkében még a következő kijelentése foglalatik a nagy írónak: «Azoknak a tényeknek szemlélete, amelyekkel Anglia több mint 80 dominiumát, gyarmatát,

protektorátusát megszerezte, semmiképen sem váltja ki a megelégedés érzését.»

De nem enyhítheti az angol hipokrizis iránt való gyűlöletünket annak felismerése sem, hogy talán sehol sem gyakorolnak annyi jótékonytságot, mint Angliában, mert bár voltak és vannak Angliában igen elismerésreméltó, példaadó és kiváló filantrópusok, igen sok esetben a köz- és magánjótékonyság gyakorlása is hipokrizisre vezethető vissza. Emlékezzünk csak vissza Európa történetének arra a szomorú fejezetére, amidőn a XIX. század első felében Anglia gyáraiban sok tízezer 6—7 éves gyermeket zsúfoltak össze napi 14—16 órai nehéz munkára és a gyárosok érdekében nyomorékokká, fél idiótákká, törpékké nyomorították. Olyan emberek követtek el ezeket az embertelenségeket, akik vasárnaponként bizonyára szorgalmasan járták a templomokat és akik nyilvánosan bizonyára a gyermekek kultuszát hirdették.

Csak az angol nép hipokrizise fogadhatja el az olyan kijelentést, mint aminőkkel jelenlegi kormányférfiai a mostani háborút is indokolják. Mert midőn az egyik kormányférfiú azt mondja, hogy a háborút «a szabadság és igazságosság azon ideáljaiért vívják, amelyek a szövetségesek közös szent ügyét alkotják», addig a másik (Sir Edward Grey), azon az emlékezetes ülésén az angol alsóháznak, amelyben bejelentette a Németország elleni háborút, azzal nyugtatta meg az angol nemzetet, hogy a háborúban való részvétel Angliának alig fog többjébe kerülni, mint a semlegesség.

És ezt a szabadság nevében, de célszerűségi okokból megkezdett háborút miként indítja meg az angol nemzet?

Akként, hogy otthon tennist, crockettet és golfot játszik, és midőn Európa legkiválóbb nemzetei, beleértve az ő szövetségeseit is, fiatalságuk díszét, virágát küldik a csatamezőre, addig ők színes hordákat, indusokat, gurkákat, kanadaiakat, polinéziaiakat és más felbérelt zsoldosokat, az emberiség sőpredékét küldik az európai kultúra megsemmisítésére; akként, hogy fogadásokat kötnek a háború kimenetelére, amíg a művelt világon az anyák milliói remegve féltik életük legszebb reményeit; akként, hogy unalmasnak találják a háborút, amíg

százvezrek a harcmezőn véreznek, amíg országok elpusztulnak, virágzó városok lángba borulnak; akként, hogy midőn végre komolylyá válik a dolog és már mégsem kerülhetik el, hogy ember- és véráldozattal hozzá ne járuljanak a háború költségeihez, a versenypályákon kell Anglia fiatalságát keresni, s az üzleti reklám válogatott eszközeivel arra csábítani, hogy méltóztassanak hát végre ők is egy időre lemondani a tenisről, hockeyről, crockettől és golfról és méltóztassanak legalább a tengerpartot egy rövid időre, mint amatőrök és sportsmanek, államilag biztosított legjobb ellátás mellett, saját hecses személyükkel a barbár németek betörése ellen megvédeni.

* *

Ime, ilyen az a nép, amely Bacont, Shakespearet, Newton, Darwint adta a világnak; ime, ilyen az a nép, amely bibliával a kezében rendezi be a koncentrációs táborokat, amelyekben asszonyok és gyermekek ezreit pusztítja el.

Ime, ilyen az a nép, amely néhány belga kongónéger állítólagos bántalmazásának borzalma miatt napokig tartó zivataros parlamenti tárgyalásokat folytat, mialatt saját gyarmatain Indiában és egyebütt a benszülöttek százazei halnak éhen.

Ime, ilyen az a nép, melynek főjellemvonása a hazug farizeizmus, az üres formalizmus, a képmutatás, a kétszínűség és álszenteskedés.

Ime, ilyen az a nép, amely századokon át az összes népeket, amelyekkel összeköttetésbe jutott, megkárosította, elnyomta, megcsalta, szabadságától erőszakkal megfosztotta és önző céljai keresztülvitelében semminemű eszköztől soha vissza nem riadt.

Ime, ilyen az a nép, amely a mai nemzedékre zúdította a legrettenetesebb világháborút.

Ime, ilyen az a nép, amely minket magunkat és a német birodalmat is meg akarta semmisíteni.

Hát olyan nép-e ez, melynek felsőbbbsége előtt térdet kell hajtanunk? amely előtt meg kell hajolnunk, melynek külön

elhivatottságát el kell ismernünk, melyet magunk felett úrnak el kell fogadnunk?

Olyan felsőbbrendű nép-e ez, mely csakugyan alkalmas arra, hogy megvalósítsa az emberiség legfőbb ideális céljait?

Olyan nép-e ez, amely megkövetelheti más népektől, hogy e célok érdekében türjék az általa való megsemmisítésüket?

Most végre lehullott a fátyol szemünkről, most végre beláttuk, hogy végzetes tévedésnek vagyunk áldozatai, most végre szétfoszlottak illuzióink, átláttuk, hogy véglegesen meg kell szabadulnunk annak a szuggesztiónak hatása alól, amely-lyel az angol századok óta hatalmába kerítette az emberi-séget, *annak a szuggesztiónak hatása alól, amely elhitette az angolon kívüli világgal, hogy az angol jogosan gyakorolja a fölényt az egész világ felett, és hogy jog és igazság szerint őt illeti meg a világuralom.*

II.

AZ EURÓPAI MONROE-ELV

A Monroe-elv lényege.

Megismerkedtünk Anglia céljaival, azokkal az eszközökkel, melyeket céljai szolgálatába állít és azzal a néppel, amely oly kitűnően szolgálja ezt a céltudatos politikát.

Láttuk, hogy céljait csak úgy érheti el, ha más nemzetek szabadságát békóba szorítja, vagy megsemmisíti, ha más nemzetek érvényesülését megnehezíti, vagy lehetetlenné teszi. Láttuk, hogy fő hivatásának vallja a világ feletti uralom gyakorlását; hogy uralmát ki akarja terjeszteni az egész földgömbre; hogy imperiumát rá akarja oktrojálni az egész világra; hogy korlátlan tengeri egyeduralomra való jogot formál; hogy ezt a képzelt jogot minden eszközzel meg akarja védeni; hogy a mostani világháborúban saját hatalmának fenntartása végett német szövetségeseink megsemmisítésére törekszik, minket pedig áldozatul szándékozik odadobni. Láttuk, hogy céljai megvalósítása érdekében semmiféle eszköztől sem riad vissza, s még az a rettenetes felelősség sem bírta útjában megállítani az angol nemzetet, amely a világháború felidézésével járt.

Mi azt a meggyőződést valljuk, hogy még ennél a felelősségnél is nagyobb azoknak a felelőssége, akik a világháború befejezése után fognak a világ dolgairól rendelkezni.

Egy új világ küszöbén állunk, amely mindent meg fog változtatni és amelyben a jövő alakulásai attól függnek, hogy helyesen rakjuk-e le az alapokat.

A legfőbb célnak a jövő szempontjából azt kell vallanunk, hogy ily háború soha többé ne ismétlődhessék; nem szabad megtörténni annak, hogy újból ki legyünk téve ezek-

nek az idegsorvasztó megerőltetéseknek, annak az emberfeletti küzdelemnek, azoknak a hihetetlen nélkülözéseknek, a kiéheztetés veszélyének, kulturális és gazdasági értékeink megsemmisítésének; nem szabad újra abba a helyzetbe kerülnünk, hogy csak összes erőink elképzelhetetlen túlfeszítésével védhessük meg magunkat a rettenetes túlerő támadásai ellen.

Ha talán a háborúskodás a jövőben sem lesz elkerülhető, nem szabad újból olyan krízisnek beállania, mely egyszerre jóformán az egész emberiséget végpusztulással fenyegeti. Akként kell alakítanunk a jövő politikai alapjait, hogy a mostanihoz hasonló erőhatalmi csoportosulás elképzelhető se legyen *Ezt a mostani háborút akként kell befejezni, hogy agyon legyen ütve, fel ne támadhasson soha.*

Ennek pedig csak egy módja van, az, *hogy a kór okozóját, a betegség csiráját kihasítsuk Európa testéből*, hogy azt, aki Európának majdnem minden háborúját okozta, megfosszuk attól a lehetőségtől, hogy Európa ügyeibe beleavatkozzék.

Kimutattuk, hogy fajilag, politikailag, társadalmilag, ethikailag minő óriási válaszfal van az európai kontinens és az angol szigetország között; láttuk, hogy a földrajzi helyzet, klimatikus tényezők és történelmi hagyományok teljesen kizárják azt, hogy e tekintetben változás álljon be, kizárják, hogy a kontinens népei és Anglia népei homogén felfogásban találkozzanak bármily irányban. Láttuk, hogy a mi érdekeink teljesen különböznek az ő érdekeiktől, a mi életfelfogásunk és nemzeti céljaink teljesen mások, mint az övék. Láttuk, hogy míg mi kontinentális népek képesek vagyunk az ő inzuláris helyzetüket megérteni és méltányolni, addig az inzuláris angol teljesen képtelen más nemzet lényébe behatolni, azt megérteni, avval együtt érezni.

De amilyen lehetetlen dolog elképzelni a szolidaritást Anglia népe és a kontinens népei között, ép oly fontos, hogy a kontinens népei felismerjék érdekeiknek legalább is azt a szolidaritását, amely őket Angliával szembe helyezi, hogy felismerjék, hogy a kontinens egy magában álló világ, melyen Anglia kívül van, hogy Anglia illetéktelenül játszott eddig

kontinentális szerepet, hogy Anglia teljesen illetéktelenül gyakorolt befolyást Európa sorsának intézésére, hogy ennek a természetellenes állapotnak meg kell szűnnie és be kell következnie annak, hogy:

Anglia ne lehessen többé kontinentális hatalom.

* * *

Új politikai rendszernek kell lépni a régi helyébe, ennek a rendszernek a formája pedig az amerikai Monroe-doktrínának Európára való alkalmazása.

A Monroe-doktrina az Északamerikai Egyesült-Államok Monroe nevű elnökének 1823-ban kiadott nyilatkozata, melyben kijelenti, hogy: európai államok nem avatkozhatnak többé az amerikai államok ügyeibe, nem szerezhetnek sem fegyverrel, sem szerződéssel új birtokot Amerika földjén. A Monroe-doktrina az az elv, amely kimondja, hogy Amerika az amerikaiaké, az az elv, amelyet az Unió magáévá tett azért, hogy Európával békében lehessen.

Mi is békében akarunk élni Angliával és ezért valósítjuk meg az európai Monroe-doktrínát és ezért mondjuk ki, hogy Európa az európaiaké; mondjuk ki, amit Amerika a Monroe-doktrina újabb hangsúlyozása mellett kijelentett, hogy: «We are practically sovereigns on this continent». (Mi valóságos urai vagyunk ennek a kontinensnek).

Legyünk mi is szuverén urai a kontinensnek és törekedjünk a Monroe-doktrina segítségével azt az alapot megteremteni, amely minden európai nemzetnek javára fog válni, mely minden európai államot biztonságba helyez, megélhetését biztosítja, Angliától való teljes függetlenségét végleg megszerzi.

Az európai Monroe-elvnek abból kell kiindulnia, hogy az európai kontinens egy zárt egész, amelynek megvannak a maga életfeltételei és hogy Anglia egy ezen kívül álló szigetország, teljesen más életfeltételekkel és nagy koloniális birtokai mellett teljesen más állami feladatokkal.

Ennek az elvnek igazságát maga Anglia is elismerte, midőn az európai egyensúly elvét mindig akként alkalmazta

és interpretálta, hogy Anglia a kontinensen kívül áll és voltaképp nem tartozik Európához. A hatalmi csoportosulásokat mindig akként intézte, hogy azokból magát teljesen kizárta. *Angliának ezt a helyes felfogását kell magunkévá tennünk és az európai Monroe-elvet proklamálnunk.*

Ennek az elvnek megvalósításával el fogjuk érni a világháború fő problémájának megoldását, Európának megszabadulását az angol tengeri uralom zsarnoksága alól, az összes tengereken való szabad mozgást, a tengereken Anglia imperializmusának megszűnését és az összes népek részére a kereskedelmi szabadságot.

Ma nincsen nemzet a világon, amely Anglia beleegyezése nélkül kiszállhatna hajóival a tengerre, mert Anglia minden tengeri átjárót tulajdonának jelentett ki.

Ennek meg kell változni az európai Monroe-elv útján és az összes nemzeteknek egyesülniök kell avégből, *hogy a kereskedelmi szabadságot biztosítsák az összes nemzeteknek.*

Az európai Monroe-elv alkalmas arra, hogy megvalósítsa a német császárnak a német nemzet nevében tett azt a fogadalmát, hogy az ellenségeink leverése után megkötendő béke jövődönk részére a legfontosabb katonai, politikai és gazdasági biztosítékot fogja nyújtani és megteremti azokat a feltételeket, amelyek a mi alkotó erőink zavartalan kifejtését itthon a hazában és kint a szabad tengeren lehetővé teszik.

Az európai Monroe-elv alkalmas arra, hogy az európai kontinensen és a tengeren megszüntesse Anglia monopolisztikus helyzetét és hogy a gazdasági verseny szabadságát biztosítsa a kontinens népeinek is, Anglia népeinek is, és alkalmas arra, *hogy a népek valódi függetlenségét biztosítsa.*

Az európai Monroe-elv tartalma nem lehet más, mint a bevált amerikai doktrínának tartalma, kiegészítve egy természetyszerű pótlékkal az európai államok gyarmatbirodalmaira való tekintettel.

Az európai Monroe-elv tartalma csak az lehet, hogy *Anglia megszűnik politikai tényező lenni az európai kontinens ügyeiben*, nem szólhat bele semmiféle kontinentális kérdésbe, nem vehet részt a kontinenst illető kongresszusokon, kon-

ferenciákon, nem csatlakozhatnak semmiféle kontinentális szövetséghez, nem lehet gyámja, szuverénje semminemű kontinentális államnak és nem szerezhethet semmiféle birtokot sem az európai kontinensen, sem az annak rendszerébe tartozó szigetvilágban.

Az európai Monroe-elv e tartalmának legelső következménye, hogy Angliának le kell mondania mindazokról a kontinenshez tartozó területrészekről, amelyeket ma elfoglalva tart. Le kell mondania Maltáról, Ciprus szigetéről, Gibraltárról, a háború folyamán angol szokás szerint «ideiglenesen» birtokba vett Lemnoszról, Tenedoszról és esetleg egyéb szigetekről.

Ha a középeurópai szövetséges hatalmaknak sikerül *Egyiptomot és vele a Szezei-csatornát felszabadítaniok*, akkor ez utóbbinak a legitim hatalom által történt birtokbavétele és a nevezett három földközi-tengeri erősség felszabadítása után a *Földközi-tenger felszabadítottak lesz tekinthető és a tenger szabadsága ezen a ponton az összes nemzetek javára biztosítható.*

A Szezei-csatorna a mai angol birodalom Achilles-sarka. Az a kapu Európa és Ázsia között, amelyen át Anglia legnagyobb gyarmatával, Indiával közlekedik. A kontinens kereskedelmi függetlensége szempontjából a legnagyobb jelentőséggel bír, hogy Anglia tengeri hatalmának ettől a támaszpontjától megfosztassék és hogy az egy olyan hatalom fenhatósága alá jusson, *amely biztosítani tudja a csatorna semleges-ségét és annak az összes nemzetek által való zavartalan használatáért kezesskedhetik.*

A Szezei-csatorna csak 1875 óta, tehát mindössze negyven éve van angol kézen, míg magát Egyiptomot Anglia csak 1882-ben helyezte *ideiglenes* protektorátusa alá. Érdekes, hogy midőn Lesseps Ferdinánd 1864-ben lord Palmerstonhoz fordult, hogy megtörje az angol diplomáciának a csatorna építési tervével szemben való antagonizmusát, Palmerston azt felelte neki: «Az angol kormány nézete szerint ez a csatorna fizikai lehetetlenség; ha megépülne, kárára lesz a brit szupremáciának; a tervet kizárólag azért gondolták ki, hogy Franciaország beavatkozását a Kelet ügyeibe előmozdítsák».

A központi hatalmaknak igen nagy érdekük a világforgalom e legfontosabb tényezőjét felszabadítani, amiben bizonyára nem fogja megzavarni őket az a körülmény, hogy Anglia a mostani háború elején ideiglenes protektorátusát megszüntetvén, Egyiptomot annektálnak jelentette ki.

Bár gúnyosan, de igen helyesen mondja egy amerikai tudós, hogy «nincs Európában nemzet, amely Anglia beleegyezése nélkül beutazhatná az Atlanti-océánt, átmehetne a Gibraltári szoroson, elküldhetné hajóit a Földközi-tengerre és elmehetne a Szuezi-csatornán át Ázsiába. Ezt az egész világot megillető utat egyetlen nemzet konfiskálta: angol magántulajdonná lett».

Legfőbb ideje, hogy Anglia bitorolt tulajdona a jogosult birtokos kezére szálljon vissza.

A színes csapatok.

Az európai Monroe-doktrina szelleméből önként következik, hogy az európai kontinens államainak a jövőben keletkezendő háborúiban csak oly hadseregek vehessenek részt, amelyeknek katonasága a kontinens területéről való. Ha ez nem így volna, akkor egy nagy gyarmatbirodalom, akár a francia, akár a német, eláraszthatná Európán kívüli csapataival az egész kontinenst és akkor illuzóriussá válna az az állapot, amelyet a Monroe-elv éppen az Európával nem szolidáris Anglia kikapcsolása által akar elérni. Ha a Monroe-elvnek az a tendenciája, hogy minden Európán kívüli állam beavatkozását Európa ügyeibe kizárja, akkor természetesen ki kell zárnia annak az államnak a beavatkozását is, amely véletlenül európai szuverénitás alatt Ázsiában, Afrikában, Amerikában vagy Ausztráliában van.

Ennek az elvnek a megállapítása azt jelenti, hogy *Európa jövődöbeli háborúiban többé színes fajok nem vehetnek részt.* Csak Angliának vannak gyarmataiban a fehér fajhoz tartozó népei és így csak Angliára nézve állhatna fenn az a lehetőség, hogy egy vagy több kontinentális állammal való háborújában kontinensen kívüli fehér fajokból sorozott katonaságot is felhasználhasson. A többi európai államok gyarmatbirodalmaiban majdnem kizárólag színes fajú népek laknak és ezeknek kizárása egy európai háborúból nemcsak az európai Monroe-elv szelleméből önként eredő és természetes következmény, hanem az európai kulturális felfogásnak oly exigenciája, amelyhez szó nem fér.

Nem akarunk itt arra a mélységes megdöbbenésre hivatkozni, amely igazán minden művelt embert elfogott — talán még a velünk ellenséges népek között is — annak a láttára, hogy az angolok és franciák minő népekkel viszik a háborút, de hivatkozni akarunk arra, hogy *angol emberek minő véleménynyel vannak arról*, ha az angol nemzet, mely magát a fehér faj előharcosának tekintí, a legkülönbözőbb vad népek fiait állítja be az európai háborúba német, osztrák, magyar, török katonák ellen.

Edward Gibbon, a nagy angol történetíró, ezelőtt több mint száz esztendővel kijelentette, hogy barbároknak és vadaknak belevonása civilizált népek háborúiba gyalázattal és szerencsétlenséggel terhes intézkedés, amely az emberiség és értelem legbecsesebb elvei szerint megvetendő.

Senki sem fogja megindulás nélkül olvashatni ép a mostani pillanatokban azokat a belső izgalomtól reszkető szavakat, amelyeket a legnagyobb angol államférfiú, *Pitt* (Lord Chatam) erről a kérdésről mond:

«Tegnap még büszkén állhatott Anglia az egész világ előtt, ma pedig nincs olyan kicsiny ország, mely meg ne tagadhatná tőle tiszteletét! . . . Uraim, kicsoda az az ember, aki a háború veszedelmét még azzal a gyalázattal merészelte tetézni s ezt helyeselni, hogy fegyvereink közé sorozzuk az indiánusok hadi baltáját s a vadak skalpoló kését, hogy az erdők vad és embertelen lakóit civilizált nemzetek szövetségébe felvegyük, hogy vitás jogok védelmére könyörtelen indiánusokat küldjünk azért, hogy ennek a barbár háborúnak borzalmát testvéreink ellen vigyék? Ez a szörnyűség boszuért és büntetésért az égbe kiált! . . . Én nem tudom, hogy mit gondol Istenről és a természetről, aki ebben a kérdésben rájuk hivatkozik, de azt tudom, hogy ilyen förtelmes elvek a vallással és az emberséggel egyformán ellenkeznek. Hogyan? Hát az indiánus fejbőrnyuzó kés mészárlásainál s a vadak állatiasságánál Isten és a természet szentítésére akarnak támaszkodni? . . . Uraim, öreg és gyöngé vagyok s nem tudok már tovább beszélni; felindulásom és felháborodásom azonban oly nagy volt, hogy nem hallgat-

hattam. *Nem tudtam volna éjszaka ágyamban elaludni, nem tudtam volna fejemet párnámra lehajtani, ha minden idők számára ki nem fejeztem volna utálatomat ezekkel a leggyalázatosabb fajta elvekkel szemben.*»

Egy angol tiszt, aki tanuja volt az 1857-iki indiai felkelésnek, a színes katonákkal való együttműködésről így nyilatkozik:

«Nem tudom felfogni, hogy fehér emberek mint szövetkezhetnek fekete rablókkal, akik nem emberek, hanem vérengző vadállatok módjára hadakoznak. Nincs olyan büntetés, ami elég súlyos lenne saját fajtájuknak ez alávaló árulóival szemben.»

*Mit szólnának Gibbon és Pitt, ha megérték volna a mai háborút, amikor hindukat és aszkarikat, gurkákat és zulukafereket, négereket és indiánusokat, turkókat és szenegáliakat és mindenféle egyéb, Afrikából és Ázsiából verbuvált vagy erőszakkal idehozott vad és félvad törzseket állítanak szembe a mi csapatainkkal. Törzseket, amelyeknek borzalmas hadviselése és kegyetlensége meggyalázza a XX. századot, meggyalázza az emberiséget. Mit szólnának ahhoz, hogy legelőkelőbb államférfiaik mindent elkövetnek avégből, hogy a *sárga fajt*, a mi fajtánknak legnagyobb veszedelmét, ráuszítsák kontinensünkre, hogy minden eddiginél borzalmasabb tatárjárást rendezzen az európai kultúra ellen. Mit szólnának Gibbon és Pitt ahhoz, hogy egy előkelő orosz folyóirat felszólítja Japánt arra, hogy avatkozzék be a háborúba, hogy *megmentse az európai civilizációt az új hunok rettenetes támadásával szemben.**

Valóban legfőbb ideje, hogy a Monroe-elvet megvalósítsuk.

Az európai kontinens kiéheztetése.

De egyenesen kategórikus imperativussá válik az európai Monroe-elv, ha tekintetbe vesszük a kiéheztetésnek azt a rendszerét, amelyet Anglia a most folyó világháborúban a Középhatalmakkal szemben alkalmazott.

Midőn Anglia egy évtizednél hosszabb időn át diplomáciája legfinomabb cselszövényeivel készítette elő a német birodalom ellen intézendő támadást, teljesen tisztában volt azzal, hogy hatalmas ellenfélre akad. Hiszen nem hozott volna már eleve annyi áldozatot ezért a háborúért, amennyit hozott szövetségeseinek kielégítésével, ha nem lett volna abban a meggyőződésben, hogy a német katonai erő legyőzése nem lesz könnyű dolog.

És bár számítása matematikailag egészen helyes volt, hiszen óriási erőt állított szembe az ellenféllel, mégis számba véve az összes lehetőségeket, oly intézkedésre is készült, amelyet teljes sikerrel kecsegtetőnek tartott. Anglia kombinációba vette, előkészítette s a háború első percétől megvalósította a német birodalom teljes elzárását a tengertől. Németországot és a Monarchiát minden beviteltől, az egész rajtuk kívül álló világtól, még a szomszédos semleges államoktól is elzárta.

Anglia nem azért szaporította óriási áldozatokkal és a legnagyobb sietséggel hadi flottáját, hogy nyílt tengeri ütközetben síkra szálljon a német flottával, hanem azért, hogy a háború kitörésekor azonnal elzárja a tengeri átjárókat, intimidálja a középhatalmakkal kereskedelmi forgalomban álló semleges országokat és azonnal elzárja a tengerek országait a

Középhatalmak elől. És a német flottának nemcsak azért nem volt szabad fejlődnie, erősödnie és Angliához képest még aránylag sem gyarapodnia, hogy meg ne kísérelhesse az Angliában való kikötést és hogy ne vágghassa el az angol bevitel útjait, hanem azért sem, hogy meg ne akadályozhassa Angliát abban, hogy Németország elől a tengereket adott pillanatban elzárhassa.

Mert ettől várta Anglia tervének feltétlen sikerét, ebben való bizodalma tette őt gőgössé, ebben való hite magyarázza meg, hogy szövetségeseinek mindjárt a háború kezdetén szenvedett annyi súlyos veresége Angliát, népét, kormányát nem birta kimozdítani flegmájából és nem birta megtántorítani abban a hitében, hogy a végső győzelem az övé lesz.

Anglia sziklaszilárdan meg volt győződve arról, hogy ha nem lehet majd a németet becsületes nyílt csaták során legyőzni, feltétlenül sikerülni fog ez az összes élelmszerektől való elzárása, a német népnek és szövetségeseinek kiéheztetése útján.

Tudjuk, hogy ez a jelen háborúban nem sikerült, hogy egyrészt a készletek, másrészt az 1914. évi bő aratás, megmen-tették a német, osztrák és magyar népet attól, hogy Angliának ez a pokoli terve sikerüljön.

Hogy ez nem ment egészen simán, hogy dacára a nagy-szabású organizációnak, amely különösen Németországban az élelmszerek helyes szétosztását célozta, a Középállamok majd-nem 120 milliónyi lakossága nélkülözéseknek volt kitéve, elvisel-hetetlen drágaság áldozata lett, hogy gazdag és szegény, úr és pór, király és koldús egyaránt megérezte Anglia intézke-désének súlyát, talán mindennél inkább rá fogja vinni az emberiséget annak felismerésére, *hogy ilyen állapotnak, a kiéheztetés veszélyének, soha többé a kontinens egyetlen népénél sem szabad bekövetkeznie.*

Amit most ránk akartak mérni ellenfeleink, az nem sike-rült és nem is fog sikerülni, részben már azért sem, mert dicső hadseregeink hervadhatatlan érdemei folytán ezt a ránk kényszerített háborút az ellenség földjén vívjuk meg, úgy, hogy a hadsereg számára való szükségletek tetemes részét

ellenséges területen való rekvizíció útján volt módunkban megszerezni.

De beigazolást nyert, hogy változó körülmények között az egyébként is földrajzilag bekerített országok kiéheztetése nem tartozik a lehetetlenségek közé.

Nem habozunk kijelenteni, hogy a jelen háború tapasztalásai igazolják, hogy az angol kiéheztetési rendszer lehetőséggé és valóvá válhat akkor, ha véletlenül valamelyik esztendőben Németországnak és Ausztria-Magyarországnak rossz termése van. Feltéve, hogy Angliának sikerül újlag egy koalíciót létrehozni, mely a mi államainkat bekeríti, s újlag sikerül minket a tengertől és a beviteltől elzárni, akkor rossz aratás esetén tényleg kiéheztethet vagy térdre kényszeríthet bennünket. Ezen mitsem változtathatnak azok a fényes haditettek, amelyeket a tengeralattjáró hajók véghezvittek, mert minden vitézségük, minden nagy sikerük mellett sincs módjukban a mi kereskedelmi hajóinknak utat törni, azok szabad járását biztosítani, holott Anglia büszkén adta ki havonta a jelentéseket 50.000—60.000 hajó forgalmáról és gúnyosan mutatott rá arra a 100—200 hajóra, amelyeket a tengeralattjárók ez idő alatt torpedóikkal elpusztítottak.

Gondolainak is rettenetes az a perspektíva, amely lehetségesnek tűnteti fel, hogy a természet szeszélyéből oly állapot következhessek be, hogy millió és millió ember az éhenhalás veszedelmének legyen kitéve. Egy egészen rossz aratás, esetleg abszolút nagymérvű takarmányhiány és ezzel járó depekoráció oly állapotot teremthet Európa közepén, mely *invitáló lehet az ellenségre nézve, hogy rá nézve kedvezőbb körülmények között indítsa meg újra a háborút a siker teljes biztosítékával.*

E rémséges perspektívával szemben egyetlen biztos panacea az európai Monroe-doktrína, szabad átjáróval a Földközi-tengeren, nyílt úttal a világtengerek felé.

* * *

Vannak, akik éppen a világháború tapasztalatai alapján behatóan foglalkoztak az azzal a kérdéssel, miképpen lehetne a jövőben még jobban biztosítani Németország és Ausztria-

Magyarország népei táplálkozásának függetlenségét a külvilágtól. Búszkén rámutattak arra, hogy Németország újabb-kori agrárpolitikájának köszönheti termelésének oly nagymérvű fokozását, mely a jelen háboruban Anglia kiéheztetési szándékát hatálytalanra tette, reményteljesen mutattak rá Magyarországra, mely intenzivebb gazdálkodás mellett képes lesz a Monarchia másik államának szükségletein felül még a német birodalomba is exportálni. Kiszámították, hogy a termelés fokozásával arányba lehet hozni a népesedés szaporodása folytán előálló és mindinkább növekedő szükségleteket. Számbavették, hogy a háború eredményeképen oly nagy bevetendő területhez fogunk jutni, mely intenzív gazdálkodás mellett lényegesen hozzá fog járulni a Középhatalmak szaporodó lakosságának élelmezéséhez és kutatás tárgyává tették, hogy a népjólét emelkedése kapcsán mennyire fog a gabonaszükséglet emelkedni.

De bár mindezeknek a körülményeknek a figyelembe vételével az optimisztikusabb közgazdák (Lujó Brentano, Wekerle Sándor) arra a kielégítő eredményre jutottak, hogy kellő gondosság mellett a Középhatalmak képesek lesznek egyelőre szükségleteiket gabonaneműekben saját erejükből fedezni, ez a megnyugtatásuk 10—20 évnél hosszabb időre nem terjed ki. Ezen az időn túl, minthogy a bevetendő terület nagysága nem szaporítható, ők sem látják lehetségesnek, hogy saját erőnkből megéljünk. Emellett azok a tudósok, akik ezzel a végtelenül fontos kérdéssel foglalkoztak, nem vették tekintetbe egy teljesen rossz aratásnak, valamely nagy elemi csapásnak lehetőségét. Ha ennek a lehetőségét koncedáljuk, védekeznünk kell a kiéheztetésnek angol rendszere ellen. *Ez ennek a háborúnak legnagyobb tanulsága.* Ebből kell kiindulni minden intézkedésnek, melyet a háború után foganatosítani kell, *ez a punctum saliens németre, osztrákra, magyarra nézve egyaránt.*

* * *

De védekeznünk kell a Monroe-elv megvalósítása útján az angol rendszer ellen más okból is. Mert Anglia nemcsak

az élelmiszerektől zárhat el minket, hanem *elzárhat minden egyéb fontos nyersterméktől is és különösen azoktól, melyek a háború folytatásához szükségesek.* Itt azután teljesen mellékes, vajjon mi foglaltatik a tengerjogi egyezményekben, vajjon hadi dugárúnak minősíthető-e valamely árú vagy sem, abszolút vagy relativ dugárú-e, mert közömbös lehet ránk nézve, minő címen kobozza el Anglia a hajórakományt, ha egyáltalában a rakomány a kikötőnkbe be nem juthat. A jelen háború tapasztalatai közé tartozik, hogy Anglia minden nemzetközi megállapodást, minden szerződést, minden deklarációt, magát az egész nemzetközi jogot sutba dobta. Még a neutrális államokkal szemben is akként járt el, ahogy pillanatnyi érdeke megkívánta, ma hadi dugárúnak jelentette ki, ami tegnap nem volt az, és abszolút dugárúnak deklarálta azt, ami dugárúnak egyáltalában és semmi körülmények között nem minősíthető. Mit ér ilyen körülmények közt, hogy a majdan összeülendő hágai konferencia mit fog a jövőre nézve határozni. A lényeges az, hogy amidőn Anglia bebizonyította, hogy a Középhatalmakat elzárhatja a tengeri országutaktól és átjáróktól, egyszersmind világossá vált, *hogy lehetetlenné teheti bármilyenű nyerstermékek behozatalát.*

Ámde vannak olyan nyerstermékek, amelyek nélkül a háború folytatásához szükséges eszközök elő nem állíthatók. Igy pl. azt állítja *Sir William Ramsay*, a világhírű angol kémikus, a hélium feltalálója, hogy nyers gyapot nélkül nehézlővedék és shrapnel elő nem állítható. És a kémia ilyen tekintélyének szavára ezt el kell hinni. Ha már most elképzelhető, amint el is képzelhető, hogy Anglia elzárhat minket attól, hogy a háború folytatásához szükséges fontosabb nyers terményekhez hozzájuthassunk, akkor világos, hogy mi municiót nem gyárthatván, kényre-kegyre ki vagyunk szolgáltatva az ellenségnek. Hiszen igaz, *Sir William Ramsay* bizonyára néhány hónap előtt a salétromról is azt állíthatta volna, hogy anélkül lőport előállítani egyáltalában nem lehet és igaz, hogy sikerült a tudománynak a salétromot pótló anyagot is előállítani, de szabad-e abban bízni, hogy adandó esetben a tudomány segítségével azonnal és feltétlenül pótolni tudjuk

majd azokat az eszközöket, amelyek nélkül egy esetleges háborúban az ellenségnek ki vagyunk szolgáltatva?

Azt a büszke és önérzetes mondást közölte nem régen valamelyik német ujság: «Ha a német tudományt az elé a kérdés elé állítanók, hogy futóhomokból kenyeret készítsen, a német tudomány ennek a feladatnak is meg fog felelni».

Büszke és szép mondás, de vajjon arra való-e az embe-
riség, hogy futóhomokból készült kenyeret egyék és arra
való-e, hogy háború esetén mindenesetre alsóbbrendű szurro-
gátumokkal védje meg magát az ellenség fölényes háborus
eszközeivel szemben?

Ha politikai, ha hatalmi, ha gazdasági szempontok nem követelnék is, az élelmezési és nyerstermékek behozatala teljes szabadságának biztosítása elegendő ok volna arra, *hogy megalkossuk az európai Monroe-elvet és lehetővé tegyük azt, hogy minden bekövetkező körülmények között megszerezhessük magunknak élelmünket és a szükséges egyéb nyerstermékeket is onnan, ahonnan lehet.*

A tengerek szabadságának biztosítása.

Akik a legilletékesebbek arra, hogy a jelen háború céljait kitűzzék, ennek egyik fő céljául *a tengerek szabadságát* jelölték meg. II. Vilmos német császár nem mulaszt el egy alkalmat sem, hogy nemzetét arra a nagy és jelentős dologra ne figyelmeztesse, amit a *tengerek szabadsága* jelent.

A tengerek szabadsága nem speciális német program, nem speciális német érdek, hanem általános érdeke az egész emberiségnek. Illetékes férfiú, Fulton Róbert amerikai polgár, a gőzhajó feltalálója, az angol tengeri önkény közvetlen benyomása alatt már a 18-ik század végén azt írja egyik művében, amelyet az emberiség barátjaihoz intézett: *«The liberty of the seas will be the happiness of the earth.»* «A tengerek szabadsága a föld boldogsága lesz.» És az emberiség mégis kénytelen még ma is folytatni a meddő küzdelmet a tengerek szabadságáért Anglia ellen, amely a tengereket a *«Britania rules the waves»* (Anglia uralkodik a habokon) büszke jelszava mellett a maga dominiumának tekinti.

A tengerek szabadsága sem valósítható meg az európai Monroe-elv nélkül. A legfontosabb tengeri átjárókat kezünkben kell tartanunk, hogy a legtöbb átjárón áthajózhassunk. Ha Angliát, melynek legfontosabb életérdeke, hogy a Szezei-csatornán átmeuessen, sakkban tudjuk ott tartani, akkor Anglia nem fogja elzárhatni előlünk az Atlanti-oceánt. *Zálog és garancia* kell ahhoz, hogy Angliát a tengerek szabadságának tiszteletére kényszerítsük. Teljesen illuzórius volna az a remény, hogy újabb szerződésekkel lehet ezt a kérdést valamikép elintézni. Az az államférfiú, aki Angliával kötendő

szerződéssel akarná biztosítani a tengerek szabadságát, egyszerűen nevetségessé válnék. Gondoljunk csak arra, hogy midőn ez év nyarán a német birodalmi kancellár, Bethmann-Hollweg, parlamenti beszédében a tengerek szabadságát hozta szóba és Sir Edward Grey angol külügyminiszter egy levélben koncedálta, hogy erről a kérdéstről beszélni lehet, az angol lapok, ezúttal első ízben a hosszú háború alatt, megtámadták Greyt, azt mondván, hogy a levélben van valami, ami nagyon nyugtalanítja a legtöbb angolt, kik azt hiszik, hogy a tengerek felett való uralom az egyetlen, ami ebben a háborúban szóban forog, és igen veszedelmesnek tartották annak kijelentését, hogy Anglia kész volna tanácskozásokat folytatni arról az *egyetlen támadó és védőeszközzel*, amellyel rendelkezik.

Ezt az egyetlen eszközt kell kicsavarni Anglia kezéből. Meg kell végre valósítani a tengerek szabadságát, s ez úton a kontinens szabadságát. Az európai egyensúly helyébe a maritim egyensúlynak kell lépnie. Ennek a háborúnak a dolga nem azon fordul meg, hogy több vagy kevesebb területet fognak-e a győztesek az ellenségtől elhódítani, hanem azon, hogy a világot Anglia zsarnokságától meg tudják-e szabadítani? Ez a megszabadítás megvalósítható az európai Monroe-elv útján.

Az európai Monroe-elv megvalósítása.

Amiként a Monroe-elv lehetősége a háború eredménye, — akként annak megvalósítása is a háború eszközeivel kell, hogy történjék.

Éppen azért nem lehet feladata e tanulmánynak azzal foglalkozni, hogy miként kerítsék hatalmukba a Középhatalmak a Monroe-elv lehetőségének kulcsát, Egyiptomot, illetőleg a Szuezi-csatornát. Ez azoknak a hadvezéreknek a feladata, akiknek a háború eddigi eredményeit is köszönhetjük. Mi itt csak azzal az állapottal foglalkozhatunk és azzal is csak feltételes módon, a végleges eredményektől feltételezett és azok által egyik vagy másik irányban esetleg befolyásolható módon, amely a háború befejeztével a béketárgyalások kapcsán ki fog fejlődhetni. Akkor lesz módjukban a győztes hatalmaknak minden egyes, velők békét kötni akaró állammal szemben a Monroe-elv álláspontjára helyezkedni, azt mint előzetes feltételt kitűzni, az ahhoz való hozzájárulást mint a tárgyalások *sine qua non*ját felállítani.

Az európai Monroe-elv minden európai hatalomnak egyformán érdekében állván, *a központi hatalmak kezében nemcsak békefeltétel, de békeeszköz is lehet.*

A győztes hatalmak a Monroe-elv felállításával nemcsak oly értéket nyújtanak a kontinens összes nemzeteinek, amely mindenkire kiható jelentőséggel bír, de az egyes békekötő ellenfeleinek a Monroe-elvhez való csatlakozásáért értékes kompenzációkat is adhatnak.

A Monroe-elvnek első gyakorlati érvényesítése azzal kezdődik, hogy a békekötő hatalmak nem gyűlhetnek össze

oly konferencián vagy kongresszuson, amelyen Anglia is jelen volna. Ha a győztes hatalmi csoport a háborúban elbukott csoportegyes hatalmaival egyenként tárgyal a békéről, akkor természetesen a konferencia kérdése szóba sem jön és ez esetben Angliával is önállóan és külön történik a Monroe-elvről való tárgyalás.

Ha azonban az illetékes államférfiak a békekötés pontozatainak megállapítását az összes érdekelt felek közös konferenciáján vagy kongresszusán tartják jónak tárgyalni, ez esetben ebből a konferenciából a Monroe-elv szellemének megfelelően Anglia feltétlenül kizárandó, mert ezen elv alkalmazásával Anglia nem vehet részt oly politikai és hatalmi kérdés tárgyalásában, amely kizárólag a kontinenst érdekli. Különben is Angliának részvétele ily tárgyalásban magának az ügynek sikerét veszélyeztetné.

Sokszor ismételt mondás az, hogy a diplomaták gyakran elvesztik azt, amit a hadvezérek kardja megszerzett. Az angol megfordítva csinálta mindig. Ami a háborúban elveszettnek látszott, neki megszerezte a diplomáciája.

Az angol diplomáciának a kontinens államai között kötendő béke tárgyalásánál nincs helye. Abból a békéből, mely az angol diplomácia közbenjárásával, angol békekövetek kenetteljes propozícióinak tárgyalása kapcsán létesülne, rossz béke lenne.

Az angol önhittségnek legelső visszautasítása Anglia kizárása a népek tanácsából azoknak az ügyeknek tárgyalásánál, amelyekhez neki, mint izolált szigethatalomnak, semmi köze sincs.

Hogy Angliának ezt az önhittségét mennyire szükséges még a leendő béketárgyalások előtt a legnagyobb határozottsággal visszautasítani, igazolja az a körülmény, hogy a garmatügyi államtitkár, *Bonar-Law*, az angol konzervatív pártnak vezére, tehát teljesen illetékes egyéniség, már 1915 augusztus 5-én tartott beszédében megemlíti, hogy az angol kormány, tekintettel arra a szerepre, amelyet a «*dominions*» a háborúban játszottak, *elhatározta*, hogy őket a béketárgyalásokba be fogja vonni.

A «*dominions*» Angliának azok a gyarmatai, amelyeknek önálló alkotmányuk van; Anglia tehát azt akarja, hogy a kanadai és az újfundlandi dominion, az ausztráliai gyarmatok és Újzeeland, a Délafrikai Unió és az Oranje-River kolónia határozzanak és döntsék el a Német birodalom, Ausztria, Magyarország, Törökország, Bulgária és más európai államok sorsát. Mily kedves Bonar-Law miniszter úrtól, hogy a még önálló kormányral nem bíró Maláji-államoknak, a Becsuánok-földjének, a Szomáli-földnek, a Fidzsi-szigeteknek és a pápuák földjének lakóit nem hívta meg az európai békekonferenciára.

* *

Anglia távolléte a béketárgyalásokra hivatott tanácskozásoktól ezeknek a tárgyalásoknak sikerét jelenti, mert Anglia mai szövetségesei a háború befejeztéig meg fognak győződni arról, ha ugyan még meg nem győződtek volna róla, *hogy Anglia még sokkal rosszabb barátnak és szövetségeseinek, mint ellenségnek.*

Meg fog erről győződni különösen *Franciaország*, amely, mint földközi-tengeri hatalom, mai ellenségeink között elsősorban van a Földközi-tenger felszabadításában érdekelve. Neki legelsősorban érdeke megszabadulni földközi-tengeri zsarnokától, mert Franciaország Anglia hatalmát az Északi-tenger felől is sínyli. Franciaország marokkói, algiri birtokai-val, dél-franciaországi fontos kikötőivel elsősorban van hivatva támogatni a Középhatalmak kezdeményezését. Ha Franciaország és Németország között nem is jön létre azonnal szorosabb kapcsolat, mely e két birodalom flottáját közös célok biztosítására egyesíthetné, ma lekötött flottájának nagy része mégis fel fog szabadulni és a békés Franciaország a békés Középhatalmak mellett fog őrt állhatni a Földközi-tengeren.

Azoknak a fontos őrállomásoknak egyikét vagy másikat, amelyek a Földközi-tenger uralmát biztosítják, Franciaországra kell a békekötés alkalmával bízni.

* *

Anglia mai második barátja, *Oroszország*, rettenetes küzdelmét azért az átjáróért folytatja, mely a Fekete-tengerről a Földközi-tenger felé vinné hajóit. A Középhatalmaknak a békekötés módot nyújt arra, hogy Oroszország jogos érdekei méltánylásával az ő kereskedelmi érdekeit mindenképen biztosítva, advanceokat tegyenek neki a Földközi-tengerre jutás kérdésében. Arról természetesen, hogy hadihajóit a Dardanellákon átvihesse, a háború után még kevésbé lehet szó, mint bármikor. De Oroszországnak egyfelől olyan nagy érdeke lehet a Földközi-tengeri átjárók szabaddá tétele, másfelől annyira nem érdeke, hogy Anglia tovább is bírja ezeket az átjárókat, hogy hozzájárulása az európai Monroe-elvhez csak természetesnek látszik.

Olaszország a háborúba való beavatkozása folytán egészen különleges helyzetbe jutott. Olaszország földrajzi helyzete a Földközi-tengeren annyira predomináló, hogy Olaszországnak volna a földközi-tengeri érdekszférák megállapításánál legtöbb érdeke, legtöbb joga, ha cserben nem hagyta volna szövetségeseit és ha ezáltal el nem árulja éppen a földközi-tengeri hatalom kérdését. Olaszország csatlakozása Angliához még csak fokozta Anglia veszedelmességét a Földközi-tengeren, míg Olaszország hű kitartása a Középhatalmak mellett talán még világháború nélkül is alkalmas lett volna az angol földközi-tengeri hatalom meggyöngyítésére, vagy megsemmisítésére. Ha Olaszország kötelességeit a hármasszövetséggel szemben teljesítette volna, neki lenne legnagyobb szerepe a Monroe-elv megvalósításánál. Mai helyzetében kénytelen lesz magát *szaturált államnak* tekinteni és beérni a Földközi-tenger szabadságából földrajzi fekvésénél fogva ölébe hulló igen nagy haszonnal.

Mert Olaszországra nézve ez a haszon valóban igen nagy lesz. Már az előző fejezetben kifejtettük, hogy Olaszország csatlakozását ellenségeinkhez talán a rémület okozta, melyet Anglia fel tudott kelteni benne azzal a fenyegetéssel, hogy partjait bármely pillanatban végigbombázhajta. Ettől a rémképtől Olaszország megszabadul, mert a Középhatalmak, midőn a Földközi-tenger szabadságát akarják biztosítani, egyben minden ott érdekelt országnak békéjét és szabadságát is

biztosítják. A maga természetes nemzeti feladataira visszavonuló Olaszországnak nincs oka a Középhatalmaktól félni akkor, amikor ők a Monroe-elvet deklarálják éppen a Földközi-tenger szabadsága érdekében. De a szétosztásra kerülő őrállomások egyikét sem lehet Olaszországra bízni, mert annyira megbízhatatlan őrre még kevésbbé fontos pozíciók sem bízhatók.

Ha most a semleges államokat vesszük sorra, egyetlen egy sincs, amelynek ne volna érdeke, hogy a Monroe-elvet melegen ne üdvözlje.

Spanyolország a Középhatalmak segítségével végrevalahára megvalósíthatná régi vágyát és a 200 év előtt tőle erőszakkal elvett Gibraltár megvédésében európai missziót vállalhat.

Portugália felszabadulhat és fel kell, hogy szabaduljon a Monroe-elv alapján Anglia gyámkodása alól és nem lesz többé Anglia vazallusa.

A *Balkán-államok* nem lesznek többé kívülről szított folytonos forrongások, örökös villongások, erőszakos átalakulások színhelye, nem lesznek többé idegen érdekek célpontjai, nyugalomhoz, lélegzethez jutnak, új életre kelnek, midőn az adriai, a jóni, az égei tenger egyidejűleg felszabadul az angol terrorizmus alól.

Az *északi semleges államokra* is, amelyek a Földközi-tenger érdekkörétől távol esnek, valóságos megváltás lesz az európai Monroe-elv megvalósítása, mert rájuk is, békében úgy, mint háborúban, egész türhetetlen módon ránehezedett az angol tengeri szupremácia. Hiszen valóságos csoda, hogy lánggra nem gyúlt a háború fáklyája ezekben az országokban is, midőn a háború hosszú ideje alatt Anglia részéről olyan bízhatatlan zaklatásoknak voltak kitéve.

Mert van-e olyan pontja a nemzetközi szerződéseknek, melyet Anglia ebben a háborúban meg nem sértett?

A semleges államok Anglia kegyelméből majdnem oly áldozatai a világháborúnak, mint az abban résztvevő államok. Eltekintve attól, hogy véráldozatot nem hoznak, ép úgy szenvednek az általános depresszió alatt, ép úgy pang kereske-

delmük és ép úgy vannak financiaális kríziseik, ép úgy devalválódnak értékeik, lakosságaikat ép úgy sújtja a rettenetes drágaság, mint a háborús népeket. Sőt némely semleges állam határvédelme miatt igen tekintélyes hadilétszámot kénytelen fenntartani, óriási költséggel, óriási gazdasági veszteséggel.

És ezt jóformán mind Angliának köszönhetik, mely halatlan erőszakkal előlük is elzárta a tengereket és hihetetlen zaklatásoknak teszi ki kereskedelmi hajóikat, amelyeket a szállítási nehézségek és a biztosítási díjak abnormis magassága amúgy is sújtanak.

Anglia ebben is következetes magához. Amig egyfelől azt állítja, hogy Németország ellen a semlegesség megsértése miatt vívja ezt a háborút, addig másfelől minden eszközzel, különösen flottájának félelmetes erejével, fenyegetésekkel és kereskedelmüknek megakadályozásával a semleges államokat oly háborúba igyekszik belekényszeríteni, amelyhez semmi közük, amely egyenesen létüket veszélyeztetné.

Magát a semlegességet akként tiszteli most is, mint a multban mindenkor, hogy a semleges állam köteles területét Anglia minden ellensége elől elzárni, de Anglia részére tartozik azt nyitva tartani.

A semlegességről való eme felfogásának felel meg, hogy kénye-kedve szerint megállítja a semleges államok hajóit, megvizsgálja azok rakományait, dugárúnak jelenti ki azt, amit pillanatnyi szeszélye annak tartani óhajt és teljesen önkényesen avatkozik bele a semlegesek kereskedelmébe.

A nemzetközi szerződésekkel Anglia nem törődik, megsérti unósúntalan még azokat a kötelezettségeket is, amelyeket önmaga a nemzetközi szerződésekben magára vállalt megsérti annak dacára, hogy még csak nemrégén maga Anglia, ugyanezen sérelmek ellen tiltakozását fejezte ki, természetesen oly háborúk alkalmával, melyekben érdekelve nem volt.

Hiszen, hogy csak néhány adatot említsünk, emlékeztünk a svéd posta elkobzására, arra az eljárásra, hogy Anglia a kelet-indiai gyarmatról érkező és Hollandiába menő hollandi hajókat vesztegzár alá helyezte, arra az eljárásra, melyet Görögországgal és Bulgáriával szemben gyakorolt, midőn

ezeket az országokat formálisan blokáltá; arra az eljárásra, mellyel a görög kormány tiltakozása ellenére, a népjog és a semlegesség kigúnyolásával seregeit Szalonikiban partra szállította és arra, hogy sok esetben a neutrális államokkal szemben sem respektálta a tengeren a magántulajdont. Mindezek után csak természetes a semleges államok elkeseredése Anglia ellenében, mely annál nagyobb, minél tehetetlenebbek ők éppen Anglia nagy tengeri erejénél fogva.

Azzal szemben, hogy Anglia a semleges államok külkereskedelmét, régi hagyományaihoz híven, a háború alatt jóformán teljesen megbénítani igyekszik, nem vigasztalja meg ezeket az a körülmény, hogy néhány száz kiváltságos nagytőkés és gyáros a zavarba jutott Anglia hadi felszerelésének szállítása útján nagy keresetre tesz szert.

A semleges államok fogcsikorgatva kénytelenek eltűrni azt a becstelen eljárást is, melyet Anglia a lobogókkal űz, amidőn a semleges államok lobogóinak illetéktelen felhasználásával azoknak még személyszállító gőzöseit is a legnagyobb veszélyekbe sodorja, miután többé már nem lehet bízni a lobogó valóságában, a lobogó szentségében, a lobogó becsületében. És növeli a semleges államok jogos elkeseredését az a látvány, hogy az angol faj egy másik kiágazása, a hatalmas Amerika sem kél védelmére a megsértett jognak, a megsértett semlegességnek, sőt maga is tűri, hogy saját hajóit az angolok feltartóztassák.

Mindez nem alkalmas arra, hogy Angliának semleges körben barátokat szerezzen, vagy hogy régi barátait részére megtartsa. Hiszen még Svájc, a maga nemzetközileg garantált semlegességi állapotában is, mennyire küzd Anglia intézkedése folytán az élelmezési nehézségekkel.

Mindezek a körülmények a semleges államokat a Monroe-elv hívéül nyerik meg.

A háború sok dologra derít világosságot és e világosság fényénél látni fogják Angliának úgy mai szövetségesei, mint eddigi barátjai a semleges államok közül, hogy az angol tengeri hatalom túlsúlya rájuk nézve is veszélyes és más konstellációk között még veszélyesebbé lehet, *más hatalmi cso-*

portosulás esetén őket ép úgy érheti a külvilágtól való elzárás veszedeleme, mint ahogy most a Középhatalmakat majdnem sújtotta.

De különösen Anglia mai szövetségesei mulhatatlanul meg fognak győződni arról, hogy a «perfid Albion» megcsalta őket és mint már Nagy Frigyes porosz király megírta: «Anglia a subsidiumok megfizetése után saját érdekeinek megóvása végett a békekötésnél feláldozza szövetségeseit».

És leghamarabb Franciaország fog meggyőződni arról, hogy Anglia megeszi a barátait.

Abban a pillanatban, amint Anglia mai szövetségesei és eddigi barátai erről meggyőződnek, abban a pillanatban megvan az európai Monroe-elv, annál is inkább, *mert az mindenkire nézve egyformán hasznos, mindenkire nézve egyformán értékes.*

Az európai Monroe-elv és Anglia.

Ha az európai kontinens államainak szolidaritása megteremtette a Monroe-elvet, Angliának nincsen hatalmában, hogy azt megakadályozza.

A leghelyesebben teszi, ha maga is tudomásul veszi, de ha nem veszi is tudomásul, nem változtathat rajta, s kínálkozik mód és alkalom, hogy a tudomásulvételre is rá lehet szorítani. Ha tudomásul veszi az európai Monroe-elvet, továbbra is békésen használhatja a tengeri átjárókat, ami rá nézve a legnagyobb értékű, mert hiszen a Szuezi-csatornán átmenő hajók száma tekintetében ő áll első helyen. Angliának kereskedelmi érdeke parancsolja, hogy az európai Monroe-elvet tudomásul vegye és annak minden konzekvenciáját magára nézve levonja, a Földközi-tengeren birt minden pozícióját átadja, mert csak így fogják neki lehetővé tenni, hogy legfontosabb gyarmataival szabadon és a legrövidebb úton érintkezessék.

Angliának be kell látnia, hogy nem lehet a londoni tőzsde, a Stock-exchange miatt és a londoni City kereskedelmi érdekei miatt a világ népeinek boldogságát feláldozni. Ha ezt nem látja be, rá kell arra vezetnünk oly eszközökkel, amelyek a háború alatt nem képezhetik nyilvános diszkusszió tárgyát.

Ezekkel az eszközökkel szemben Angliának nincs hatalma. Mert ha a háború egyik fő célját, a Szuezi-csatorna és Egyiptom felszabadítását elértük, meddővé válik Anglia tengeri hatalma, mindenütt erős katonai ellenállásra találhat.

Es ne mondja senki, hogy Angliára nézve teljesen lehetetlen ebbe a megoldásba belenyugodni és hogy ezzel szembe kell helyeznie erejének még legvégső maradványát is, mert ez a megoldás Angliára nézve a teljes megsemmisítéssel jár.

Ez teljességgel nem áll; Anglia Egyiptom elvesztése után és földközi-tengeri egyeduralmának megszűntével is, a világ legnagyobb gyarmatbirodalma és a világ legnagyobb tengeri hatalma lehet, ha úgy akarja. Aminthogy a múltban is az volt Egyiptom és a Szezei-csatorna nélkül is. Angliának a világháború eredményéhez képest csak a világ *egyeduralmáról és a tenger feletti korlátlan és kizárólagos uralmáról kell lemondania*. Hiszen a Szezei-csatornát csak 1875-ben szerezte meg a részvények megvásárlásával, Egyiptomot csak 1882-ben tette vazallusává és ez előtt az idő előtt is Anglia volt a *legnagyobb imperium és a legnagyobb tengeri hatalom*.

Ha békés úton vonja le magára nézve a háború konzekvenciáit, a Szezei-csatorna részvényeit a győzők loyaltásánál fogva a jó kereskedő gondosságával még talán jó kurzus mellett értékesítheti is. Még pedig készpénzért! És Anglia mindig jó kereskedő volt.

És ha Anglia a háború eredményeihez képest valóban őszintén le fogja vonni magára nézve a konzekvenciákat, azt fogja látni, hogy voltaképen ő rajta sem történik a Szezei-csatorna elvesztése esetén oly mélyreható változás, amely birodalmának alapjait megrendítené, mint ahogy azt az angol államférfiak állítják.

Csak egy ábránd, egy álom fog szétfoszlani, a Cap-Kairói álom. De az egész emberiség, az angol is, nyugodtan fogja folytathatni a béke ölen békés életét. Ámde egy angol ábrándért nem lehet feláldozni a többi emberiséget.

És ha Anglia be fogja látni, hogy a játszmát elvesztette, be kell látnia azt is, hogy nem is történik rajta valami igazságtalanság, hogy voltaképen csak enyhe büntetést kap azért a rettenetes világfelfordulásért, melyet okozott, hogy mint a rossz gyermeket, csak megfenyítik, de úgy, hogy ne nagyon fájjon neki.

Mert ő okozta és csakis ő a világfelfordulást, most is és máskor is mindig ő csinálta a nagy európai háborúkat. Ha megszűnik az európai államok sorába tartozni, elmaradnak a háborúk, amint ma történelmi perspektívából nézve a dolgokat, az elmúlt idők háborúinak legtöbbszörre vonatkozólag be lehetne bizonyítani, hogy azok Anglia beavatkozása nélkül sohasem lettek volna meg.

Az arbiter mundi mindig visszaélt hatalmával, el kell tőle venni ezt a hatalmat. Meg kell dönteni az angol rendszert, mert minden kontinentális hatalomnak joga van az életéhez, függetlenül Angliától.

Anglia éljen boldogul a maga szigetén és a maga kolóniáin, de Európához ne legyen semmi köze.

Az európai birodalmaknak nincs szükségük gyámra, ezek a birodalmak nagykorúak, frissek, életerősek, élnivágók és saját lábukon jobban élhetnek. Ezek a birodalmak egymás-közi ügyeiket jobban fogják elintézni a harmadik beavatkozása nélkül.

És ha el fog tűnni a politika látóhatáráról az angol rendszer, azzal el fog tűnni a háború és ha az angol rendszer helyébe az európai Monroe-elv fog lépni, akkor be fog köszönteni a béke.

És ha valamikor újra fel fog támadni a pánszlávizmus, meg fogunk küzdeni vele; ha újra fel fog éledni a revanche, meg fogunk vele birkózni és ha újra fel fog hangzani a sacro egoismo, azzal is el fogunk tudni bánni; mind, mind el lesz intézhető, csak az angol tartsa magát távol attól, amihez de jure és de facto semmi köze nincsen.

És ha Anglia el fog tűnni az európai kontinens areopágjáról, el fog vele tűnni a hipokrizis, az álnokság, a két-színűség, az álszenteskedés uralma.

És akkor az európai politika talán ethikai alapokra fog helyezkedhetni, a népek jobbak, belátóbbak, egymás iránt türelmesebbek, emberségesebbek és okosabbak lesznek, és akkor vége lesz a világ szolgaságának, amelyet Anglia hatalma jelent.

Az európai Monroe-elv *a népek szolidaritásának* talajából keletkezik és egyszersmind a népek szolidaritásának

garanciája. Mert éppen e szolidaritásból kifolyólag bizonyára lesznek szövetségek a jelen háború elmulta után is, de ezek nem lesznek az angol értelmezésű európai egyensúly produktumai. Mert csak homogén érdekű államok köthetnek üdvös és állandó szövetséget. Csak ilyen szövetség értékes.

Maga az a hatalmas államszövetség, mely ebben a háborúban az európai szabadságot és civilizációt védi, mint a béke szilárd záloga, bizonyára vonzóerőt fog gyakorolni másokra is, a teljes egyenjogúság alapján. És az lesz a jelen háború egyik nagy tanulsága, hogy az európai egyensúly hamis eszméjét fel kell váltania az érdekek nemzetközi szolidaritása eszméjének és ezt az eszmét fejezi ki az európai Monroe-ely, mely igazán az összes európai államok életérdekeit szolgálja. Mert a háború után elkövetkező új korszakban az államok egymásközi viszonyára nézve az egyenjogúsítás alapelve fog uralkodni, nem úgy, mint az elmúlt korszakban.

És ha el fog következni az az idő, midőn szerződéseket fognak kötni egymással az államok, melyek szabályozni fogják az egymásközi viszonyokat, a kereskedelmi és forgalmi relációkat, talán a legelső állam, amely szerződéseket fog kötni azokkal, akikkel ma hadilábon áll, az angol állam lesz.

És a kontinens államai, bár köteles elővigyázattal, szívesen fognak Angliával szerződéseket kötni a gazdasági viszonyok szabályozása érdekében, szívesen fognak üzleteket kötni vele, szívesen fognak neki árút eladni és tőle árút vásárolni, mert hiszen a világ mai gazdasági berendezésében ez kölcsönös érdekük lesz.

De politikai ügyekről nem fognak tárgyalni vele, az európai kontinens dolgairól meg éppen nem.

Bizonyára az angol lesz az első, aki *modus vivendi*t fog keresni az európai államokkal való kereskedelmi forgalom szabályozására. És mi az angol állam követeivel és képviselőivel tanácskozni fogunk globális érdekű dolgokról, kereskedelmi és gazdasági dolgokról, a tengereket illető dolgokról, de soha az európai kontinenst érdeklő politikai dolgokról.

Bizonyára az angol állam lesz az első, amely törekedni fog megállapodásra jutni mindazokkal az államokkal, ame-

lyekkel való összeköttetéséből hasznot húzhat. És ezek az államok készséggel fognak vele ilyen kölcsönös érdekű megállapodásokat létesíteni, de szövetséget Angliával a jövőben egyetlen európai állam sem köthet, ha a Monroe-elv megvalósul.

Mert, amint a háború befejezte után a politikának nem lehet feladata, hogy bosszút álljon a háború okozóin, ép úgy kötelessége a politikának gondoskodni arról, hogy ne ismétlődhessék meg az, ami erre a háborúra vezetett.

Szolidáris érdekekkel bíró nemzetek megértik egymást és érdekeik alapján szövetségeket köthetnek. De Angliával szolidáris nemzet Európában nincs, soha nem is lehet, és nem is lesz. Ezért kontinentális nemzet Angliával a Monroe-elv megvalósultával szövetséget nem köthet.

Az európai államoknak ezt a nagy vívmányát, ezt a szabadulását Angliától és attól a lehetőségtől, hogy Anglia bármikor is újra az európai kontinens ügyeinek megrontója lehessen, az európai népeknek az európai Monroe-elv biztosítja.

Nincs utópia.

Ilyennek képzelet szerző az európai Monroe-elvet. A részletezésére annak, hogyan kell megtenni a bevezető lépéseket az elv keresztülvitelére, nem terjeszkedhetik ki. Akik a keresztülvitelre hivatva vannak, a fennforgó körülményekhez képest legjobban fogják tudni, mit, hogy és mikor kell csinálni. Sztrategémákat háború közepette a nagy nyilvánosság elé vinni nem lehet.

Az ellen azonban szerző már most tiltakozik, hogy a fölvetett eszmét, a Monroe-elvnek az európai kontinensre való alkalmazását, bárki is utópiának tekintse.

Utópia nincs.

Ami tegnap annak látszott, ma már nem az.

Hiszen maga a Szuezi-csatorna, mely a Monroe-elv megvalósításának kulcsa, nem volt-e valóságos utópia a maga idejében?

Hát a Középhatalmaknak mai helyzete a háborúban nem volt-e utopisztikus ezelőtt egy évvel? Hogy néztek volna arra az emberre, aki ma egy éve ezt lehetségesnek tartotta volna?

Hát magának ennek a háborúnak bizonyos dolgairól, az emberfölötti vitézségről, a technika csudáiról, világátalakító nagyságáról nem lehet-e azt mondani, hogy elgondolásuk is utopisztikus volt?

És nem utopisztikusnak tetszett volna-e az a győzelembetett szilárd hite a népeknek az ellenségek egy egész világgal szemben, az a foka a tűrésnek, a szenvedésnek, a nélkülözésnek, amelyet kényelemhez és jóléthez szokott emberek milliói el birtak viselni; és hogy igazságosak legyünk, ki nem

tartotta volna utopisztikusnak, hogy a francia nép még képes a hazafias önfeláldozás olyan magasztosságára, mint aminőt a jelen háborúban tanusít?

Nincs utópia.

Az emberi nem egyik legnagyobb képzelőereje, a *Jókai Mór* képzelőereje ezt a mostani világháborút megálmodta és megírta egy nagy regényben: *A jövő század regényében*.

Megírta a tüneményes lelkesedéssel véghezvitt *mozgósítást*, megírta, hogy a háború *július 29-én* fog kezdődni, megírta, hogy az *angol megirígyelte a németet* erős gazdasági fellendülése miatt, hogy ebből keletkezik majd egy *európai háború* és hogy abban *Franciaország Oroszország oldalán* fog állani, megírta a *légi háborút az aerodromokkal*, a *szilárd anyagból álló és kormányozható repülőgépekkel*, megírta a *42-es ágyút az anastaterrel*, az óriási súlyával rettenetes pusztítást végző lövedékkel, megírta, hogy gömbalakú ágyúgolyó nincs többé, mert a kilőtt henger golyóit előreszórja (shrapnel), megírta a várak *páncéltornyait*, az egyik helyről a másikra vágató utazó vonatokat, a *páncélvonatokat*, megírta a villamos bilentyű nyomásával felrobbanó *tűzaknát*, az aknaharcot, megírta az óriási nagy tömegek felvonulását és az általuk előidézett csatadöntéseket, megírta részletesen a *galíciai harcokat* azokon a helyeken, ahol azok most tényleg lefolytak, a lublini Dankl-csatát, Čenstochovo, Sambor bevételét, a Visztula és Pilica melletti harcokat, Krakó fenyegető körülzárását, megírta még a *hadikölcsönnek* a «Nemzeti Népbank» útján és nagy lelkesedéssel egy hónap alatt a belföldön történt jegyzését és igen nagy sikerét, megírta, hogy a két szövetséges, Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia becsületesen állották a szövetséget és megírta végül az *igazi nagy csodát — hogy sikerült az oroszokat legyőzni*.

Mindezt és még sok egyebet írt meg Jókai ezelőtt negyven évvel egy szép nagy könyvben és a közönség, amely olvasta, csendesen mosolygott azon a költői ábrándon, hogy mi majd leverjük a nagy, a hatalmas, az óriás Oroszországot, a kritikusok pedig alaposan összeszidták a költőt, hogy okos ember létére ilyen fantazmagóriákat ír a realista regény korában.

Nincs utópia.

Hát az a szédítő perspektíva, mely a Középfatalmasságok és azok szövetségesei előtt politikai, gazdasági tekintetben feltárul, az az új világ, mely a háború után be fog következni korhadt rendszerek eltörlésével és népmilliók boldogulásának lehetőségeivel, nem utópiának tetszett-e még pár hónappal ezelőtt is? Ma már széltejben erről írnak a tudósok, erről gondolkodnak a politikusok.

Nincs utópia.

És ha valaki, akár csak egy nappal a háború kitörése előtt, azt állította volna, hogy egy holnapi háborúban vállvetve, egymás mellett fognak küzdeni a gyilkos és megsemmisítő harcban egymással szemben álló pártok és azok a pártvezérek és híveik, akik tegnap még valami homályos világpolgárságról és valami hazanélküli proletárságról álmodtak, a holnapi harcba lángoló szemekkel fognak indulni testvéreikkel együtt és a hazának, ennek az újonnan felfedezett eszmének az invokációjával fognak nekimenni a halálnak, azt igazán ábrándozónak, utópiákat kergető fantasztának mondotta volna mindenki.

Nincs utópia.

Midőn szerző ez év július havában az európai Monroe-elv megvalósításán gondolkozott, ez eszméjét közölte egy okos politikussal, akinek nézetét a dologról óhajtotta megtudni.

Az illető politikusnak tetszett az idea, mégis azt tanácsolta a szerzőnek, ne publikálja azt, mert utopisztikusnak fogják tartani az akkori hadi helyzet mellett. Alig három hónap múlva, ezekben a napokban, felkereste szerzőt az illető politikus és felszólította arra, hogy gondolatait a Monroe-elvről most írja meg és tegye közzé minél előbb.

Ami három hónap előtt még utópiának látszott, ma már nem az!

Nincs utópia. A Monroe-elv valóra váltása Európában sem az, csak akarni kell. Ha az *angol* diplomácia volna az elé a feladat elé állítva, hogy megvalósítsa, a dolog el volna intézve.

Valósítsák meg a mi nagy vezéreink és egy új, szebb világ alapjait fogják megteremteni.

III.

NÉMET SZÖVETSÉGESÜNK

A Monarchia helyzete.

Abból indultunk ki, hogy ki kell kutatnunk, mik voltak ennek a háborúnak eredendő okai, hogy ebből levonhassuk a helyes következtetéseket.

Az angol világuralom telhetetlenségében találtuk az eredendő okot és ennek a telhetetlenségnek a legyőzésében látjuk az eszközt arra, hogy a jövőben ily világháború lehetlenné váljék.

De eljárásunk nem volna objektív, ha nem foglalkoznánk azokkal a szempontokkal is, melyeket ellenfeleink, különösen az angolok, a maguk részéről a világháború okainak tüntetnek fel és azokkal a következtetésekkel, melyeket viszont ők vonnak le ebből.

Azokkal az állításokkal, amelyek még az *Osztrák-Magyar Monarchia* politikájában is oly tényezőket vélnek felfedezni, amelyek a világháború okai között szerepelnek, egyáltalában alig érdemes foglalkozni. Mert nem akarunk nyílt ajtókat döngetni.

Döntőbb bizonyíték arra, hogy nálunk igazán senki sem gondolt egy közeli háború, pláne világháború lehetőségére, alig lehetséges, mint az utolsó évek története. Állandó politikai küzdelmek, szüntelen obstrukciók, legélesebb pártviszállyok nálunk, — nemzetiségi surlódások, éles parlamenti harcok és obstrukciók Ausztriában, — igazán nem alkalmas előkészületek a háborúra.

A magyar közönség, talán éppen azért, mert annyira belemerült a belső politikai küzdelmekbe, nem igen ügyelt azokra a dolgokra, amelyek a külföldön játszódtak le s ha a közeli balkáni események s ezek folytán ismételt mozgósítások

kényszere mementóul is szolgálhatott volna, mihamar napi-rendre tértek fölötte; azokat a távolabbi eseményeket, melyek az angol és német nemzet közt végbemenő elidegenedésre rávilágítottak, egyáltalában nem vette figyelembe és így, mondhatni, egészen váratlanul lepték meg azok az események, melyek 1914 nyarán lejátszódtak.

Ezen nem változtat az a szerencsés körülmény, hogy volt legalább egy férfiú az országban, aki mintha megérezte, megsejtette volna, vagy talán teljesen világosan látta az elkövetkezendő fenyegető veszélyeket: mindent, de mindent elkövetett, hogy a nemzetet készületlenül ne találják az események. Hogy állnánk ma itt szemben a mindent elsodorni alkalmas óriási túlerővel, ha *gróf Tisza István*ban nincs meg az erő és elhatározás, hogy még a lehetetlent is megcsinálja az ország biztonsága érdekében, ha nem veti latba és nem teszi kockára a legteljesebb önfeláldozással nevét, prestige-ét, egész egyéniségét, jövőjét, életét, az általa helyesnek, fontosnak, mellőzhetetlennek tartott szent cél érdekében.

És hogy mennyire nem láttuk meg azokat a vészfelhőket, amelyek az európai horizonton mindenfelől mutatkoztak és hogy mennyire nem gondolt itt senki háborús veszedelmekre, mutatja, hogy midőn *gróf Tisza István* 1914 márciusban a hármasszövetség értékéről írt népies cikkben csak távolról mutatott rá az orosz birodalom netáni nagyravágyása folytán minket fenyegető veszélyre, mindenfelől szemrehányásokkal illették, amiért felesleges módon izgatja az elméket.

És amikor a napnál világosabb, hogy még a háború lehetőségére sem gondoltunk, nemhogy arra öntudatosan készültünk volna, midőn egészen evidens, hogy ez a háború ránk lett oktrojálva, hogy mi Németországgal együtt tisztán defenzív háborút viselünk, hogy meg lettünk támadva, meg lettünk rohanva — mégis vannak, akik azt mondják, hogy Németországnak és nekünk bármi áron, de ki kellett volna kerülnünk a háborút. Ezeknek okoskodása a következő: nem lehet csodálkozni, ha a francia háborúba indult, hiszen hiú és könnyelmű nép, — fel lehet fogni, hogy az orosz belement ebbe a háborúba, mert át van itatva a szláv

eszmétől és a pravoszlávizmus fanatizmusától, — érthető, ha az angol belebocsátkozott a maga kis eszközeivel a háborúba, mert hiszen önző és lelketlen, haszonleső és kíméletlen nép, — de a németnek, osztráknak, magyarnak, ezeknek a művelt, békés hajlamú, kulturájukat féltő, reális gondolkodású, politikailag érett népeknek még védelmi háborút sem lett volna szabad viselniök, mindent, még a lehetetlent is el kellett volna követniök a háború kikerülésére.

Ugy gondoljuk, ezekkel a naiv fantasztiákkal nem való vitába bocsátkozni. A háború és különösen ez a mostani világháború rémségesen komoly dolog, amelyről csak komoly argumentumokkal lehet deliberálni.

Aki a felhőkbe száll ábrándjaival és nem tud, vagy nem akar itt lenni a földön a reális valóságok talajára állani — annak hiába magyarázzuk meg, hogy mennyire elkövetünk mindent a háború kikerülésére, az nem látja, hogy az utóbbi évek története nem egyéb, mint a provokációk elhárítása, az nem érzi, hogy már jóformán túlmentünk az önbecsülésnek azokon a határain, amelyeken túlmenni egy nemzetnek, ha a maga állami létéről teljesen lemondani, ha megszűnni, ha meghalni nem akar, nem szabad.

Azon nem lehetne csodálkozni, ha valaki ennek ép az ellenkezőjét állítaná, ha valaki a *mai* háborúért való felelősséget a Középhatalmakra azért hárítaná, mert nem csinálták meg a *tegnap* háborúját. Ebben volna logika és talán igazság is. Lehet, hogy a tegnapi háború nem öltött volna oly nagy mérveket, lehet, hogy a felmerült konfliktusok lokalizált téren intéződtek volna el, lehet, hogy egy kisebb keretű háborúnak a modern hadviselés mellett elmaradhatatlan viszonyatai arra birták volna a nemzeteket, hogy tartózkodjanak az *ultima rációtól* — ez mind lehet, de nem bizonyos.

De ami egészen bizonyos, az az, hogy a Középhatalmaknak, különösen a Monarchiának a békéhez való feltétlen ragaszkodása, a béke mindenáron prononszirozott álláspontja, az a minden mértéket meghaladó türelem és elnézés, melylyel minden sértést zsebrevágott, az az ellenfeleinknél szokatlan és ezért gyanuval fogadott önzetlenség, melyet Monar-

chiánk a Balkán-államok új felosztása és a hatalmi szférák új megállapítása terén tanúsított — nagyban hozzájárulhatott ahhoz, hogy ellenségeinkten fokozza a harcias elhatározásokat, mert önzetlenségünket, vágytalanságunkat, békeszeretetünket a gyengeség jelének vette.

Ha hibásak vagyunk, akkor ebben vagyunk hibásak és vállalnunk is kell a felelősséget azért, hogy túlsokáig túrtuk a sokszor sértő provokációkat, — addig, amíg tovább tűrni igazán nem lehetett.

* * *

Rajtunk igazán beteljesedett a német költő mondása:

«Es kann der Frommste nicht in Frieden leben,
Wenn es dem bösen Nachbar nicht gefällt.»

Németország nem hódító állam.

Ha a Monarchia kormányainak sok alkalmuk volt valóságos türelmi próbákat kiállani csak azért, hogy minden konfliktust kikerüljenek, Németországnak is módjában volt a maga részéről nem egy bizonyosságát adni abszolút békeszeretetének.

Sorra fogjuk venni lehető rövidséggel ellenségeinknek azokat az állításait, amelyekkel a háborúért való felelősséget a német birodalomra akarják áthárítani és foglalkozni akarunk ezzel a kérdéssel különösen azért, mert hiszen ellenségeink, midőn a háborúért Németországot okolják, egyszerűsrimind a Középhatalmak esetleges győzelme esetén beálló állapotokért is már most Németországot teszik felelőssé.

A háború után eljövendő állapot kirajzolásában pedig már most oly rémképeket tárnak a világ elé a *német világuralomról*, s a többi népek alárendelt szerepéről, melyeknek az a céljuk, hogy aggályokat keltsenek azokban, akiket illet. Foglalkoznunk kell ezzel a kérdéssel azért is, mert nálunk is az értelmiség bizonyos köreiben az, amit különösen a *német militarizmus* túltengéséről az elmékbe belecsepegtetnek, aggályokat kelt, melyek zavarólag hathatnak a rokonszenv és együvértartozás azon érzéseire, amelyek a Monarchia népeit a német néppel közös munkára, közös nagy feladatokra egyesítik.

Ellenségeink, akik természetesen a háború felidézéséért való rémséges felelősség terhétől szabadulni akarnak, lapjaikban, könyveikben s folyóírataikban azt akarják elhitetni a világgal, hogy a *németek kifejezetten akarták ezt a hábo-*

rűt, hosszú éveken át felkészültek rá és az üstökénél fogva ragadták meg az alkalmat, mikor a váravárt háborút megindíthatták.

Valóban nehéz megérteni, hogy ilyen állítást miként tudnak megokolni. De nem is tudják és indokok híján azt írják, hogy a németek hunok és barbárok, akik megalkották a maguk nagy és hatalmas militarizmusát, hogy háborút indítsanak vele és általa *magáért a háborúért. L'art pour l'art.*

Valóban nehéz felfogni, miként lehet ily állítást kockáztatni oly nemzettel szemben, amely dacára előzetes fényes győzelmeinek, dacára nagy ereje tudatának, 44 évig fenntartotta nemcsak a maga birodalmának, de az egész kontinensnek a békéjét és ez alatt az idő alatt nyugodtan nézte ellenfeleinek példátlan gazdagodását és terjeszkedését.

Anglia, Franciaország, Oroszország minden szerencsés háborújuk után új hódításokra, új birtokszerzésre indultak, hatalmuknak nagyobbítására új háborút indítottak. Erre beszédes bizonyosság az angol, a francia, az orosz birodalom története. Németország az 1870–71-iki háború befejeztével birodalmának belső konszolidációjára, alapjainak megszilárdítására, nagy szociális feladatok megoldására fordította minden erejét, s hadseregét is csak azért fejlesztette, hogy — minden oldalról körül lévén véve terjeszkedni vágyó hatalmaktól — hadserege segítségével megvédhesse a maga állami létét és nagy kulturális értékeit.

A nagyhatalmak közül egyik sem kockáztatott annyit, mint Németország háború esetén, mert hiszen egy általános nagy háború Németországra még az Osztrák-Magyar Monarchiával való szövetségben is a lét és nem lét kérdését, a birodalom fennmaradását vagy összeomlását jelentette.

Ha a *«cui prodest»* alapelve szerint tesszük fel a kérdést, teljesen lehetetlen Németország részére egy általános háborúból valamelyes előnyt, vagy hasznot kikonstruálni. Hiszen Németország prototípusa a nemzeti államnak, amely csak egy fajtát, egy nyelvet akar elismerni, amely csak abszolút germán állam akar lenni, egyéb semmi. Már most milyen kilátásai lehetnek bármilyen háborúban, mikor szomszédai

köröskörül franciák, angolok, oroszok, hollandusok, dánok, belgák, csehek, lengyelek? Egyetlen német fajta, amelynek csatlakozása megfelelhette az ő nemzetiállami terjeszkedési vágyának, az osztrák németiség. Hogy ennek bekebelezésére nem reflektált, megmutatta az 1866-iki háborúban és az azt követő békekötésben, mikor mint győztes fél lemondott minden területi hódításról és megmutatta azáltal, hogy éppen azzal az állammal kötött véd- és dacszövetséget, amely Európában az egyetlen rajta kívül, ahol nagyszámú német lakosság van.

Ha a vele szomszédos német elem felszívása útján nem akart terjeszkedni, hogyan tételezhető fel, hogy idegen fajták népességét akarta volna felvenni magába, amikor az a *germán* nemzeti állam eszméjének teljes megtagadása lett volna.

A német birodalom hatalma tudatában sem vágyott egyébre, mint arra, hogy a föld többi nagyhatalmai mellett Európa strukturájában *egyenjogú hatalom legyen*. És nem vágyott egyébre, mint arra, hogy ott, ahol a többi nemzetek is kifejlesztették kereskedelmüket, ott őt se akadályozzák meg kereskedelmi érdekeinek békés eszközökkel való kifejlesztésében.

Ez kötelessége volt saját folyton szaporodó népességével szemben, hogy annak megélhetési feltételeit megszerezze, de erre sem törekedett erőszakos eszközökkel. Erre sem törekedett akként, hogy konfliktusokat idézzon fel, mert a német politikának már Bismarck által megállapított sarkalatos elve az volt, hogy gyarmatok esetleges megszerzése végett nem szabad oly konfliktusokba keveredni, amelyek világháborúra vezethetnek. A német népnek nincsen imperialista vágya, legalább eddig nem volt. Hiszen köztudomású, hogy Bismarck még gyarmatokat sem akart szerezni, s hogy ebben az irányban változás állott be, ezt a változást a német nép nagyszerű szaporodása és a német gazdagság bámulatos fejlődése okozta és indokolta.

Ezzel a fejlődéssel vetett számot a német nemzet, midőn gazdasági életérdekeinek megóvása végett megkövetelte magának azt a bizonyos «helyet a napon» (Platz an der Sonne). Megkövetelte azért, hogy fejlessze azt a kereskedelmet és

ipart, amely a német nép megélhetését lehetővé teszi. A német nép beérte azzal a helyzettel, melyet neki földrajzi fekvése kijelölt és nem akart erőszakos módon azon változtatni. A német nép elég nagy feladatot látott maga előtt a maga államán belül és e politikai és kulturális feladatok megoldásának szentelte erejét, de látta azt a kötelességet is, hogy a saját, földrajzi fekvésénél fogva a legtöbb oldalról támadásnak kitett birodalmát megvédeni tartozik és ehhez alkalmazta eszközeit.

A német nemzet nem volt sohasem agresszív, de nem is lehetett az, mert egész erejét arra kellett fordítania, hogy határait szomszédos ellenfeleivel szemben megvédje. Míg Anglia minden erejével szabadon rendelkezett, mert határait a tenger védte meg, addig Németországnak jóformán minden erejét saját biztonságának érdeke foglalta le. Évszázadokon keresztül nem törekedett másra a németiség, mint hazája határainak biztosítására. És a legújabb korban is, amióta a német nép a birodalmi egységben megtalálta vágyainak beteljesülését, az Osztrák-Magyar Monarchiával és újabban Olaszországgal kötött szövetségével sem akart soha más célt elérni, mint Európa békéjének biztosítását.

Németország békeszeretete.

Németország minden áldozatot meghozott a békének, *csak azt az egyet nem hozhatta meg, hogy a német anyák ne szüljenek több gyermeket, mint más nemzet anyái*, s hogy népét ne fejlessze oly irányban, hogy az a szorgalom és tudás eszközei által gazdaggá, műveltté és életképessé válhassék. Németországnak sohasem voltak hódító szándékai, és akik Németország fegyverkezéséből ily szándékot akarnak kimagyarázni, azok megfeledkeznek arról, hogy más nemzetek még jobban fejlesztették hadierejüket, még nagyobb mértékben készülődtek fel a jövő eshetőségeire.

Teljes joggal mondhatta a német császár, hogy «nem a hódítás vágya vitt bele minket ebbe a háborúba» és mi ezt a kijelentést teljes erejűnek fogadhatjuk el, mert a német császár nem tehet oly kijelentést, mely ellenkezik az egyetemes német nép érzelmeivel és meggyőződésével, nem takarhatja gondolatait oly szavak mögé, amelyek az igazságot elhomályosítják, mert a német császár a becsületes német népnek beszél és nem az angol népnek, mely beéri azzal, hogy államfőinek és államférfiainak kijelentései az igazság látszatát nyujtsák és nem magát az igazságot.

Hogy nem Németország akarta ezt a háborút, bizonyítja Németország békeszeretetének számos tanúsága és bizonyítja főként az, hogy a háború már előbb nem tört ki. Ha van nép a világon, amely elmondhatja magáról, hogy a béke érdekében valóban nagy önmegtartóztatást gyakorolt, akkor a német nép mondhatja ezt el magáról majdnem oly joggal, mint a minővel az Osztrák-Magyar Monarchia népei vallhatják ezt a meggyőződést. Hiszen szavahihető források

szerint a párisi utcákon már gúnydalokat énekeltek a gaminek a német császár békeszeretetéről.

Ha Németországnak szándéka lett volna megtámadni és leigázni Európát, vagy Európa valamelyik államát, megtámadhatta volna Oroszországot akkor, mikor Japán teljesen leverte, megtámadhatta volna Angliát akkor, mikor a búr háborúban egyik csapás a másik után érte, és megtámadhatta volna Franciaországot akkor, mikor katonai fölénye a francia készletséggel szemben nyilvánvaló volt. És nem várta volna be azt az időpontot, mikor Oroszország megerősödik, mikor Anglia eléri éppen dél-afrikai hódításai útján imperiumának legnagyobb ragyogását és mikor Franciaország a hároméves katonai szolgálat életbeléptetésével kiparirozza Németország katonai fölényét.

Németország mindezen alkalmak mellett elment, sőt visszautasította egyik-másik mai ellenfelének felszólítását, hogy szövetkezzen vele a másik, bajban lévő hatalom ellen és támadják meg közösen. Visszautasította Angliának Oroszország ellen irányuló felszólítását, de visszautasította Oroszországnak és Franciaországnak Angliával szemben tervezett koalícióját is, mert Németországnak célja a béke és nem a háború volt.

Németország ennek a békeszeretetének sok bizonyosságát adta és sok áldozatot hozott érte. Bizonyosságot szolgáltatott mellette, midőn oly nyilvánvalóan favorizálta Franciaország expanzióját, holott Franciaországot sem népének szaporodása, sem ipari fejlődésének szüksége nem utalta tengerentúli gyarmatok szerzésére; favorizálta azért, hogy hozzájárulhasson a francia prestige helyreállításához, mert tudta, hogy a francia népnek lelki szüksége a nemzeti gloire, a nemzeti prestige és úgy vélte, hogy ezzel a mindinkább halványuló revanche-eszmét teljesen el fogja tüntetni. Sajnosan kellett tapasztalnia, hogy a francia köztársasági kormány, Németország minden előzékenysége ellenére, a francia militarizmust mind nagyobb és nagyobb arányban fejlesztette és hogy koloniális impériumával nem tüntette el a revanche-eszmét, sőt új tápot adott neki, különösen, mikor Anglia is a revanche-eszme fellendítésére ösztökölte.

Bizonyságát szolgáltatta békeszeretetének Németország Angliával szemben is, mikor minden érintkezésében újra meg újra biztosította az angol nemzetet, hogy flottája kiépítésének Angliával szemben semminemű aggresszív célja nincs; biztosította arról császára útján, aki az angol sajtó tapintatlan viselkedése dacára is több ízben felkereste Angliát, érintkezésbe lépett annak vezető államférfiaival és biztosította a lord Haldanevel folytatott tárgyalás útján, melynek az volt a célja, hogy Angliával az európai béke instrumentumát megalkothassa.

Az ezekre a tárgyalásokra vonatkozó okmányokat a háború folyamán német részről is, angol részről is közzétették és ezek bizonyítják, hogy nem Németország volt az oka annak, hogy az egyezség akkor létre nem jött. Ettől az egyezségtől, úgy ahogy azt Németország gondolta, az eseményeket mai szemmel nézve, tényleg az európai békét lehetett volna remélni.

Helyesen mondotta a német kancellár e kérdés tárgyalásakor: «Ha Németország és Anglia között őszinte és a békére irányított megegyezés jött volna létre, ki lett volna az, aki Európában még háborút akart volna csinálni?»

És valóban nagy áldozatokat hozott Németország nagy békeszeretetének, amidőn eltűrte Anglia és Franciaország eljárását a marokkói konfliktusban, amidőn újabban az agadiri ügyben meghajolt Franciaország előtt, propter bonum pacis. És midőn higgadt nyugodtsággal tűrte annak az áramlatnak felülkerekedését, amely jónak látta a legteljesebb béke közepette az elhódított tartományok visszaszerzése érdekében a leglázasabb tevékenységet fejteni ki sajtóban, irodalomban, nyilvános népgyűléseken, parlamentben, sőt magában a hadseregben, amelyet akkor Európaszerte *«archiprét-nek»* deklarált. A német közvélemény mindezt nyugodtan, önérzettel tűrte és ha egyik-másik esetben nem is volt kikerülhető a hivatalos kérdőrevonás flagrns határsértések és egyebek miatt, Németország, jobb meggyőződése ellenére, mindenkor elfogadta azt a magyarázatot, mely elkerülhetővé tette a konfliktusok kitörését.

A revanche-eszme.

De bármit kísérelt meg Németország Franciaország megnyerésére és bármit türt el a mindent kiengesztelő jövő érdekében, minden jószándéka hiábavaló volt. Franciaország minden érdeke ellenére az elszász-lotharingiai kérdést tette politikájának kiinduló pontjává. Különösen, amióta Anglia befolyása Franciaország politikai elhatározásaira érvényesülni kezdett és amióta Anglia a revanche-eszme szítását inau gurálta.

Franciaország érdeke azt parancsolta volna, hogy Németországgal karöltve járjon el különösen akkor, mikor az egyiptomi kérdésben Angliával ellentétbe jutott. Franciaországra nézve sokkal fontosabb lett volna Németország segítségével Egyiptomot protektorátusa alá helyezni és a Szezi-csatornát kezében megtartani, mint Elszász-Lotharingia miatt Németországgal állandóan hadilábon állani. Ha Franciaország a Szezi-csatornát megtartja, az angol világhatalom nem terjeszkedhetik a mai, Franciaországra is felette veszélyes mértékig. És ha Franciaország véglegesen belenyugszik a frankfurti béke határozmányaiiba és Elszász-Lotharingia végleges elvesztésébe, akkor nem jut abba a rá nézve sok szempontból káros függő viszonyba Oroszággal, amely igen jól értett hozzá, hogy ezt a függő viszonyt politikailag és pénzügyileg a lehető legnagyobb mértékben kiaknázza.

Ahelyett, hogy Franciaország a Németország által ismételt felajánlott jó szomszédi viszonyt iparkodott volna létrehozni, ahelyett, hogy méltányolta volna azokat az avance-

okat, amelyeket Németország részéről gyarmati politikája terén tapasztalt, szerződésre lépett Oroszországgal, Angliával és Olaszországgal és egész nyíltan hirdette, hogy ezek a szerződések az ő revanche-háborújának lehetővé tételére irányulnak.

A francia államférfiakat nem az ész, hanem az indulat inspirálta, midőn a frázisos hazafiság jelszavaival a nemzetet ebbe az irányba vezették. Mert tényleg vezetni kellett ide a nemzetet, melyet Anglia irányában mélységes gyűlölet töltött el. Hiszen emlékezünk rá, hogy még 15—16 évvel ezelőtt Edward királynak személyes közbelépésére volt szükség, hogy a francia kormányral útját vágassa azoknak a mérges közleményeknek, amelyekkel a francia sajtó és különösen a francia élclapok az angol nemzetet és annak fejedelmét gyilkos gúnnyal minduntalan pellengérre állították.

A francia nemzetet gondolkodóba ejthette volna, ha már egyéb nem is, hát Kitchener tábornoknak az a túlhangosan világgá bocsátott mondása, hogy Angliának európai határa nem a calais-i szoros, hanem a Maas-vonal.

Micsoda ehhez képest, micsoda Egyiptom és a Szuezi-csatorna feladásához képest Elzász-Lotharingia elvesztése, mely a francia *nemzeti állam* szempontjából alig tekinthető veszteségnek.

Hiszen Elzász-Lotharingia voltaképen német *irredenta*. Elzász-Lotharingiáról köztudomású, hogy német tartomány volt mindenkoron, amelyet csak a francia forradalom idején olvasztottak be és azután erőszakosan franciásítottak. Hiszen 1870-ben Elzász-Lotharingia 1,580.000 lakosa között Nippert szerint a franciául beszélők száma Elzászban nem volt több 58.000-nél, Lotharingiában 192.000-nél, összesen tehát 250.000. A többi 1,300.000 lakos német nyelvű volt.

És ha látjuk, hogy Elzász-Lotharingiának mostani, 1,870.000-nyi lakosa között csak mintegy 200.000 van olyan, aki franciául beszél, akkor a politika legfőbb alapelve szerint, hogy minél több embernek minél nagyobb boldogsága biztosítandó: nem lett volna szabad a francia politika gerincévé tenni azt a törekvést, amely 200.000 francia ember hova-

tartozandóságáért a 40 milliós nemzet legnagyobb erőfeszítését, óriási áldozatait és kimondhatatlan szenvedéseit kívánja meg.

* * *

Vannak, akik azt mondják, hogy Németországnak az 1871-iki békekötéskor egyáltalán nem kellett volna Elzász-Lotharingiát okkupálnia. Ha ezt nem teszi, bizonyára biztosítja az európai békét.

Kétségtelenül nehéz a posteriori ennek az ellenkezőjét bizonyítani, de mindazok a tények és szimptómák, amelyekből politikai kombinációk állíthatók fel, arra mutatnak, hogy ez a remény aligha valósult volna meg. Mert ha Németország akkor ezt a két tartományt nem foglalja el, ezzel nem tehetne volna meg nem történtté a történeteket, nem tehetne volna veretlenné a megvert Franciaországot, nem tehetne volna meg nem történtté a szégyenletes politikai hibákat, amelyeket a francia császár és államférfiai elkövettek.

Sőt ellenkezőleg, abból az eljárásból, amelyet Franciaország 1871 óta tanusított, abból a gőgös nagyzási mániából, amelybe fiatalságát már az iskolákban beleneveli s amelytől hemzsegnék a francia iskolák tankönyvei, inkább arra leheine következtetni, hogy ha Németország nem érezte volna hatalmát e két tartomány annexiója által Franciaországgal, akkor az, elkapatva attól, hogy még ez a könnyelműen felidézett háború sem járt rá nézve komolyabb következményekkel, bizonyára *sokkal előbb* támadta volna meg azt a Németországot, amely annyira gyöngének mutatkozott, hogy még egy páratlanul győzelmes hadjárat gyümölcseit sem tudta leszakítani.

Azoktól, akik Németországot hibáztatják, mert elvette Franciaországtól Elzász-Lotharingiát, azt kérdezhetnők, vajon Franciaország, ha ő lett volna a győztes, nem ragadott volna-e el sokkal nagyobb területet Németországtól, amint-hogy a múltban győzelmes hadjáratai alkalmával a Lajosok alatt is, Napoleon alatt is, a szomszédos német országokat jóformán mind hatalma alá hajtotta.

Németország a történelmi perspektíva szemüvegén átnézve nem élt vissza a győző hatalmával, midőn Franciaország területéből csak egy német irredentisztikus területet hasított ki a maga számára, amelyhez joga volt. És amikor lemondott minden nagyobb hódításról, ezt azért tette, mert Bismarck nem akart ellenséges Franciaországot, a megfenyítés után békét akart és békét remélt és ebben a reményében meghagyta Franciaországnak legerősebb erősítését a német határ felé: Belfortot.

Franciaország barátai akkor a háború etikájának és igazságosságának szempontjából is helyesnek tartották Németország önmegettartóztatását, mert teljességgel megóva látták a könnyelműen felidézett háború következményei dacára Franciaországnak azt a lehetőségét, hogy tovább is elfoglalja azt a helyet a nemzetek sorában, amely megilleti ezt a kiváló nemzetet azokért a nagy értékekért, azokért a nagy szellemi kincsekért, amelyeket az emberiségnek adott.

És hogy mennyire nincs igazuk azoknak, akik Németországnak politikai hibául róják fel Elzász-Lotharingia elvételét és indokoltnak tartják Franciaország revanche-politikáját, kiderül, ha ezt a kérdést gazdasági szempontból vizsgáljuk, abból a szempontból, mely a mai gazdasági életben a nemzetek elhatározására amúgy is a legdőntőbb. És ha ily szempontból vizsgáljuk a kérdést, akkor — kereskedői műszóval élve — azt kell mondanunk, hogy *Franciaország Elzász-Lotharingia elvesztésével hihetetlenül fényes üzletet csinált*. Franciaország elvesztett 14.500 km² területet, 1.580.000 túlnyomóan német eredetű és nyelvű lakossal. Nyert helyette e veszteség fejében mintegy 8.360.000 km² területet ázsiai és afrikai gyarmataiban, mintegy 40 milliónyi lakossággal. Nyerte ezt azért, hogy Németország a revanche-eszme leszerelése érdekében, Anglia pedig Franciaország ez alapon való szövetségének megnyerése érdekében ezeket a minimális eszközökkel véghezvitt hódításait türte és tudomásul vette.

Az 536.000 km² területű és 40 millió lakosságú Franciaország valóban jól kamatoztatta a revanche-eszmét, amidőn ezen a réven területét majdnem 16-szorta nagyobbá tette és

a lakosságát megduplázta. Ezekkel az eredményekkel Franciaország beérhette volna és nem állítható, hogy Németország lett volna vele szemben a háborút okozó fél. Sőt ellenkezőleg, szinte az az érzés tolu fel, hogy ha Németország 1871-ben sokkal, de sokkal nagyobb területet hasít ki Franciaország testéből, ezzel Franciaországot ugyan tetemesen meggyöngítette volna, *de talán jobban szolgált volna a világ békéjének egyetemes érdekét.*

A német militarizmus.

Azok között az okok között, amelyekkel Anglia a világ-háború megindítását megokolja, elsőrangú helyet foglal el az, hogy ezt a háborút a német militarizmus letörése miatt kellett megindítani, mert az ellen fel kell lázadniok a népeknek a szabadság nevében.

Ez az a jelszó, amely alatt ez a háború lefolyik. Ezzel akarják megadni ellenségeink cselekedetüknek az ethikai alapot, a jogosultság látszatát.

Hát nézzünk egyszer szemébe annak a német militarizmusnak.

Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy a militarizmus nem német, hanem francia találmány. A francia forradalom, illetőleg a napoleoni háborúk alatt kezdődött a hadseregnek olyanforma szervezése és fejlesztése, amely a mai német militarizmusra vezetett.

És állapítsuk meg azt is, hogy a katonai létszámot és a haderő fenntartására fordított költséget tekintve, *a német militarizmus éppenséggel nem áll első helyen.*

Most a háború közepette természetesen adatokat — még ha olyanokkal rendelkezünk is — nem tehetnénk közzé, azonban köztudomású dolog, hogy *a legnagyobb katonai hatalom Oroszország.* Hiszen ennek köszönheti Anglia és Franciaország barátságát. Köztudomású dolog, hogy Franciaország katonai létszáma a lakosság arányát tekintve is, de békelétszáma még absolute is, sokkal nagyobb, mint Németorszáké. És köztudomású dolog, hogy Franciaország a három éves kötelező katonai szolgálatot léptette életbe akkor, mikor már

Németország is, Monarchiánk is a két esztendőös katonai szolgálatra tért át.

Az sem áll, hogy Németország fejti ki anyagilag a legnagyobb erőlködést a militarizmus terén és hogy arra a legtöbbet áldoz. Hiszen itt van Anglia, amelynek nincs általános védkötelezettsége és amely nagyobb összeget fordít katonai célokra, mint Németország. Míg Németország földrajzi helyzeténél fogva szárazföldi hadseregét kénytelen nagyobb mértékben fejleszteni, addig Anglia, ugyancsak földrajzi helyzeténél fogva, tengeri haderejét fejleszti nagyobb mértékben, mint szárazföldi hadseregét. Az itt tekintetbe jövő eredmény az, hogy míg Németország 1913-ban hadseregére és flottájára összesen 1476 millió márkát költött, addig Anglia ugyancsak 1913-ban hadseregére és flottájára 1521 millió márkát fordított.

És minthogy militarizmus alatt voltakép az államnak azt a politikáját értjük, amellyel haderejét a polgárok túlságos anyagi megterhelése árán is fejleszti, hadd állapítsuk meg még azt is, hogy míg Németországban a hadsereg költségeiből 21 márka 86 fillér jut egy lélekre, addig Angliában ez a teher 33 márka 5 fillér fejenként.

Ilyen körülmények között valóban angol leleményességre vall a német militarizmus túltengésével, a német militarizmus veszélyével okolni meg ezt a háborút.

De hiszen Anglia nem mondhatja ki nyíltan azt, hogy a londoni tőzsde tagjainak meggazdagodása érdekében folytat háborút. Hát azt mondja, hogy egy ideális célért, a német militarizmus megsemmisítéséért hadakozik, mert ez a militarizmus a zsarnokság, az önkény, a rombolás, a pusztítás, a barbárság, a tatárjárás, a vandalizmus — minden gonosznak és rossznak a foglalatja — és aki azt leveri, a szabadság ideáljait szolgálja.

Az angol és francia sajtó hónapokig visszhangzott attól a frázistól, hogy *ez a háború a nyugati civilizáció harca a német militarizmus barbársága ellen*. Azt persze elmulasztotta megmagyarázni, hogy a nyugati civilizáció miért vette segítségül ehhez a kozák és cserkesz bandákat, az afrikai, ázsiai, ausztráliai vad hordákat és hogy miért kellett a nyugati civi-

lizáció védelmében Magyarország, Galicia, Kelet-Poroszország, sőt Orosz-Lengyelország, de még a valódi szent Oroszország virágzó városait és falvait, erdőit és mezőit is elpusztítani, fölégetni és miért kellett millió és millió embert, asszonyt, gyermeket (saját népességüket is) földönfutó koldússá tenni.

Ellenségeink a német militarizmust használják fel *leg-erősebb argumentumul arra, hogy Németország akarta és okozta ezt a háborút*. Azt mondják ugyanis, ha Németország nem akarta volna a háborút, miért készült volna fel rá, miért hozott volna érte annyi áldozatot, miért fordította volna rá a készülségre ereje legjavát, miért fejlesztette volna ki annyira ezt a nagy német militarizmust.

Erre a válasz igen egyszerű. *Anglia, Franciaország és Oroszország kényszerítették Németországot arra, hogy katonailag felkészüljön, mert nem tehetette ki magát védtelenül a készülő támadásnak.*

Különösen Anglia kényszerítette erre, mióta irigy szemmel nézte a virágzásnak indult német közgazdasági életet és amióta nagyszabású bekerítési politikájával oly nyomást gyakorolt Németországra, hogy az önfentartás legelemibb követelményévé vált reá nézve katonailag annyira megerősödni, hogy ellenségeit sakkban tarthassa és szükség esetén akár a félvilággal is szembeszállhasson.

Az egész háború folyamán egyike a legérdekesebb jelenségeknek, hogy míg a háború elején a német militarizmust mint a háború okát állították oda, most ugyanazok a német militarizmust mint legfőbb arkánumot emlegetik és az egész angol sajtó most már egyebet sem tesz, mint támadja a kormányt, hogy miért nem teszi meg eléggé sürgősen a megfelelő lépéseket, hogy Anglia is rendelkezessék a német militarizmus eszközeivel.

Hát mi történt azzal a militarizmussal, hogy az most egy éve *a legfőbb rossz* volt és most, egy év múlva, *a legfőbb jó?*

Az történt, hogy míg most egy éve a német militarizmus megsemmisítésének szükségével okolták meg Anglia és Franciaország legelőkelőbb gondolkodói azt, hogy Németországot

a kultúra érdekében meg kell semmisíteni, azóta az a militarizmus megtanította őket arra, hogy ma annak elsajátítását, utánzását kell kitűzniök legfőbb nemzeti feladatul, ha maguk nem akarnak megsemmisülni.

Az történt vele, hogy azóta belátták ellenségeink, hogy *a német militarizmus az az eszköz, amellyel meg lehet nyerni a háborút.*

És valóra vált azóta az, amit az elmés német író, Maximilian Harden egy felolvasásában mondott: Militarizmus az, amire a többiek vágyakoznak. (Militarismus ist das, was die anderen gerne haben möchten).

Mert a német militarizmus nemcsak egyszerűen hadseregszervezetet, nemcsak különös harcképzettséget jelent, nemcsak kiváló katonai tulajdonságok és katonai erények foglalatja, hanem *az a szellem, amely a német nép minden rétegét megtelíti a kötelesség teljesítésének érzésével, az önzetlenség és önfeláldozás szelleme, az organizáció szelleme, a haza megmentésének szelleme, a nemzet erejébe vetett tántoríthatatlan bizalom és az a minden egyes emberben elevenen élő akarat és elhatározás, hogy ebből a küzdelemből a német népnek győztesen kell kikerülnie.*

A militarizmus, mely az általános védkötelezettség elvén alapul — demokratikus intézmény, mely legjobban valósítja meg az *egyenlőséget*, nem azt, mely egyforma jogokat biztosít mindenkinek és egyforma javakat juttat mindenkinek, hanem azt az *egyenlőséget*, mely *egyforma kötelességeket* ró mindenkire. Egyforma kötelességeket a köz érdekében, a köz javára.

A német militarizmus szelleme a katonáknak a kötelességek hű teljesítésére való nevelése és szoktatása folytán nemcsak addig tölti el részeseit, amíg azok a hadsereg tényleges szolgálatában állanak, hanem azontúl is, a polgári életben.

Minthogy katonai kötelezettségének jóformán mindenki eleget tesz, minthogy ezt a szellemet tehát minden német férfi magával viszi a polgári életbe — ez a szellem, a kötelességtudás, a rend, a pontosság, a lelkiismeretesség, a közérdek

fensőségének szelleme uralkodik ezután a közigazgatásban, az iskolában, a templomban, a bírói széken, a gyárban, a kereskedelmi vállalatban, a kisiparos műhelyében, a családban, a közintézményekben és a magánüzemekben mindenütt. Ennek a szellemnek mindenütt való jelenléte magyarázza meg a szervezésnek azokat a lehetőségeit, amelyeket a háború folyamán a katonai intézkedéseknél ép úgy, mint a polgári élet terén méltán megbámultunk.

A német militarizmus megköveteli mindenkitől, aki kötelékébe tartozik, hogy teljesítse kötelességét és érezze magát a nagy szervezet egy-egy tagjának, kinek közreműködésétől függ a siker, megköveteli, hogy *egyéni önzését rendelve alá az egyetemes közérdeknek* — mert csak így képes ez a militarizmus a maga egészében a rá háruló fontos feladatoknak megfelelni, oly gigantikus feladatoknak, minők most hárulnak rá, hogy megvédjen egy nagy kulturvilágot országaival, nemzeteivel, intézményeivel, értékeivel, művészetével, szellemi kincseivel — egy egész világ ellen.

Ezt a militarizmust nem lehet kulturellesnek minősíteni még akkor sem, ha e minősítést nacionalisztikus elfogultságuk egy sötét pillanatában Bernard Shaw és Chesterton, Anatole France és Bergson írják is alá.

Egyébként sokkal érdekesebb és tanulságosabb az, hogyan gondolkodik a német militarizmusról egy angol ember, még pedig egy szocialista, sőt az angolországi szociáldemokrata párt vezére, *Robert Blatchford*, aki 1910-ben azért tartózkodott hat hétig Németországban, hogy ezt a militarizmust tanulmányozza és aki erről a háborúra izgató lapok egyikében, a Daily Mailben «Németország és Anglia» címen egy cikksorozatot tett közzé, amely utóbb könyvalakban is megjelent sok százezer példányban. Blatchford éppen azért írta ezeket a cikkeket, hogy az angol nemzetet rábírja az általános védkötelezettség behozatalára és nagyon pikáns, hogy a német militarizmusról akként vélekedik, amint a következő rövid kivonat mutatja:

«Én, aki szolgáltam a hadseregben, negyven esztendőn át tanultam megismerni a katonai kiképzés szellemi, erkölcsi

és testi előnyeit. Ezt azelőtt sohasem mondtam — politikai okok miatt. Mindamellett az utóbbi években ezek a politikai okok mind kevésbbé látszottak előttem kényszerítőknél s mindinkább arra a meggyőződésre jutottam, hogy az általános védkötelezettség a brit fajnak a megmentője lehet.»

«Ha a katonai kiképzés okos alapokon történik, nemcsak, hogy nem rossz, hanem nagyon is jó minden fiatal emberre nézve. Bizonyos vagyok benne s a legtöbb katona igazat fog adni nekem abban, hogy semmiféle testedző gyakorlat, sem az athletika, sem más sport nem pótolhatja azt, mert a katonai szolgálat az egyénbe olyan közös szellemet s olyan fegyelmet olt bele, aminőt semmi más útmódon meg nem szerezhetne. Nemrég jelen voltam a német és brit sereg hadgyakorlatain, s ugyancsak nemrégiben Angliában és Németországban nagyobb utazást tettem.»

«Rövid idővel ezelőtt megírtam egy újságban, hogy Oxfordshire-ben milyenek voltak csapataink s mint vonult át a 10. gyalog-dandár Swindonon. Azóta alkalmam volt London néhány munkásnegyedét meglátogatni és sok mindent láttam a londoni nyomorból. Az a kirívó különbség, ami a bermondsey-beli s a londoni kerület emberei és a Swindonon át menetelő fiatal katonák között volt, mély benyomást tett rám. A katonák egészségesek voltak, tele életerővel, vidámak, jól tápláltak, jónövésűek, fegyelmezettek s általában olyan jól látszott rajtuk, aminőben ember csak lehet.»

«Azokról az ifjakról, akiket a londoni utcákon láttam ezt semmiesetre sem állíthatom, bár a katonák s ezek a többiek is ugyanegy néposztályból: ugyanabból az anyagból származtak.»

«Láttam targoncás legényeket, gyári munkásokat, városban született csirkefogókat, akik ostobán, összegörnyedten, sápadtan, mosdatlanul, züllötten kerültek ezredükbe s hat hónap leforgása alatt tiszta, eszes, jól nevelt s jól megtermett katonákká váltak, akik tisztességtudó hangon beszéltek. S magamon is tapasztaltam ezt az átalakulást. Én magam egy gyárban dolgoztam s *meg vagyok győződve róla, hogy katonai szolgálatom mentette meg életemet.* Bizonyos vagyok benne,

hogy ez a szolgálat több jót tett nekem, mint bármiféle más tapasztalat, amit tettem életemben.»

«A német munkásosztály józanabb, rendesebb, értelmesebb, mint a brit. Ez nagyrészt azért van, mert ifjúkorukban katonailag kiképezték, tanították és fegyelmezték őket.»

«A katonai kiképzés mindenkit tisztaságra, rendre s jó modorra kötelez. Módot nyújt az ifjuságnak a maga idejében, helyes irányban és módon a jó táplálkozásra, a rendes ruházkodásra s a szabad levegőn való egészséges mozgásra; a testi kultúrának egy fajtája ez, amely mindenkit hozzászoktat a korai felkeléshez, fegyelmezett szokások elsajátításához és szabályszerű alvási idő megtartásához. Jótékonyan hat az egészségre s a testre, művelően a szellemre s mindenkiben neveli az *önérzetet és mozgékonyt*».

* * *

Ime ilyen a német militarizmus még angol megvilágításban is.

A szerző bővebben óhajtott ezzel a kérdéssel foglalkozni, mert saját honfitársai körében is némi idegenkedést vélt észrevenni a német militarizmus fogalmával szemben. Idegenkedést, mely érthető nálunk, ahol az úgynevezett *szoldateszka* emléke még kísért némileg az elmékben.

De ha nemzetem fiai között voltak is, akik féltették a magyarságot a német militarizmustól, azok ma bizonyára be fogják látni, hogy a német militarizmus nem szoldateszka, hanem az az eszköz, amely minket is fokozottabb feladataink teljesítésére fog képesíteni, ha sikerül nemzetünk kiváló kvalitásait átítatni azzal a szellemmel, amely képessé tesz a kötelességteljesítés, a munka, a gazdasági élet szervezésére. Mert a megváltozott viszonyok között ránk háruló nagy belső feladatoknak és a népek versenyében való misszióknak csak úgy tudunk megfelelni, ha erre a versenyre kellőképp felfegyverkezünk, kellőképp szervezkedünk. Az iránt nem lehet kétség, hogy a háború után más és nagyobb feladatok fognak hárulni a magyar nemzetre is, mint aminőket eddig teljesített. Ezeket a feladatokat nekünk vállalnunk kell.

És én nem félttem nemzetemet a német militarizmus szellemétől és nem hiszem, hogy *értékes jellemvonásai a tökéletes organizáció hatása alatt fényükből vesztenének*. Mert nem hiszem, hogy a nemzeti élet bárminő terén helyesebb vezérünk lehetne akár a francia esprit, párosulva a francia könnyelműséggel, akár az angol hipokrizis, párosulva az angol kényelemszeretettel, akár az orosz álnokság, párosulva az ohlomovizmus lágyságával, mint az a szilárd alap, melyet a német militarizmusban rejlő szellem nyújt.

A német katonai nevelés minden emberben törekszik kifejleszteni az *önálló ítélőképességet*, hogy a veszély esetén cselekedni tudjon további utasítás nélkül is. Ezzel egyszersmind az élet és az élet küzdelmei részére is neveli a népet. A német militarizmus megvalósítja azt, amit már Cicero is a legfőbb polgári tulajdonságul dicsőített, *a kötelességteljesítés maximumát* oly értelemben, hogy az egyén teljes odaadással szolgálja az összesség érdekeit, rendelje alá önmagát magasabb céloknak.

És a háború folyamán kiderült, hogy nem a szuronyok száma döntő a világ sorsára, hanem az a szellem, mely a katonát megtölti, ez pedig a militarizmus szelleme volt. És akik féltették nemzetünket a német militarizmus behatásától, azok most látni fogják, hogy az ebben a háborúban miként érvényesült, hogy az nem egy lélektelen csűrhének magasabb parancs folytán, esetleg korbács alatti harchavonulása volt, hanem egy gondolkodó, érett nemzet önelhatározása, hogy most a legszentebb célokért indul harcba és hogy ott mindenki tudja, miért harcol: övéiért, családjáért, gyermekeiért, azok szabadságáért, a legszentebb javakért.

* * *

De a német militarizmus ezenfölül az európai béke legbiztosabb záloga is. Németországnak militarizmusa dacára 44 éven át nem volt háborúja, míg ugyanezen idő alatt mai ellenségei szerte a világban mindenfelé háboruskodtak és mindig agresszív háborúkat viseltek. A német militarizmus

ma éppen olyan korú, mint maga a német birodalom, ez alatt az idő alatt nem bántott senkit, nem támadott meg senkit, hanem *négy évtizednél hosszabb időn át megőrizte a világ békéjét.*

És bármily különösnek lássék is, mégis csak az általános védkötelezettség alapján álló, *az egész nemzetet magában foglaló militarizmus alkalmasabb a béke megővésére, mint bárminő más hadsereg.* És itt megint módunkban lesz a legilletékesebb kommentátorokra hivatkozni, angol férfiakra, akik a militarizmusnak ezt a jellemvonását már évekkel ezelőtt helyesen ismerték fel. Hamilton generális, bizonyára ugyanaz, aki nem régen tért vissza a dardanellai angol expedíciós sereg éléről hazájába, 1910-ben kiadott művében azt írja, hogy az angol szabadelvű kormány azért vetette el az általános védkötelezettség eszméjét és azért maradt meg a zsoldos hadsereg intézménye mellett, mert csak a zsoldos hadsereg teszi lehetővé a messze országokban való offenzív háborúkat, amelyek nemzeti hadsereg mellett nem képzelhetők és hogy *csak a zsoldos hadsereg tesz lehetővé egy Nagybritannia multja és imperializmusa értelmében való erőteljes külpolitikát, azaz egy hódító politikát.* Mert a zsoldos hadsereg és a flotta viseli a háborút, a többi osztály ezalatt nyugodtan tovább dolgozik s megfizeti a háború költségeit. *«Így aztán a tömeg nem is veszi nagyon tragikusan a háborút.»*

És valóban sajtászerű és érdekes dolog, hogy ehhez a könyvhöz Lord Haldane, az akkori angol hadügyminiszter írta az előszót.

Hamiltonnak is, Haldanének is igaza van. Angol értelemben vett *aggresszív hadjáratokat csak zsoldos hadsereggel lehet vinni,* általános védkötelezettség alapján álló nemzeti hadsereggel nem. Oly célokért, aminőkért Anglia küzd, tisztán anyagi célokért, csak zsoldos hadsereget lehet tűzbe vinni, de nem nemzeti hadsereget, mely a nemzet összes rétegeit egyesíti magában. Mert az általános védkötelezettség alapján álló hadsereg nem felbérelt kalandorokból áll, akik a háborút mesterségnek, foglalkozásnak tekintik, akiket nem hevít hazaszeretet, hanem áll családapákból, akiknek kiskorú gyermekeik vannak otthon, és áll ifjakkból, akik öreg szüleik-

ről tartoznak gondoskodni. És áll olyanokból és csakis olyanokból, *akik mindenüket feláldozzák, hogy övéiket, vagyoniukat, országukat, hazájukat megvédjék.*

És ebből az okból az olyan hadsereg, mint a német és az olyan, mint a mi hadseregünk, csak akkor erős, amikor a lét és nem lét kérdése forog szóban, amikor idegen támadással szemben a nemzet létét és becsületét kell megvédeni. És ezért az ilyen militarizmus alapján álló hadsereget semmiképen nem lehet felhasználni sem a hatalmi vágy, sem más ambíciók kielégítésére. *Ezért az ilyenfajta militarizmus a béke legbiztosabb záloga,* de azért is, mert éppen annál a körülménynél fogva, hogy a militarisztikus hadsereg magában egyesíti a nemzet összes rétegeit, az uralkodók és államférfiak felelőssége oly nagymértékű, hogy teljesen kizártnak lehet tekinteni, hogy bármely uralkodó, bármely államférfi, a legeslegkomolyabb ok nélkül háborúba sodorja nemzetét.

Ez adja meg az erejét a német militarizmusnak, ez magyarázza meg, hogy Anglia és szövetségesei annyira félnek tőle, mert a világ legnagyobb szabadságharcát vívjuk meg most ennek a militarizmusnak segítségével Európa felszabadításáért a pánszláv uralom és az angol tengeri uralom alól. *És ezt a nagy, igazi szabadságharcot a militarizmus fogja a kívánatos sikerre vinni.*

Német hegemonia?

Azt állítják azok, akik Németországra akarják hárítani a háború ódiumát, hogy hiszen igaz, hogy Németország a birodalom megalapítása után békés politikát folytatott, de ebben utóbb változás állott be, hiszen azért keletkezett az ellentét Bismarck és II. Vilmos császár között, mert Bismarck ellenezte Németország expanzivitását, a császár pedig súlyt helyezett a flotta kiépítésére és a gyarmatpolitikára.

Akik ezt a nézetet vallják — és ilyenek nálunk is vannak, sőt ily irányú tanulmány jelent meg csak legutóbb is egy előkelő folyóiratunkban egyik jeles publicistánk tollából — Bismarcknak régi írásaira hivatkoznak és szem elől tévesztik, hogy Bismarck politikáját a még nem kész Németország részére csinálta, egy olyan birodalom részére, melynek első dolga volt a belső konszolidáció, a birodalmi keretek megerősítése, II. Vilmos császárnak pedig az a feladata, hogy a kifejlett, megerősödött birodalom szükségleteinek megfelelő politikát csináljon.

Bismarck politikája és a mai német politika között különbség nincs. Ha Bismarck a birodalom első éveiben imperialisztikus és koloniális politikát csinál, abba a hibába esik, melybe Olaszország bele fog bukni, amidőn belső megerősödés nélkül olyan vállalatokba kezd, amelyekhez nincs kellő ereje.

Ha Bismarck ma még élne, ő ma azt a politikát csinálná, amelyet a mai 70 milliós német nemzet megélhetése és érvényesülése megkíván. Mert a politika nem lehet megcsontosodott elveknek mindenkori újabb lenyomata, hanem, amint azt különösen nálunk Kossuth lapidáris szavaiból tudjuk, a politika az exigenciák tudománya.

Ellenségeink, akik ebből az állítólagos ellentétből a Bismarcki idő és a mai idők német politikája között a háború okait akarják levezetni, ezzel egyszersmind az utolsó fegyvert ragadják meg arra, hogy a Németországon kívül élő népeket, még a szövetségeseket is, Németországtól elidegenítsék, azt állítván, hogy Németország hegemoniára törekszik és hogy a Középhatalmak győzelme Németország világuralmát, hegemoniáját jelenti Európában.

Beigazoltnak vehetjük a történelmi tények kapcsán, a politikai helyzetből kifolyólag és a cui prodest alapján, hogy Németországra helyes és igazságos ítélettel nem lehet ráfogni, hogy ő akarta volna a háborút és azt sem, hogy hódító állam lenne. Mint nyelvi egységén őrködő nemzeti állam, nem is lehetett az.

Honnan táplálkozik tehát az az állítás, hogy hegemoniára törekszik?

Ez újabb keletű vád. Ellenségeink siralmas hadi helyzetünkben immár ezt használják fel csalétkül a semlegesek, elriasztásul Németország szövetségesei számára. Azokról a nemzetekről, amelyek Németországot hegemoniára való törekvéssel vádolják, behizonyosodott, hogy ők tényleg törekedtek arra, hogy ők tényleg gyakorolták azt. Nem szólva azokról a nemzetekről, amelyeknek világuralma immár megszűnt, Franciaország a Lajosok korában és Napoleon korában tényleges világuralmat gyakorolt, Anglia tengeri hatalmával ma tényleges ura a világnak, Oroszország nyíltan bevallja, hogy világuralomra törekszik; Németországnak sem multja, sem jelene, sem helyzete, sem szelleme nem indokolja azt, hogy meggyanúsítsuk a világuralomra való törekvéssel.

Luigi Luzzatti, volt olasz miniszterelnök, mégis ezzel gyanúsítja Németországot és azt mondja, hogy mérhetetlen ambíciójával nemcsak a szárazföldi, de a vizeken való világuralomra is tör, sőt még az egekben is első szerepet akar vinni.

Gróf Andrássy Gyula abban a válaszlevélben, melyet Luzzattinak hozzá intézett levelére közzétett, kimutatja, hogy »ez a vád mennyire igaztalan és ha nem vakíttatja el magát

szenvedélye által és objektív tud maradni, akkor nem fog elzárkózhatni azon tény előtt, hogy Németország a legmérsékeltebb azon hatalmak közül, melyek Európában vezérszerpet vittek, hogy csak addig dolgozott vassal és vérrel, míg nagy nemzeti újjászületését keresztülvitte, azóta azonban a béke tényezőjévé lett».

Joffre francia generalissimus még tovább megy. Ő már látja, hogy milyen lesz a világuralom, amelynek vágyától a német nép mámoros. Szerinte a német világuralom azt jelenti, hogy *kis népek számára a világon már nincs hely és hogy szabad, egyéni Európa nem állhat fenn többé, ha a német imperialista eszme győz.*

Mi úgy gondoljuk, hogy ebben a háborúban győzni fog ugyan az az eszme, mely a Középhatalmakat hevíti, de ebből nem fog sem német világuralom, sem német hegemonia származni. Egyszerűen abból az okból, mert erre Németország egyáltalában nem törekszik, mert erre Németországnak szüksége nincs, mert ily törekvés Németországra káros és végzetes volna.

Aki azt állítja, hogy Németország hegemoniára törekszik, az nem ismeri a német nép józan gondolkodását, nem ismeri a német nemzet történetét és nem ismeri azt a befolyást, amelyet a német közszellem fejlesztésére a nagy gondolkodók gyakorolnak.

Németország tudja, hogy a háború szerencsés befejezése után nagy feladatok előtt áll. Hogy új államformákat kell teremtenie a meggyarapodott birodalom együtt tartására hogy nagy pusztításokat és rombolásokat kell helyrehoznia és új területeken új kulturát kell létesítenie.

Németország nem él a hegemonia fikciójának, mert tudja, hogy egy erős Németország mindig fenn fog maradni, barátoktól és irigyektől körülvéve. De egy annyi szomszédától körülvett középeurópai államot, mely hegemoniára törekszik, azt kikezdi jobbról és balról, alul és fölül s az hamarabb pusztulhat bele ily világuralmi hegemoniába, mint a multban bármely világuralom. *Egyetlen világhatalom sem élt sokáig. Lám, az angol világhatalom is leáldozóban van.*

Németország multja és szelleme feljogosítanak arra, a biztos feltevésre, hogy a világháború szerencsés befejeztével Németország azoknak a kötelességeknek fog élni, amelyek őt saját nemzetével, valamint szövetségeseivel és azokkal a nemzetekkel szemben megilletik, akikkel gazdasági érdekei miatt összeköttetéseket fog fenntartani.

Németországot a háború eredményes befejezése igen nagyjelentőségű problémák elé állítja. Az eddig tisztán és kizárólag nemzeti állam — *egy* nemzeti nyelvvel és jóformán a maga összességében *egyfajta* népelességgel (92% német) — azt a nehéz feladatot kell, hogy sikeresen megoldja, hogy idegen nemzettesteket akként csatoljon magához, hogy azok a lehető legjobban érezzék magukat az új államalakulatban. Ezt a problémát akként megoldani, hogy az állami fenség-jogok erőteljes megóvása mellett minden egyes új tartomány vagy országrész teljes autonómiáját kifejthesse, hogy az eddigi valóságos elnyomottság vagy függés helyébe az igazi szabadság élvezetébe jusson, hogy minden egyes nemzettestnek módjában álljon nemzeti egyéniségét szabadon kifejteni, amellet a közös és kölcsönös gazdasági és politikai érdekek ápolásában válllvetve közreműködni — valóban nem könnyű feladat, de méltó ahhoz a Németországhoz, mely ebből a háborúból meggyarapodott kötelességekkel, megsokasodott felelősséggel fog kikerülni.

Egy állam, mely előtt ily nagy és reális feladatok állanak, nem kerget délibábot, ez nem egyeznék sem történeti multjával, sem népeinek komoly lelkülétével.

Németország nem lenne ma Angliával abban az antagonizmusban, ha nem volna az az angol felfogástól teljesen ellenkező meggyőződése, hogy minden nemzetnek egyaránt joga van ahhoz, hogy egyéni életet éljen és ne legyen alárendelt vazallusa egy nálánál véletlenül nagyobbnak, erősebbnek vagy erőszakosabbnak. Mert német felfogás szerint nem szükséges, hogy *egy* nemzetnek legyen politikai hegemoniája, mert ez mindig veszélyezteti a többiek szabadságát. Versenyezzenek a népek a művészeti alkotások, a technikai csodák, az ipar, a kereskedelem, a munka terén, nem öldöklő

fegyverkezésben, hanem gyümölcsöt termő, áldásthozó kulturális munkában.

Kiváló tudósok a német szabadságeszmét akként definiálták, hogy az «nem törekszik világuralomra, sem anyagi, sem szellemi téren. A német szabadságeszme a népindividualitásoknak *egymás mellett* való érvényesítését és szabadságát jelenti».

Ennek a felfogásnak adott kifejezést a német császár, amidőn egyik beszédében Németországot mint a béke őrét (Friedenshort) állította oda. És a német császár az egész német nép nevében beszél.

Azok a gyanúsítások, amelyekkel Németországot illetik ellenségeink állítólagos világuralmi törekvései tekintetében, legfőként arra céloznak, mint azt Luzzatti levele is mutatja, hogy bennünk, a német birodalom szövetségeseiben támasszának ellenérzést Németországgal és annak jövő aspirációival szemben.

Meddő törekvés.

Ezekben a gyanúsító nyilatkozatokban az a szuggesztív gondolat rejlik, hogy a hegemoniára törekvő Németország hatalmi fölényét legelső sorban szövetségétársaival fogja éreztetni.

Németország ezt semmikép sem akarhatja. Hiszen mi teljesen értéktelen szövetségesei lennénk Németországnak, ha nem lennénk vele egyenrangú, egyenjogu fél, ha mi a mostani háború nagy katonai és gazdasági eredményei után oly államalakulatnak bizonyulnánk, mely más állam hegemoniája alá helyezkedik vagy azt eltűri; hiszen akkor mi nem volnánk többé az a szövetséges Németország szemében, akire ő támaszkodni akar.

Ha az a nagy vitalitás, amelyről a Monarchia a háború folyamán ellenségei legnagyobb meglepetésére tanuságot tett, annyira elernyedne, hogy másodrendű szereppel is beérnénk a hatalmas szövetséges oldalán, akkor Németországnak más szövetséges után kellene néznie, mert akkor mi rá nézve nem volnánk többé az az értékes munkatárs, akivel a jövőnek is kétségtől nagy feladatait megoldhatná.

Németország és a magyarság.

Ugyancsak meddő törekvés, midőn ellenségeink, így legújabbán meggyőződésnek látszó hévvel a *Morning Post* szerkesztője, Magyarországot azzal akarja eltántorítani, illetőleg más hadi eszközök hiányában «elhódítani» a németsegtől, hogy személyes reminiszcenciák alapján megállapítja, hogy a magyaroknál sohasem tapasztalt valami nagy lelkesedést a németért és hogy a budapesti Operában nem volt szabad németül énekelni.

És azt is állítják ellenségeink, hogy nekünk ugyancsak nincsen okunk szeretni a németeket, midőn azoknak szerte a világon mindenfelé oly sok ellenségük van, mikor azokat szerintük sehol sem kedvelik. Ezek az állítások helyt nem állnak és felületesek.

Ami a németek helyzetét a világ közvéleményében illeti, való tény, hogy az az antagonizmus, mely a németiség és az őt körülvevő országok között politikai tekintetben keletkezett, mint láttuk, az anyagi irigység forrásából táplálkozik. Ezek a népek nem viseltetnek különös szimpátiával a németek iránt; hogy különösen kisebb nemzetek körében az angolok, franciák kedvezőbb megítélésben részesülnek, annak oka részben az, hogy ezek hitelezői azoknak a kisebb nemzeteknek, részben az, hogy igen ügyesen tudták az illető országnak megvásárolható sajtóját a maguk részére megnyerni. Hiszen még Oroszországról is igen kedvező nyilatkozatok esnek ott, ahol a guruló rubel hatni tud.

A német a becsületességről és a megvesztegethetetlenségről táplált felfogásával nem törekedett más ország közvéleményét vesztegetés útján saját javára hangolni.

Természetes, hogy Németországnak, mely Európa közepén fekszik, számos szomszédától körülvéve, akik vele állandó rivalitásban élnek, több ellensége van, mint oly országnak melynek esetleg csak egy vagy két szomszédja van.

Az, hogy éppen a háború folyamán minő valóban nagyszabású agitációt fejtettek ki az entente országai, hogy Németországot az egész világ előtt pellengérre állítsák, hogy az egész háborúért való ódiumot a németekre hárítsák, hogy a német hadviselés barbár voltát szerte hirdessék az emberiséglakta legvégső pontig, hogy a költők és gondolkodók népét hunoknak kiáltásák ki, annyira köztudomású, hogy bizonyításra sem szorul, hiszen tudjuk, hogy az erkölcsös és igazságos Anglia a háború kitörésének pillanatában a kábelek monopolizálásával Németországot teljesen elvágtatta a világ hírszolgáltatásától és teljesen magának tartotta fenn azt, hogy mikép informálja a Középhatalmakon kívül eső világot a németekről és azok haditetteiről.

Éppenséggel nem csoda, ha ily körülmények között idegen országok tévútra vezetett közvéleménye megzavarodik és nem bírja összhangba hozni az angolok által művészileg rendezett sajtóhadjáratnak a németeket megbélyegző híreit azzal a felfogással, amelyet ugyancsak az idegen népek még csak rövid idővel ezelőtt a német nemzet nagy kulturális kvalitásaival szemben tápláltak.

És éppenséggel nem mértékadó körülmény az, hogy bizonyos átmeneti lázas állapotban a népek közvéleménye miként vélekedik egyik vagy másik nemzetről, különösen, ha ez a vélemény mesterségesen van előkészítve. Mert ha az időleges közvélemény oly mértékadó lenne a nemzetek egymással való érintkezésében, akkor Angliával ma a vele szövetséges államok egyike sem állhatna szóba. Mert az angolnál gyűlöltebb nép még nem volt a föld kerekiségén.

Nem a mult idők történetéből vett és ellen nem őrizhető megállapítás ez, hanem oly *jelenkori államférjiai megállapítása*, akiknek ítéletét ebben a kérdésben valóban kifogástalannak vehetjük.

Az 1900-ik esztendő október 31-én *Earl of Kimberley* az angol felsőházban tényként állapította meg, hogy «a kül-

földiek az angolok iránt általános gyűlöletet táplálnak». *Earl of Rosebery*, Angliának volt miniszterelnöke, ma is legnagyobb tekintélye a külpolitika terén, 1901 december 16-án ekként nyilatkozott: «Semmi sem fogható ahhoz a gyűlölethez és rosszindulathoz, mellyel irányunkban Európa népei majdnem kivétel nélkül viseltetnek». És maga *Lord Salisbury*, az akkori kormány elnöke jelentette ki 1900 május 9-én: «Ezt az országot Európának majdnem minden irodalmában szemrehányásokkal illetik és kipellengérezik». És egy későbbi beszédében 1902 június 5-én azt a kérdést veti fel: «Vajjon az Angliával szemben tapasztalt keserűség, amelyet teljesen képtelen magának megmagyarázni, nem valamely mélyebben gyökerező érzés kifolyása-e, mellyel egy későbbi alkalommal kénytelenek leszünk számolni».

Abban az időben, mikor ezek a kijelentések történtek, kezdte meg Anglia azt a politikát, amellyel a maga ellenségeit Németország ellen akarta hangolni és amely politikája a mai háborúra vezetett. De van-e joga ennek az Angliának a világszerte megnyilvánuló német-antipátiákra hivatkozni és van-e joga hivatkozni erre velünk szemben, akik három évtizednél hosszabb időn át csak azért lehettünk Németország hű szövetségesei, mert e szövetség nemcsak az érdekek szolidaritásán, de a kölcsönös becsülés, kölcsönös tisztelet alapján is nyugodott.

Igaz, hogy voltak félreértések közöttünk, de annak a germanofóbiának, amelyet Angliának köszönhet a világ, nálunk soha a legcsekélyebb jele sem mutatkozott.

A közöttünk és Németország között támadt félreértések több forrásból táplálkoztak. Egyrészt a német «Schulverein»-ok már azóta ott is lejárt mozgalmáiból, másrészt azokból a sajtóbeli izgatásokból, melyeket a hazához hűtlen nemzeti-ségi agitátorok a külföldi sajtóban ellenünk indítottak. Hozzájárult ezekhez az a körülmény, hogy a német publicisztika egy része nem értékelte érdemük szerint a mi nemzeti aspirációinkat, azokat az időnként megújuló küzdelmeinket, amelyeket a Monarchia másik felével gazdasági és közjogi érdekeink megóvása végett meg kellett vívunk és nem birt

kellő érzékkel az iránt a közjogi helyzet iránt, melynek kidomborítására éppen államjogi helyzetünknel fogva mi mindenkor különös súlyt helyeztünk.

De ebben a tekintetben, ha voltak is a multban félreértések, a mostani közösen megvívott háború biztosít minket afelől, hogy ezek a félreértések a jövőben teljesen ki vannak zárva. Ez a háború a világpolgárságról ábrándozók által is immár elfogadott azt a mély tanuságot tárja fel, *hogy minden nemzetnek a maga nemzeti individualitását kell kifejtenie, a maga nemzeti életét kell élnie, a maga nemzeti kultúráját kell művelnie, a maga nyelvét és szellemét kell ápolnia, mert csak így tud a világversenyben a maga lábán megállni és ellenfeleivel megküzdeni.*

Ha félreértésekről szóltunk, melyek előfordulhattak a multban, meg kell említenünk azt is, hogy Bismarck mindig azon a meggyőződésen volt, hogy ránézve csak az a szövetség értékes, amelyben a Monarchián belül *egy erős magyar jellegű nemzeti államra számíthat*, és hogy II. Vilmos császár is ugyanennek a meggyőződésének adott kifejezést híres budai beszédében

Meg vagyunk győződve róla, hogy a németek a mostani háború tanulságát a magyarokra nézve is akként fogják levonni, hogy nemcsak gátolni nem fogják, hanem *elősegítik a magyarságot az erős magyar nemzeti állam kiépítésében.* Mert ők is érzik, hogy *a magyar lélek nélkül* nem volna a magyar az a nagyszerű emberalkotás, aminőnek mi már régen tudjuk különösen a magyar parasztot, de aminőnek a világ csak most ismerte fel a Kárpátok ormain és a doberdói fensíkon.

És rá fognak jönni a németek arra is, bármilyen paradoxonnak hangzik is, hogy mennél kevesebb német színház játszik Budapesten és mennél kevesebbet énekelnek németül a budapesti Operában, annál jobb szövetségesek vagyunk, *mennél magyarabbak vagyunk, annál értékesebb tagjai vagyunk annak az államszövetségnek, amely Európa békéjét megóvni lesz hivatva.*

És amikor minderre rájönnek, akkor ők maguk fognak gondoskodni arról, hogy sajtójukban és minden egyéb meg-

nyilvánulásukban Magyarország közjogi helyzete és a magyarság szelleme kellő megértésben részesüljön, mert mi erre nagy súlyt vetünk, ennek élünk és szövetségesünkötől megkivánjuk, hogy ebben minket megértsen.

Ez a kívánságunk könnyen teljesíthető, teljesíteni is fogják és bizonyára ők maguk fognak gondoskodni arról, hogy a jövőben mindaz eltűnjék egymással való érintkezésünkből, ami benső baráti viszonyunkat megzavarhatná.

Ez annál könnyebb lesz, mert a magyar népben nincs ellenszenv a némettel szemben és a birodalmi német irányában soha nem is volt. A magyar mindig megbecsülte a németnek kiváló kvalitásait, az alaposságot, a hűséget, a becsületességet, a kötelességtudást, a komolyságot, a kitartást, a szívósságot, a nyíltságot és mindig elnézte az ezek kíséretében járó gyengéket, a pedantériát, a nehézkességet és az önérzetnek túlságos megnyilatkozását. Ha ez utóbbi egyes emberek egyes érintkezéseiben néha kellemetlenül érint is, a higgadt és okos magyar nem ilyen egyes embereknél vagy osztályoknál előforduló modorbeli sajátosságokból vagy külsőségekből alkotja meg a maga véleményét, hanem azokból a tulajdonságokból, melyek jóformán az egész nemzet közös jellemvonásai.

Különben is teljesen bizonyos, hogy a német, ki erős önfegyelmeléssel továbbműveli magát, a jövőben, más fajtákkal való sűrűbb érintkezésben, mindinkább azokat a tulajdonságokat fogja érvényre juttatni, amelyek a gyakori és belsőleges érintkezést kellemessé, kíváncsisá teszik.

* * *

Anglia, mely azt remélte, hogy a háború után is folytathatja majd kisdéd játékait az ő hagyományos szellemében, már ma meg akar nyerni minket az új helyzetben a maga részére.

Amint egészen bizonyos, hogy Anglia szövetségeseivel a háború után össze fog különbözni, ép úgy szeretné, ha konkolyt hinthetne közénk és német szövetségesünk közé, mert amint Anglia még veszteséges háború esetén is bizonyos sikert lát a maga részére abban, ha Franciaország elvérezve

és elszegényedve, Oroszország letörve és megcsonkítva, Olaszország tönkremenve és meggyalázva kerül ki ebből a háborúból, ép úgy vívmánynak tekintené, ha az Osztrák-Magyar Monarchiát elidegeníthetné Németországtól és mindkettejüknek megnehezíthetné a háború után rájuk váró feladatok megoldását; ha mindkettejüknek keleti missziójukban gáncsot vehetne, ami talán valamikor újra lehetővé tenné a háború által teremtetett rend revízióját az elintézett kérdések újabb megholygatásával.

Amint már e háború előtt ismételten megkísérelte Anglia, hogy a két szövetséges Középhatalom között valamely módon meglazítsa a szoros szövetséget, most fokozottabb mértékben törekszik erre. Ezt a célt szolgálják a Luzzatti-féle cikkek és a Morning Post szíréhangjai.

De ami a háború előtt nem sikerült, ma még kevésbé lehetséges.

Ami akkor politikai kombináció volt, ma a tények hatalmával bebizonyított sziklaszilárd valóságnak felismerése, hogy *mindkét hatalom egymásra van utalva*, hogy az érdekközösségnek érzése erősebb kapocs közöttük, mint az írott szerződés, hogy Németországra nézve ép oly fontos az Osztrák-Magyar Monarchia szövetsége, mint amily fontos az Osztrák-Magyar Monarchiára nézve Németország szövetsége. Mindkettő nagyhatalmi állását és biztonságát védi e szövetséggel és így mindkettőre nézve egyaránt értékes.

Kjellén, a kiváló svéd történetíró, e szövetség célját találóan így fejezte ki: «A két állam egymásközi szövetsége több az *alliance*-nál: valóságos életbiztosítás.»

Ha a multban nem volt sikere Angliának abban, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiát a német szövetségtől eltántorítsa és a maga érdekköréhez közelebb fűzze, akkor, amikor politikájának egyik alapvető dogmája volt, hogy Európának szüksége van a Monarchiára, mint ellensúlyozó hatalomra és hogy szüksége van a török birodalom fennmaradására: hogyan remélheti ennek sikerét most, amikor hozzájárult az európai Törökország teljes megsemmisítéséhez és mikor Oroszországgal szövetkezett Ausztria-Magyarország ellen?

Közös feladatok.

A gondviselés új feladatok elé állította a Monarchiát, különösen Magyarországot és azok elől nem szabad kitérnie.

Ha e háború eredményei folytán a Középhatalmak kényszerülve lesznek arra, amire sohasem gondoltak, területük megnagyobbítására, ebből a Monarchiának is ki kell vennie a maga részét és nem szabad tartózkodónak lennie Magyarországnak sem, mely sajátos állami strukturájánál fogva bizonyos érthető idegenkedéssel viseltetik mai helyzetének ilyen megváltoztatásával szemben.

A háború eredményei folytán előálló helyzetből le kell vonnunk a következményeket. A hatalmi arány fenntartása is kívánatossá teszi, de Németországgal szemben kötelességünk is, hogy ne minden terhet ő vállaljon, hanem osztozzunk mi is a terhekben.

A Monarchia mindig a Kelet felől jövő veszedelmek ellen védte az európai kultúrát, védőbástyája volt Európának. Ez volt jellemvonása, hivatása a múltban, ma is az és úgy látszik, a jövőben is az marad.

Hajdan dél-kelet felé, ma észak-kelet felé is ki kell terjeszteni ezt a hivatást, mely az Osztrák-Magyar Monarchia kifejezett politikai missziója.

És bár különösen nekünk sohasem voltak terjeszkedési vágyaink és érzésünk jóformán tiltakozik az ellen, hogy idegen fajú és nyelvű népekkel szaporítsuk magyar államunk nemzetiségeit és veszélyeztessük a magyar faj szupremáciáját, két fontos szempontból kell ezt a kérdést annak idején elbírálnunk.

Az egyik az, hogy elvégre is saját országunk határainak megvédéséről van szó, saját országunk részére kell oly stratégiai határokról gondoskodni, amelyek ezt a jövő betörések ellen biztosítsák. Biztonságunk követeli meg, hogy valóságos új határőrvidéket teremtsünk, mely minket a jövőben minden esetleges támadás ellen megvédhessen. Éppen ennek a határbiztosításnak a szempontja fogja a mértékét is megszabni a szükséges területszerzésnek, amely bizonyára nem lesz nagyobb, semmint azt biztonságunk érdekei parancsolják. Mi semmiesetre sem fogunk ellenségeinktől annyi területet elvenni, mint a mennyitől ők minket megfosztani akartak.

A másik szempont az, hogy a mi állami életünkben már megvan az az alakulat, mely alkalmas arra, hogy országunkhoz idegen részeket csatolhassunk anélkül, hogy a hatalmi arányok lényegesen megváltoznának.

Az a közjogi viszony, mely Horvátországot kapcsolja össze velünk, más relációkban is megadja a célszerű megoldás lehetőségét.

A háború új helyzeteket teremt világszerte, új célokat tűz ki a nemzetek elé, új feladatok elé állítja őket. Nekünk is meg kell tennünk mindazt, ami a Monarchia nagyhatalmi állását megszilárdíthatja és miután állami fennállásunknak e háborúban meghoztuk a legnagyobb áldozatokat, nem szabad félénkeknek, tartózkodóknak, túlságosan szerényeknek lennünk akkor, mikor a háború likvidálásáról lesz szó.

* * *

Mi Németországgal közösen vívjuk ezt a nagy háborút, közösen és egymást támogatva kell teljesítenünk azokat a nagy feladatokat is, melyeket a világgraszoló közös nagy küzdelem ránk fog hárítani.

Ha vissza lesz verve a moszkovita terjeszkedés telhetetlensége és ha le lesz küzdve Anglia egyeduralkodása, ha hosszú-hosszú időre biztonságban fogjuk tudni magunkat az orosz pánszlávizmus újabb támadásaival szemben és az európai Monroe-elv meg fog védeni minket Anglia végzetes beavatko-

zásaitól: *akkor új prespektívák nyílnak meg államaink előtt*, amelyeket közös erővel kell hasznosítanunk nemzeteink és az emberiség javára.

A szomszéd balkáni országokban, ahol meg kell szünni minden más hatalmi befolyásnak, és a távol keleti országokban, ahová a felszabadított nagy szárazföldi és tengeri országutak elvezetnek minket, oly kimeríthetetlen alkalom nyílik a német, az osztrák, a magyar szorgalom és tudás érvényesítésére, oly nagy, oly rengeteg nagy területe nyílik a gazdasági, a kereskedelmi, az ipari forgalomnak, hogy nemzedékekre kihatóan el leszünk látva munkával. Csak lássunk is hozzá és ne bízzunk mindent másra.

Egyestüljön a német militarizmus szervező szelleme a magyar leleményességgel és munkabírással és az eredmény biztos.

* * *

A legrémesebb háborúját a világtörténelemnek álljuk már számos hónap óta. Oly háborút, melynek borzalmai túltesznek Dante Infernójának minden rémségén. Oly háborút, melyben a világ legműveltebb nemzetei részesek, cselekvő és szenvedő részesei ezeknek a borzalmaknak. Nemzetek, melyek kathedrálisokat építettek és egyetemeket tartanak fenn, melyek örök időkre szóló műremekeket gyűjtenek össze muzeumaikban és maradandó emlékeket állítanak nagyaiknak, nemzetek, melyeknek költőik és tudósaik vannak, akik zengzetes nyelven hirdetik az örök szépet és az örök igazságot, — hosszú, hosszú hónapok óta gyilkos fegyverekkel állanak szemben egymással, föld felett és föld alatt, vízen és levegőben marcangolják és öldöklük egymást.

Ennek a háborúnak nem szabad megisméltódnie. E háború okozójának kezéből ki kell csavarni a fegyvert alaposan és véglegesen. Erre csak egy mód kínálkozik: az európai Monroe-elv megteremtése. Valósítsuk meg azt!

TARTALOM

I. A háború okozója: Anglia.

Bevezetés...	7
Anglia nagysága...	12
A háború ürügyei	17
A háború igazi okai	21
Németország helyzete...	28
Anglia céljai és rendszere	32
Anglia szövetségesei. — A bekerítés	37
Az európai egyensúly	56
Az angolok üzleti háborúja	60
Az angol néplélek	65

II. Az európai Monroe-elv.

Az európai Monroe-elv lényege	79
A színes csapatok	85
Az európai kontinens kiéheztetése	88
A tengerek szabadságának biztosítása	94
Az európai Monroe-elv megvalósítása	95
Az európai Monroe-elv és Anglia	104
Nincs utópia	109

III. Német szövetségesünk.

A Monarchia helyzete...	115
Németország nem hódító állam	119
Németország békeszeretete	123
A revanche-eszme	126
A német militarizmus...	131
Német hegemonia	141
Németország és a magyarság	146
Közös feladatok...	152

